

**T.C.**  
**SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TARİH ANA BİLİM DALI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ONİKİ ADA'DA TÜRKLERİN DURUMU (1923–1947)**

**Hazırlayan**  
**Adnan MUHACİR**  
**(0730204038)**

**Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kadir KASALAK**

**ISPARTA - 2011**

T.C  
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : Tarih EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız **YÜKSEK LİSANS / DOKTORA** Programı öğrencisi  
Adnan Muhacir tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve  
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.  
Tez Adı Değişikliği **YAPILDI / YAPILMADI**

Tarih

Prof. Dr. Fahrettin TIZLAŞ  
Bölüm Başkanı  
Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

**SINAV TUTANAĞI:**

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 12.01.2011 Perşembe  
günü saat 15.00'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin  
Özeti Adında Tez Hakkında Durum (1937-1947)  
konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda **OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLULUĞU~~** ile aşağıdaki kararı  
almıştır.

☒ KABUL

☐ RED

☐ DÜZELTME

| Tez Sınavı Jürisi | Ünvanı, Adı Soyadı                             | İmza               |
|-------------------|------------------------------------------------|--------------------|
| Başkan            | <u>Prof. Dr. Cemalettin Taşkın</u>             | <u>O. Taşkın</u>   |
| Üye               | <u>Yrd. Doç. Dr. Kadir Kızıldağ (Danışman)</u> | <u>K. Kızıldağ</u> |
| Üye               | <u>Doç. Dr. Süleyman Seydi</u>                 | <u>S. Seydi</u>    |
| Üye               |                                                |                    |
| Üye               |                                                |                    |

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR / KAZANMAMIŞTIR**.  
Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI : Tarih: Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığına tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

MADDE-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RET" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığına tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

## ÖNSÖZ

İtalya, 400 yıl kadar bir süre Türk egemenliğinde kalmış olan Oniki Ada'yı Akdeniz'de nüfuz elde etme amacıyla, Osmanlı Devleti'nin bazı zafiyetlerini fırsat bilerek işgal etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Adalar üstündeki haklarının mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin de barış ortamına ihtiyaç duymasından kaynaklanan durumu değerlendiren İtalya, adalarda ki egemenlik konusunda ısrar etmesi üzerine, Türkiye adalar üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçmiş, böylece adalarda 24 yıl daha sürecek olan İtalyan hâkimiyetine vize verilmiş olundu.

İtalya'nın 35 yıllık hâkimiyeti süresince adalarda ki "İtalyanlaştırma" faaliyetlerini, Osmanlı Devleti'nin 400 yılda yapmadığı Türkleştirmeyi, baskı yoluyla neredeyse gerçekleştirmiştir.

Oniki Ada Türklerinin Durumu konulu tez çalışmamızda, Oniki Ada'nın İtalyanlar tarafından işgali ile başlayan sorunlar ve bu sorunlar çerçevesinde Türklerin karşılaşmış oldukları problemleri ele aldık. Türklerin durumlarının daha iyi anlaşılabilmesi için konuların anlatımı içinde Osmanlı yönetimi sırasında durumlarının nasıl olduğuna değindik ve gerekli gördüğümüz yerlerde tekrarlardan faydalandık.

Çalışmamızda, Türklerin karşılaştıkları sıkıntıları, İtalyan yönetiminin uygulamış olduğu politikalar çerçevesinde nasıl şekillendiğini, bölgesel olaylardan nasıl etkilendiğini ve II. Dünya Savaşı süreci ve sonrasında ki durumlarını değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamızı, tarihsel süreç içerisinde, değişen dünya dengesini gözeterek; birinci aşamada Türkiye ve İtalya arasında ki ilişkilere paralel olarak, ikinci aşama da II. Dünya Savaşı süresince Türkiye'nin dış politikası çerçevesinde ada Türklerinin değerlendirilmesi ve üçüncü olarakta Adalarda müttefik hâkimiyeti, Yunanistan'ın fiili ve resmi hâkimiyeti dönemlerinde Türkiye'nin dış politik ilişkileri çerçevesinin adalar konusuna yansımaları şeklinde ele aldık.

Bu alışmada Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgelerinden yararlandık, Oniki Ada ile ilgili yapılmış tezler, yayınlanmış kitap ve makalelerde çalışmamızın kaynaklarının oluşturmuştur.

Bu çalışmayı oluşturma suresince, yonlendirici katkılarda bulunan ve her türlü desteği sağlayan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Kadir Kasalak'a ve araştırma aşamasında yardımlarından dolayı Yrd. Doç. Dr. Hayri apraz'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimine tezimizin oluşturulmasında sağladıkları katkılardan dolayı teşekkür ediyorum.

# İÇİNDEKİLER

|             |     |
|-------------|-----|
| ÖNSÖZ       | I   |
| İÇİNDEKİLER | III |
| ÖZET        | V   |
| ABSTRACT    | VI  |
| KISALTMALAR | VII |

## GİRİŞ

### Oniki Ada Hakkında Genel Bilgi

|                                                      |    |
|------------------------------------------------------|----|
| A-Oniki Ada'nın İsmi                                 | 1  |
| B-Oniki Ada'nın coğrafi Konumu ve Türkiye için Önemi | 2  |
| C- Oniki Ada                                         | 4  |
| 1-Rodos Adası                                        | 5  |
| 2-İstanköy Adası                                     | 6  |
| 3-Leros Adası                                        | 6  |
| 4- Herke ( Hakli ) Adası                             | 7  |
| 5- İlyaki (Tilos) Adası                              | 7  |
| 6- İncirli (Nisiros) Adası                           | 7  |
| 7-Kaşot (Kasos) Adası                                | 7  |
| 8- Keçi (Pserimos) Adası                             | 7  |
| 9- Kerpe (Karpathos) Adası                           | 8  |
| 10- Kilimli (Kalimnos) Adası                         | 8  |
| 11- Koçbaba (Astropalya) Adası                       | 8  |
| 12- Limoniye (Aliminia) Adası                        | 8  |
| 13-Lipsos (İlipso) Adası                             | 8  |
| 14-Meis (Kastellerizo) Adası                         | 9  |
| 15- Patmos (Batnaz) Adası                            | 9  |
| 16- Sömbeki (Symi) Adası                             | 9  |
| 17- Yalı (Gyali) Adası                               | 9  |
| D-Oniki Adanın İtalyanlar Tarafından İşgali          | 10 |
| 1-Adalarda İdari Uygulamalar                         | 12 |
| 2- Adalarda Nüfus                                    | 14 |
| 3- Adalarda İtalyan İmar Faaliyetleri                | 16 |
| 4- I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Oniki Ada           | 18 |
| 5-İtalyan İşgal Siyaseti                             | 20 |
| 6-Mussolini Zamanında Oniki Adada İtalyan Politikası | 22 |
| 7-Lozan Antlaşmasında Oniki Ada                      | 23 |

## I. BÖLÜM

### Lozan'dan II. Dünya Savaşına Kadar Oniki Ada

|                                                     |    |
|-----------------------------------------------------|----|
| A- 1923-1930 yılları Arası Oniki Ada                | 31 |
| 1-Oniki Adada Nüfus ve Vatandaşlık                  | 31 |
| 2- Türkiye'nin Oniki Ada Politikası                 | 33 |
| 3- İtalya'nın Adalarda ki Kamulaştırma Faaliyetleri | 34 |
| 4- 1929 dünya Ekonomik Bunalımı ve Oniki Ada        | 36 |
| B- 1930–1939 Yılları Arası Oniki Ada                | 37 |
| 1- Ekonomik Sorunlar                                | 40 |
| 2- İtalya'nın Adalarda Uyguladığı Ziraat Politikası | 41 |
| 3- Oniki Adada Eğitim                               | 42 |
| 4-Vali De Vecchi Zamanında Oniki Ada                | 45 |
| 5- İtalyan Kamulaştırma Faaliyetleri                | 48 |
| 6-İtalyan Rodos Derneği                             | 51 |
| 7- Oniki Ada'da Nüfus ve Göç                        | 52 |

## 2. BÖLÜM

### II. Dünya Savaşında Oniki Ada

|                                                 |    |
|-------------------------------------------------|----|
| A- Türkiye'nin Oniki Ada Politikası             | 59 |
| B- Ekonomik Sorunlar ve Göç                     | 69 |
| C- Savaşta Zarar Gören Türk Eserleri            | 73 |
| D-Savaş Sonrası Yunanistan'ın Durumu ve Türkiye | 74 |

## 3. BÖLÜM

### II. Dünya Savaşı Sonrasında Oniki Ada

|                              |    |
|------------------------------|----|
| A- Oniki Adada Yunan İdaresi | 88 |
| 1-Adalarda Eğitim            | 89 |
| 2-Oniki Adada Türk Arazileri | 92 |
| 3-Nüfus ve Göç               | 93 |

|          |     |
|----------|-----|
| SONUÇ    | 99  |
| KAYNAKÇA | 105 |
| EKLER    | 111 |
| ÖZGEÇMİŞ | 136 |

## ÖZET

### ONİKİ ADA'DA TÜRKLERİN DURUMU (1923–1947)

Adnan Muhacir

Süleyman Demirel Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans

Tezi, 136 sayfa, 2011

Danışman: Yrd. Doç Dr. Kadir KASALAK

Oniki Ada'da Türklerin Durumu (1923–1947) konulu yüksek lisans çalışmamızda öncelikle Ege Denizi ve Oniki Ada'nın Türkiye açısından önemine değindik. Oniki Ada; Türk hâkimiyetine girdikten sonra 400 yıl kadar bir süre Türk hâkimiyetinde kalmış ve bu süre zarfında görünümüyle ve idare tarzıyla bir Türk şehri görünümünü almıştır. Türk hâkimiyeti döneminde herhangi bir sorun olmayan Oniki Ada, İtalya'nın buraları işgal etmesiyle uluslararası bir sorun olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Lozan Antlaşmasıyla da Oniki Ada Türk hâkimiyetinden çıkıp İtalyan hâkimiyetine girmiştir.

İtalyan hâkimiyetine giren bu adalarda yaşayan Türkler, hem Türkiye'den hem de Türklük bağlarından ayrılmaya zorlanmıştır ve çeşitli baskı yollarıyla da bu kısmen gerçekleştirilmiştir. 1925'te çıkarılan vatandaşlık yasasıyla ada Türkleri İtalyan Vatandaşı olmaya zorlanmışlardır. Oniki Ada'da Türkçe ve Türkçe din eğitimine kısıtlamalar getirilmiştir. Türk emlakları ve Türk vakıfları çeşitli gerekçelerle İtalyanlar tarafından kamulaştırılmıştır. İtalya'nın uyguladığı bu politikalar, ada Türklerinin Türkiye'ye göç etmesine sebep olmuştur.

Oniki Ada, II. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında yoğun olarak İtalyan ve Alman askerlerinin tahkimatı sonucu savaşın cephesi durumuna gelmiştir. Oniki Ada Türkleri de savaşın cephesi olmanın sıkıntılarını yaşamışlardır.

II. Dünya Savaşının bitmesiyle geçici olarak kurulan İngiliz himayesinden sonra 1947 yılında Paris Barış Antlaşmasıyla Oniki Ada resmen Yunanistan'a verilmiştir. Bu durum Türkler için yeni sorunların başlangıcı olmuştur. Adalardan Türkleri silebilmek için İtalyanların bıraktıkları yerden Yunanistan devam etmiştir.

Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesiyle, Ege Denizinde kurulan Türk-Yunan dengesi de bu antlaşmayla bozulmuş oluyordu. Ada Türklerinin sorunları da çığ gibi büyüyerek devam edecektir.

## **ABSTRACT**

### **STATUS Of THE TURKS İN DODECANESE (1923–1947)**

**Adnan Muhacir**

**Süleyman Demirel University, Department of History, Postgraduate**

**Thesis, 136 Pages, 2011**

**Supervisor: Asst. Prof. Dr. Kadir KASALAK**

First of all, we touched on significance of in terms of Turkey of the Aegean Sea and the Dodecanese in our postgraduate thesis whouse subject is Status of the Turks in Dodecanese (1923–1947).

After the Dodecanese entered under Turk's domination, it had stayed a period of up to 400 years and it had taken the appearance of a Turkish city with its view and the administrations during this time. Dodecanese, which does not have any problems during the Turkish domination, began to appear as an international problem because of invasion of Italy. The Dodecanese was out of Turkish domination and it entered under Italian's domination by Treaty of Lausanne.

Turks who live in these islands which entered Italian's domination were forced to leave from both Turkey and Turkish ties, and also this was realized by various ways of force. Turks of the island were forced to become Italian citizenship by enacted law in 1925. Turkish and Turkish religious education was restricted in Dodecanese island. Turkish properties and Turkish foundations expropriated by the Italians on various grounds. These policies which has been implemented by Italian has caused the Turks to migrate to Turkey.

Dodecanese has became in front of the war as a result of extensive fortifications of Italian and German troops before and during the World War II. Dodecanese Turks had lived in the pressure of being the war front as well.

After British protection which was established as a temporary by the end of World War II, in 1947 Dodecanese was given officially to Greece by Paris Peace Treaty. This was the beginning of new problems for the Turks.

Greece picked up where Italian leave off to remove the Turks from Dodecanese. After Dodecanese was given to Greece, Turkish – Greek balance which established at Aegean Sea also was impaired by this treaty. Issues of the Turks of island will continue to grow like a snowball.



## KISALTMALAR

|          |                                               |
|----------|-----------------------------------------------|
| ATASE    | Askeri Tarih Stratejik Etüt                   |
| a.g.e    | Adı Geçen Eser                                |
| a.g.m    | Adı Geçen Makale                              |
| BCA      | Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi                 |
| c        | Cilt                                          |
| çev      | Çeviren                                       |
| edit     | Editör                                        |
| GENKUR   | Genel Kurmay                                  |
| SAEMK    | Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi |
| TTK      | Türk Tarih Kurumu                             |
| S        | Sayı                                          |
| s        | Sayfa                                         |
| TBMM     | Türkiye Büyük Millet Meclisi                  |
| yay. haz | Yayına Hazırlayan                             |

# GİRİŞ

## ONİKİ ADA HAKKINDA GENEL BİLGİ

### A-Oniki Ada İsmi

Osmanlı Devleti fethettiği bölgelerin özelliğine göre özel bir idare tarzı uygulamıştır. Osmanlı Devleti, idaresine giren bölgelerde halkın alışık olduğu mahalli idare sistemlerinin devam edilmesine de müsaade etmiştir. Oniki Ada Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra ada da “Demogerandia” denilen ve halkın seçtiği Oniki üyeden oluşan bir mahalli meclis oluşturulmuş ve bu meclis bir nevi belediye hizmetleri vazifesi görmüştür<sup>1</sup>.

Osmanlı Devleti’nin fethettiği her bölgede olduğu gibi Oniki Ada’da da, ada halkının kendi dinlerinde ve dillerinde eğitim yapmasına müsaade etmişlerdir. Demogerandia denilen bu yönetim halk tarafından bir yıllığına seçilir ve başkanı da bir tür belediye başkanı gibidir<sup>2</sup>. Osmanlı Devleti’nin uygulamış olduğu bu sisteme göre her on hane birer temsilci çıkarır ve bu temsilcilerde adaları yönetecek olan on iki kişilik bir ihtiyar heyeti seçerlerdi. Bu yönetim şeklinin ismi Oniki Ada olarak önce Yunancaya daha sonrada birebir çevrilerek Batı dillerine geçmiştir.

Osmanlı Devleti’nde ise; önce Ege adaları denmiş, sonra ise Cezayir-i Bahri Sefid (Akdeniz Adaları) denilmiştir. Daha sonra yönetim vilayeti olan Akdeniz Adaları, Sisam ve Sakız Adası gibi Oniki Adaların dışında ki adaları da içine almıştır.

Oniki Ada kelimesinin sadece on iki adet adayı çağrıştırmasına rağmen bu adalar on iki den daha fazladır. Bu adalara Güney Sporatlar, Güney Sporat Adaları da denilmektedir. ve bu adaların hepsine birer isim verilmiştir<sup>3</sup>. Oniki Ada olarak adlandırılan bu adaların on iki adedi andırmasına rağmen küçük ada ve adacıklarla birlikte bu sayı 20’yi geçmektedir.

---

<sup>1</sup> Afşin Ünal, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahri Sefid (Akdeniz ve Ege Adaları) ya da Kaptan Paşa Eyaleti,

[http://www.sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi\\_12\\_sayi\\_12\\_16\\_a\\_a\\_unal\\_251\\_261.html](http://www.sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_12_sayi_12_16_a_a_unal_251_261.html)

<sup>2</sup> Cemalettin Taşkiran, *Oniki Ada’nın Dünü Bugünü*, GNKUR ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 59–60.

<sup>3</sup> [http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Oniki\\_ada](http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Oniki_ada).

Yukarıda belirttiğimiz gibi Oniki Ada ismi Avrupa dillerine Yunancadan tercüme edilmiştir. Kelime Yunanca “dodece” yani on iki ve “nesos” yani adalar kelimelerinin birleşmesinden “dodecenasos” şeklinde söylenmektedir<sup>4</sup>. Britannica Ansiklopedisinde Oniki Ada isminin Türklerin bu adaların idaresinde uygulamış oldukları özel bir sistemden gelmekte olduğunu belirtmektedir<sup>5</sup>. Oniki Ada isminin yukarıda açıklandığı üzere Oniki sayısı herhangi bir ilişkisi yoktur. Oniki sayısı sayısal olarak herhangi bir değer taşımamakta ve Oniki Ada ismi adalarda Osmanlı Devleti’nin uygulamış olduğu yerel yönetimden kaynaklanmaktadır. Bu isim önce Yunanlılardan Avrupa dillerine geçmiş ve Avrupa dillerinde ki kullanımı da bize Oniki Ada olarak geçmiştir.

Oniki Ada ismini Talip Yücel ise şu şekilde isimlendirmiştir: “Yunanlılar, Balkan Savaşı arefesinde Dodecanese (Oniki Ada) adını vermiş ve gerçek sayıları bu rakamın çok üstünde ki; adı geçen adaları sonrada “Ege Denizi Bölgesi” ismi altında toplamıştır. Hâlbuki Meis Ege sınırlarının dışında, Akdeniz’dedir. Biz bu adalara “Karya” daha doğrusu Menteşe Adaları adını vereceğiz”<sup>6</sup>.

### **B- Oniki Ada’nın Coğrafi Konumu ve Türkiye İçin Önemi**

Tarih boyunca önemini yitirmemiş olan, Türkiye’nin güney batısında ve hemen yakınında yer alan bu adalar gurubu (Menteşe Adaları-Oniki Ada) Türkiye’nin Ege ve Akdeniz’de hem ticaret hem de güvenlik bakımından tehdit edilmesine yol açabilecek bir konumdadır.

Oniki Ada diye bilinen bu adalar gurubu Rodos, İstanköy, Kerpe, Kaşot, Tilos, Harki, Leros, Patmos, Meis, Sömbeki, Astopalya ve diğer bir takım küçük adalardan ibarettir. Her devirde bu adalar gurubunun merkezini Rodos adası teşkil etmiştir. Ege Denizi’nin güney doğusunda bulunan ve Anadolu topraklarına çok yakın olan, her devirde coğrafi ve iktisadi bakımdan Anadolu ile bağlantılı durumdaki bu adalar gurubunun önemi, Ege Denizi, Boğazlar ve Akdeniz arasında

---

<sup>4</sup>Cemalettin Taşkiran, *Ürkek Bir Siyasetin Tarih Önündeki Ağır Vebali ONİKİ ADA Hatalı Kararlar Acı Kayıplar*, Babı Ali Kültür Yayıncılığı, 3. Baskı, İstanbul 2009, s. 22–23.

<sup>5</sup> [http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Oniki\\_ada](http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Oniki_ada).

<sup>6</sup>Sırrı Erinç –Talip Yücel, *Ege Denizi Türkiye İle Komşu Ege Adaları*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1988, s.55.

yer almış olması ve bu güzergâhlar arasında kilit öneme sahip olmalarından geliyor<sup>7</sup>. Çünkü bu adalar hem deniz ticaret yolu üzerinde Akdeniz'den Karadeniz'e ulaşımda hem de Türkiye'nin güvenliği ve Türkiye'ye yakınlığı açısından öneme sahiptir.

Ege Bölgesi, Cebeli Tarık'tan Azak Denizine kadar iç denizler, körfezler, boğazlar, yarımadalar ve adalarla şekillenmiş olan Akdeniz'in içinde yer alan ve aynı adı taşıyan deniz ile çevrilen adalarla Asya ve Avrupa kıyılarını yani Yunanistan, Makedonya ve Trakya'nın doğu, Anadolu'nun ise batı ve güney batı kıyılarını içine alan bölge olarak tarif edilmektedir<sup>8</sup>.

Menteşe Adaları, Ege Denizi'nin güney doğusunda Anadolu sahillerine çok yakın bir mesafededir. Ege Denizi'nin önemini bir kat daha arttıran Ege Adaları içinde Oniki Ada'nın Türkiye açısından ayrı bir önemi vardır.

Ege Denizi, Akdeniz'in kuzeye doğru bir uzantısı durumundadır. Ege Denizi boğazlar yoluyla Akdeniz ve Karadeniz'in birleşmesini sağlamaktadır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının ulaşım yollarının birleştiği noktada bulunmaktadır. Ege Denizi'nin içerisinde bulunan binlerce ada, Ege Denizi'nin jeostratejik önemini daha da arttırmaktadır. Bölge ülkelerinin Süveyş Kanalı ve Cebelitarık boğazı yoluyla açık denizlere inmesi Ege ve Akdeniz'e bağlıdır. Bu nedenle Ege Denizi Akdeniz stratejisinin kilit noktasıdır. Denizler coğrafyasında bu öneme sahip Ege Denizi'nin güney doğusunda yer alan Oniki Ada ise Ege Denizi'nde kuzey- güney istikametinde bütün deniz yollarını kontrol eder. Yirmi civarında adadan oluşan Oniki Ada Anadolu'nun güneyini tehdit eder ve doğu istikametinde bir taarruzda üs rolü oynar.

Türkiye'ye karşı düşmanca emeller besleyen bir güç için Oniki Ada çok önemli bir üs konumundadır. Bu adalarla Türkiye'nin kuzey ve batı noktalarının Akdeniz ile bağlantısı kesilebilir ve Meis üzerinden İskenderun'a kadar Türkiye denizlerden kuşatılabilir<sup>9</sup>.

---

<sup>7</sup>Cengiz Orhonlu, Oniki Ada Meselesi, *Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yıl II, Sayı 23, Ankara 1964, s.1.

<sup>8</sup>Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006, s.25.

<sup>9</sup>Taşkıran, *a.g.e*, s.19–21.

Oniki Ada Türkiye açısından Ege Denizi'nin güney limanlarının, İzmir ve boğazlar bölgesinden ayırmaktadır. Bu adalar bu bölgede bulunan deniz üslerimize taarruzda kullanılabilmesi imkânı vermektedir. Oniki ada aynı zamanda Türkiye'nin kıyı ulaştırma yollarını da kısıtlamasına imkân verebilecek özelliktedir.

Oniki Ada Girit adası ile birlikte, Türkiye'nin Ege ve Doğu Akdeniz'de hareket alanlarının birbirinden ayırabilmekte ve kıyı ulaştırma yollarını kısıtlama imkânına sahiptir. Türkiye'nin Akdeniz'e açılabilmesi ve güney limanlarının Ege Denizi ile bağlantısını kesebilmesi açısından önemlidir<sup>10</sup>.

Saros Körfezi-Girit Adası kuzeyi arasında çok benzer bir şekilde devam eden ve Ege Denizi'nin derin çukuruna yerleşmiş olan Menteşe Adaları, Anadolu'nun derin Ege çukuruna doğru alçalan yamacı üzerine oturmuş bulunuyor. Bu itibarla sadece Menteşe Adaları değil, şu an Yunanistan'a ait bütün adalar tapı itibarıyla Anadolu'nun bir devamıdır<sup>11</sup>.

### **C-Oniki Ada**

Oniki Ada denilen adaları gurubu ya da Menteşe Adaları Ege Denizi'nde bulunan bütün adalar gibi çok eski tarihlerden beri yerleşim yeri olarak kullanılmışlardır. Oniki Ada'nın tarihi birazda Rodos, İstanköy ve diğer birkaç büyük yerleşim yeri olan adaların tarihidir<sup>12</sup>. Bu adalar:

“Mandraki veya Nergisçik, Batnoz-Patnoz, Koçpapaz-Koçbaba, Ardiççık, Kandiroz (liadi), İstanköy (kos), Yali-Sakarcılar (Yiali), İncirli (Nisiros), Kandilli (Kandheliousse), İleki-İlleki-İlyaki (Tilos), Askino (Anditilos), Nimos, Sömbeki (Simi), Rodos (Rodhos), Limoniye-Alimya (Alimia), Herke-Harki-Herkit (Khalki), Küçük Kerpe (Saria), Kerpe (Kerpethos), Kaşot-Çobanlı-Çoban Adası (Kasos), İstanbulya (Astipolaia), Yaban (Ofidusa), Kızkardaşlar (Adhelfia), Sirina, Üç Adalar ( Plakhida), Safran adaları, İstekide Adaları(Astokidhopula), İkikardaşlar

---

<sup>10</sup> Hasret Çomak, *Ege Adaları (konumu, tarihi, hukuki statüsü ve silahsızlandırılmış statüsü)*, İstanbul 1996. s.27.

<sup>11</sup> Talip Yücel-Sırrı Erinç, *a.g.e.*, s.56.

<sup>12</sup> Cemalettin Taşkıran, “*Oniki Ada'nın Dünü ve Bugünü*”, s.37.

(Unianisia), Kamilon (Kamilonisi)<sup>13</sup> adalarıdır. Biz bu adalardan yukarıda belirttiğimiz gibi Rodos, İstanköy ve belli başlı bazı büyük adaları ele alacağız.

### 1-Rodos Adası

Ege Denizi'nin güney doğusunda bulunan bir ada ve adanın kuzeyinde aynı adı taşıyan şehrin adı olan Rodos, tarih boyunca kazandığı siyasi ve ticari önem sayesinde her zaman bölgenin odak noktasını teşkil etmiştir. Rodos Adası, bu özelliğini, Doğu Akdeniz havzası ile Ege Denizi ve boğazlara ulaşan yol üzerinde olmasına borçlu idi. Nitekim Akdeniz'de güçlü olan her devletin Rodos'u hâkimiyeti altına alma teşebbüsleri bunun bir sonucudur<sup>14</sup>.

Rodos, Oniki Ada gurubunun (Menteşe Adaları, Sporatlar, Güney Sporat Adaları) en büyüğü ve doğuya en yakını olup, 35 derece 27 dakika kuzey yarıkürede enlem başlangıcı, 25 derece 56 dakika doğu boylamına düşmektedir. Ada oval şeklinde olup kuzey doğu güney batı yönüne doğru uzanan bir şekil oluşturmaktadır.

Adanın uzunluğu tahminen 77 km. ve eni Lardos Burnu'ndan Monotoliz noktasına kadar 35km. kadardır. Adanın yüzölçümü ise 1400 km. karedir. Adanın yapısı, kıyılarında girintili çıkıntılı bir şekilde olup, dağlık ve engebeldir. Adanın en yüksek noktası 1215 metre yüksekliğinde ki Atarina dağdır.

Ada her ne kadar dağlık ve engebeli olsa da alçak yerleri kumsal ve çorak da olsa dağlardan inen sularla verimlilik kazanan ormanları vardır. Ada üzerinde göl nehir veya devamlı akan bir akarsu bulunmamasına rağmen adanın arazi ve iklimi tarıma elverişli bir ortam oluşturmuştur<sup>15</sup>.

Rodos Adasıyla ilgili olarak, Rodos büyükelçiliği yapmış olan Zeki Çelikkol Rodos'taki Türk eserleri ve tarihçe adlı kitabında adayı şu şekilde betimlemektedir: “Babil'den Sicilya'ya, boğazlardan Nil'e kadar bütün eski deniz yollarının kesiştiği noktadan küçük Asya kıtasına bir çiçek bir meyve gibi adeta asılı olan Oniki Ada'nın yüzölçümü bakımından en büyüğü olan Rodos adası 77 km boyunda ve 35 km genişliğinde 1400 km kare yüzölçümündedir. Ada coğrafi bakımdan Asya

<sup>13</sup> *Ege Adalarının İdari Mali ve Sosyal Yapısı*, Editör: İdris Bostan, SAEMK, Araştırma Proje Dizisi 2, Ankara 2003, s.17–20.

<sup>14</sup> Metin Tuncel - İdris Bostan, *Dünden Günümüze Ege Adaları*, *Coğrafya Dergisi*-Ayrı Basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İstanbul 1998, s.29.

<sup>15</sup> Necati Avcı, *Tarih Süresinde Rodos*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2007, s.17–20.

kıtasına aittir. Kıyıları görülen Türkiye ile arasında sadece 12 km'lik bir mesafe vardır. Marmaris ile Rodos arasındaki mesafe ise 45 km dir. Coğrafi konumundan ötürü birçok kavimlerin ilgisini çeken ve iştahını kabartan Rodos tarih boyunca Elenlerin, Romalıların, Bizanslıların Kudüs Şövalyelerinin eline geçmiş daha sonra 1522 de Kanuni Sultan Süleyman'ın fethiyle ada da kurulan Türk hâkimiyeti 390 yıl sürmüştür<sup>16</sup>. Günümüzde Yunanistan'a ait olan bu ada Pire Limanına 419 km. Girit Adasına ise 145 km uzaklıktadır<sup>17</sup>.

## **2-İstanköy Adası**

295km kare yüzölçümüne sahip, Anadolu'nun güney batı sahillerine çok yakın olan İstanköy Adası Pire'ye 200 deniz mili uzaklıktadır. İstanköy Adasının kuzey ucu ile Bodrum Yarımadası'nın Hüseyin Burnu Feneri ve sahilleri arasındaki mesafe 2,7 deniz mili(5km.), İstanköy ile Bodrum arasındaki mesafe 20 km'dir. Ada jeolojik olarak basık bir yapı oluşturmaktadır ve genellikle vadi ve tepelerden oluşmaktadır. Adanın en yüksek noktası 846 metre yüksekliğine sahip olan Dikeos tepesidir<sup>18</sup>. İstanköy'ün en önemli özelliklerinden biri de Hipokrat'ın memleketi oluşudur. Ada, Oniki ada gurubu içerisinde Rodos'tan sonra ikinci büyük adadır. Tarihi zenginlik ve tarihi değerler açısından son derece zengindir.

Adanın ilk sakinleri M.Ö 14. yüzyılda Karyahlar, Fenikeliler, Giritliler olmuştur. 1523'te Kanuni Sultan Süleyman'ın adayı fethetmesiyle 210 sene süren şövalyeler dönemi de sona ermiş oluyor<sup>19</sup>.

## **3-Leros Adası**

Kıyıları düzensiz ve girintili ve çıkıntılı olan adanın uzunluğu sekiz mil civarındadır. Ada çok verimli değildir. 20. Yüzyılın başlarında adanın nüfusu 500 civarında olup, adaya İzmir, Rodos ve Suriye'den on beş günde bir gemi seferleri vardı.<sup>20</sup>

---

<sup>16</sup> Zeki Çelikkol, Rodos'taki *Türk Eserleri ve Tarihçe*, TTK yayınları, Ankara 1992, s.1.

<sup>17</sup> Cemalettin Taşkıran, *“Ürkek Bir Siyasetin Tarih Önünde ki Ağır Vebali ONİKİ ADA Hatalı Kararlar Acı Kayıplar”*, s.33.

<sup>18</sup> Zeki Çelikkol, *İstanköy'deki Türk Eserleri ve Tarihçe*, TTK Yayınları, Ankara 1990, s.1.

<sup>19</sup> Mehmet Bastıyalı, *Rodos ve Oniki Adalar Tarihi*, İzmir 1992, s.143-144.

<sup>20</sup> Taşkıran, *a.g.e.*,s.34.

#### **4-Herke (Halki) adası**

Yunanca bakır madeni demek olan Halkos kelimesinden, ada halkı ismini Halki olarak almıştır. Tarih süresi boyunca adada çok önemli bir gelişme gerçekleşmemiştir. Oniki Ada içinde en küçük adalardan biri olan Herke, Rodos Adasının batı kısmında yer alıp Rodos Limanına 35 deniz mili uzaklıktadır.<sup>21</sup> Rodos Adasının hemen yanı başında bulunan bu ada kayalık ve çorak bir yerdir.<sup>22</sup>

#### **5-İlyaki (Tilos ) Adası**

Ada genellikle dağlarla kaplıdır ve engebeli bir görünüm arz eder. Bu nedenle adanın büyük bir kısmı ziraata ve tarıma elverişli değildir.

20. yüzyılın başlarında adanın nüfusu 3000 civarındadır. Adanın yiyecek ihtiyacının büyük bir kısmı Anadolu'dan sağlanırdı ve su yok denecek kadar azdır.<sup>23</sup>

#### **6-İncirli ( Nisiros) Adası**

Diğer Oniki Ada'da olduğu gibi, bu adanın da ilk sakinleri Karyalılar olmuştur. Diğer Oniki Ada gurubu gibi bu ada da 1522 yılında Osmanlı idaresine girmiştir<sup>24</sup>.

#### **7-Kaşot (Kasos ) Adası**

Oniki Adanın en uç bölümünde yer alır ve Girit'e en yakın adadır. Bu adanın tarım yapılabilecek toprakları çok azdır. Üç millik bir kanal vasıtasıyla Kerpe adasından ayrılmıştır. Hemen hemen tamamı Rum olan az bir nüfusu vardır.

Bu adanın 1900'lü yıllarda bile her türlü ihtiyacı İzmir'den gelen vapurlarla sağlanmaktaydı.

#### **8-Keçi ( Pserimos ) Adası**

İstanköy'e üç millik bir mesafede bulunan küçük bir adadır<sup>25</sup>.

---

<sup>21</sup> Bastıyalı, *a.g.e.* ,s.182.

<sup>22</sup> Taşkiran, *a.g.e.* ,s.18–19.

<sup>23</sup> Cemalettin Taşkiran, “*Oniki Ada'nın Dünyü Bugünü*”, s.19–20.

<sup>24</sup> Bastıyalı, *a.g.e.* , s.184.

<sup>25</sup> Cemalettin Taşkiran , “*Ürkek Bir Siyasetin Tarih Önünde ki Ağır Vebalı ONİKİ ADA Hatalı Kararlar Acı Kayıplar*”, s. 51.



### **9-Kerpe (Karpathos- Scarpanto ) Adası**

Oniki Ada'nın Girit Adasına en yakın mesafede olan iki adasından büyük olanıdır. Uzunluğu 30 mil, genişliği 10 mildir<sup>26</sup>. Girit Adasına olan bu yakınlık nedeniyle Girit'teki gelişmelere paralel hareket etmiştir. Üstelik ada pek çok medeniyetin geçiş noktasını oluşturmuştur. Ada sırasıyla Romalıların, Bizans'ın, kısa bir dönem Cenevizlilerin sonrada Rodos Şövalyelerinin eline geçmiştir<sup>27</sup>.

### **10-Kilimli ( Kalimnos ) Adası**

Anadolu kıyılarında, Bodrum'un batısında, İstanköy Adasının kuzeyinde yer almaktadır<sup>28</sup>.

### **11-Koçbaba (Astropalya-Astipolya ) Adası**

Oniki Ada gurubu içersinde en batıda yer alan adacıktır. Şövalyeler döneminde adanın nüfusu az olduğundan dışarıdan buraya insanlar getirilmiştir. Fakat hem korsanlardan hem de Barbaros Hayrettin Paşa'dan korunmak isteyenlerin sığınma yeri olmuştur. Ada Osmanlılar tarafından 1540 senesinde fethedilmiştir<sup>29</sup>.

### **12-Limoniye ( Aliminia ) Adası**

Herke Adası'nın hemen yanında güneybatı yönünde bulunan bu ada, oldukça derin ve demirlemeye müsait bir limanı vardır. Bu ada Herke'den 3—4 mil uzaklıktadır. Bu limanın üst kısmında ise bir yerleşim yeri kurulmuştur.

### **13-Lipsos (İlipso-Leipsos ) Adası**

Kuzey batı güney doğu yönünde yaklaşık 7.5 km uzunluktadır. Çok sayıda koya sahiptir. Adanın güneydoğu bölümü kayalarla çevrilidir.

---

<sup>26</sup>Cemalettin Taşkiran , “Oniki Ada'nın Dünü Bugünü”, s.11.

<sup>27</sup> Bastıyalı, a.g.e., s.192-193.

<sup>28</sup> Taşkiran, a.g.e., s.51.

<sup>29</sup> Bastıyalı, a.g.e. ,s.184—185.

#### **14-Meis (Kastellerizo-Megiste ) Adası**

Oniki Ada gurubu içindeki diğer adalar gibi Anadolu kıyılarına çok yakındır. Ancak Oniki Ada gurubu içinde en yakın olan ada Meis'tir (5 mil). Diğer adalarda olduğu gibi Meis'te de yerleşim Anadolu kıyılarına bakmakta ve Anadolu'ya yakın tarafta bulunmaktadır.

#### **15-Patmos ( Batnaz-Patino ) Adası**

Ada kuzey güney yönünde 13 km, doğu batı yönünde ise 8.5 km'lik bir alanı kaplamaktadır. Ada oldukça düzensizdir ancak fazla yükseltisi yoktur. Adanın en yüksek yeri 267 metre yüksekliğindeki St. Elias'dır. 20. yüzyılın başlarında çoğunluğu Rum olan 2500 civarında bir nüfusu vardı.

#### **16-Sömbeki ( Symi-Syme ) Adası**

Reşadiye ve Bozburun yarımadalarının önünde Karaburun ile Datça arasında koyu kapatacak biçimde uzanan bir adadır. 20. yüzyıl başlarında adada ikamet eden sekiz bin civarında bir nüfusu vardı ve hemen hemen hepsi kasabalarda yaşıyorlardı.

#### **17-Yalı ( Gyali-İalos ) Adası**

İncirli Adası'nın kuzey batısında yer alır. Kuzey doğu güney batı yönünde uzunluğu üç mildir. Adanın kıyıları çok düzensiz, sığ sular ve kayalıklarla çevrilidir<sup>30</sup>.

Ege Adaları ve de Oniki Ada'nın iktisadi durumu tarih boyunca kısıtlı olmuştur. Birkaç ada hariç çoğu zirai bakımdan çok fakirdi ve üzerlerin de yaşayan halk da hayatını denize borçlu olarak devam ettirmekteydiler. Adaları dolaşan seyyahlar bu adaların birçoğunda halkın çok fakir olduğuna işaret etmiştir. Yeterli gelir kaynakları bulunmadığından Osmanlı idaresi altında ki bu adalardan vergiler hallerine uygun biçimde tahsil edilmiştir. Olabildiğince vergi muafiyetleri tanınmıştır adalara.<sup>31</sup>

---

<sup>30</sup> Taşkiran, *a.g.e.*, s.29-58.

<sup>31</sup> *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi*, SAEMK, Araştırma Proje Dizisi 6, Editör; Cevdet Küçük, Ankara 2001, s.38.

### **D-Oniki Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali**

Bilindiği üzere, İtalya'nın birliğini geç tamamlaması sömürgecilik yarışında diğer Avrupa Devletlerinin gerisinde kalmasına neden olmuştur. Bu yarışa dâhil olmak isteyen İtalya da, elbette ki gözünü Osmanlı topraklarına dikecekti. İtalya için en uygun olan coğrafya, hem Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'a uzak hem de İtalya'ya yakın olan Trablusgarp'tı. Ancak İtalya Trablusgarp'ta ummadığı bir direnişler karşılınca Osmanlı Devleti'ni “BARIŞA” zorlamak için Oniki Ada'yı işgal etmeye karar verecektir.

İtalyan Hükümeti, 28 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne ültimatom vererek Trablusgarp ve Bingazi'nin boşaltılmasını istemiş ve ertesi günde buradaki ekonomik çıkarlarını korumak bahanesiyle, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, Trablusgarp'ta beklenmedik direniş nedeniyle İtalya, savaşı Ege Denizi'ne yayma kararı almıştır<sup>32</sup>. Bunun içinde Ege Denizi Adaları içinde Osmanlı Devleti'nin elinde kalan Oniki Ada'yı işgal edecektir.

İtalya donanmasının ilk hedefi Stampalia adası olmuştur. 24 Nisan 1912'de Amiral Presbitero komutasındaki filo tarafından ada işgal edildi. Ada da İtalyan kuvvetlerine karşı koyacak savunma kuvveti olmadığından, İtalyan kuvvetleri yerli Rumların büyük bir töreniyle karşılanarak adaya çıktılar.

İtalyanlar, Stampalia adasından sonra Oniki Ada'nın en büyüğü olan Rodos'a yöneldiler. Rodos'ta bulunan az sayıdaki kuvvet de hiçbir yerden yardım alamıyordu ancak Türklerin, savaştığı düşmanları olan İtalyanlar'dan ziyade asıl düşmanları yerli Rumlar'dı. Rumlar adeta İtalyanlara yardım için birbirleriyle yarışıyorlardı. Türkleri gözetlemek için sabahlara kadar nöbet tutuyorlar ve en ufak bir hareketi İtalyanlara bildiriyorlardı. Adadaki az sayıda Türk kuvveti de yardım alamadığı için İtalyanlar adayı kolaylıkla işgal etmişler ve 17 Mayıs'ta Rodos'ta ki Türk idaresi sona ermiştir.

Amiral Presbitero ada Rum halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Hükümet konağına İtalyan bayrağı çekildikten sonra ruhani bir ayin düzenleyen Persbitero, ayin sonrası; işgal edilen ada vapurlarına İtalyan bayrağı

---

<sup>32</sup> Örenç, *a.g.e.*, s.162.

çekileceği, yabancı devletlerle haberleşmede İtalyan posta pullarının kullanılacağı, işgal edilen adalar arasındaki haberleşmede ise posta pulu yerine cemaat mühürleri kullanılacağı, Osmanlı Devleti'nden gelen mallara %11 gümrük vergisi uygulanacağı, Yunanistan'dan gelen mallara ise gümrük uygulanmayacağı söylemiştir.<sup>33</sup> Rodos'un ardından 9 mayısta Herkit, 12 mayısta Kerpe, İlyaki, Leryoz, Batnoz, ve Kilimli, 6 mayısta Lipsos, 19 mayısta Sömbeki ve 20 mayısta İstanköy adaları İtalyanların eline geçmiştir. Böylece işgal edilen küçük ada ve adacıklarla birlikte Menteşe Adaları (Oniki Ada) bölgesinde 16 ada İtalyan hâkimiyetine geçmiş oluyordu.

İtalyan işgalinden sonra Ege Adaları'nın statüsü, uluslar arası sorun haline gelmiş ve Oniki Ada'nın işgali İtalyan yayılmacılığını cesaretlendirmiştir. Bundan sonra İtalyanlar bütün dikkatini Anadolu'<sup>34</sup>ya çevirecekler ve Rodos'u önemli bir üs olarak kullanacaklardır.

1912 yılında Meis Adası hariç İtalya, Güney Sporad Adalarını ( Oniki Ada) işgal etmişti. Böylece İtalya adeta Güneybatı Anadolu kıyılarını abluka altına almış oluyordu. İtalya bu işgalle, İstanbul ile Doğu Akdeniz arasındaki yolu kesiyor ve Anadolu kıyılarını tehdit ediyordu. Bu durum Oniki Ada'nın stratejik olarak önemini ortaya koymaktadır. Fakat bu durum büyük devletlerin politikalarına tersti ve İtalya bu devletlerden gelecek tepkileri yatıştırmak için “Osmanlı Devletini barışa zorlamak için” Oniki Ada'yı işgal ettiğini, bu durumun geçici olduğunu ve “barış antlaşması” yapıldıktan sonra adaları iade edeceğini açıklamıştır.

Osmanlı Devleti ve İtalya arasında ki Tarablusgarp savaşı sonunda Uşi Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Osmanlı Devleti tüm askerini, memurunu Libya'dan çekecek ve İtalya da Oniki Ada'yı boşaltacaktı. Ancak antlaşmanın uygulanmasına fırsat kalmadan balkan savaşı patlak verdi. Savaşanlardan biri de Yunanistan olduğu için İtalya; adaları boşalttığı takdirde Yunanistan'ın bu adaları işgal edebileceğini öne sürdü, bu endişeyi taşıyan Osmanlı Devleti de balkan savaşları süresince Oniki Ada'nın İtalya'da kalmasına ses çıkarmamıştır.<sup>35</sup>

---

<sup>33</sup>İsrafil Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara 19915, s.121-123.

<sup>34</sup> Örenç, *a.g.e.*, s.164.

<sup>35</sup> Taşkıran, *a.g.e.*, s.106-107.

Ancak ileride de değineceğimiz üzere İtalyanların bu adaları gerçek sahiplerine vermek gibi bir niyetlerinin olmadığı anlaşılacaktır. Presbitero'nun, Rodos'taki konuşmasından da anlaşılacağı gibi amaç Osmanlı Devletini barışa zorlamak değil Oniki Adada kalıcı olmaktır. İtalyanların adaları boşaltmak istemediklerinin kanıtı olarak İtalya'nın bazı uygulamalarına ve İtalyan hükümetinin söylemlerine değineceğiz.

### **1-Adalarda İdari Uygulamalar**

İşgalin ardından İtalyan Hükümeti, adalarda bir takım idari ve ekonomik düzenlemeleri yürürlüğe koyma kararı almışlardır. İşgal altındaki bütün adaların idaresi kendisine verilmiş olan General Ameglio, bilhassa Rodos'taki Rum halkının sempatisini kazanmak için adada bundan sonra resmi dilin Rumca olduğunu ilan etmiştir. General'in 4 Mayıs 1912'de yayınladığı bir bildiride, bundan sonra adalarda Türk egemenliğinin sona erdiği, adaların gelecekteki idarecilerinin ise sadece özgürlük olabileceğini ifade etmiştir<sup>36</sup>. Bu ifadelerden Osmanlı Devleti zamanında ki özgürlüklerin hiçe sayıldığı ve Rumlar esir hayatı yaşıyormuş gibi bir izlenim oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Paris'teki İtalyan Büyükelçisi Tittoni, Fransız Dışişleri bakanına 15 Mayıs 1912'de İtalyan planından bahseder ve derki; 'İtalya adalarda ki ahali için bazı sosyal yardım ve bayındırlık hizmetleri yapacak bunun üzerine Rumlar tekrar eski yönetimine dönmek istemeyeceklerdir. İtalya'nın bu adaları alıkoymak için hiçbir sebebi yoktur, ancak zamanı gelince Türkiye'ye geri verilmesi işinde yerli Rum Halkı arasında güçlükler çıkabilecektir'. İtalya, uygulamış olduğu bu politikayla Rum Halkını Türkiye aleyhine kışkırtıyordu. Yerli halk arasında fitne ve nifak yayıyordu. Ancak yinede adaların işgaline en çok Yunanistan sevinmiştir çünkü İtalya savaş bitince adaları Yunanistan'a hediye edecekmiş izlenimi veriyordu. İtalyanların gerçek niyeti ise savaş zamanı ada halkının yüzüne gülmek savaştan sonra ise buralara yerleşmekti.

---

<sup>36</sup> *Türk Hâkimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, Editör: Cevdet Küçük, SAEMK, Araştırma Proje Dizisi 2, Ankara 2002, s.149.

Bir süre sonra da İtalyanların niyeti Rumlar tarafından anlaşılınca Rumlar ve İtalyanlar arasında ki samimiyet sona erdi. Adaların çeşitli vesilelerle Yunanistan'la birleşme emelleri de İtalyanlarca reddedilmiştir<sup>37</sup>.

İşgalin ilk yıllarında, Rum Halkına imtiyazlı davranan ve Rum halkını Türklere ve Türkiye'ye karşı kışkırtan İtalya aynı zamanda adaya muhtariyet verileceğini de bildirerek İtalya'nın adaya yerleşmesine karşı yükselecek sesleri yumuşatmak niyetindeydi.

Bu amaçla İtalya Rum Halkının Yunanistan'la birleşme isteklerini tahrik ediyordu. Bu tahrikler sonucu olarak da bazı fanatik guruplar Yunanistan'la birleşmek için propaganda ve gösterilere başladılar, olayların çığırından çıkması üzerine İtalyan yönetimi bu gibi tahriklerden vazgeçtiği gibi adalarda sıkı bir polis rejimi uygulamaya koyuldu<sup>38</sup>. Böylece İtalya'nın uygulayacağı politika da ilk görünümünü sergilemekteydi.

Oniki Adanın işgaline sevinen Yunanistan ve yerli Rumlar –adaların işgaline yardım eden Rumlar- İtalyan idaresinin asıl niyetinin ortaya çıkmasıyla Osmanlı idaresini aratacak zorluklar yaşayacaklardır.

İtalyanların bu tarzda ki uygulamalarına karşın, Türkler hiçbir zaman fethettikleri ülkede milli hisleri yıkmayı düşünmemişlerdir. Osmanlı Devleti için bu milletlerden vergi almak ve itaatkâr olmalarının görmek yetiyordu. İtalya'nın gelişiyile Rumlar özellikle de 1922'den sonra, Orta Avrupa'daki azınlıkların akıbetine uğrayacaklar ve milliyet düşünceleri yıkılmaya çalışılacaktı. Okulları kapatıldı, Ortodoks rahipler ürkütüldü ve sürgüne gönderildi, sadece İtalyanca mecburiyeti getirildi, yer isimleri dahi İtalyanlaştırıldı. Bilhassa Rodos'ta ileri zamanlarda işgali meşrulaştırmak ve işgalin uzatılmasına dayanak sağlayabilmek için bir azınlık oluşturmak isteniyordu. Bu siyaset II. Dünya savaşı öncesinde, koyu bir faşist olan Vali Mario De Vecchi'nin adaya gelişiyile daha belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Bu da Rum ( Türk nüfusunda ) nüfusunun adalarda hızla azalmasına neden oldu<sup>39</sup>.

---

<sup>37</sup>Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911–1912 Türk- İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, s.106–107.

<sup>38</sup>Cevdet Küçük, *Ege Adalarında Türk Egemenliği Dönemi Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar*, Yay. Haz: Ali Kurumahmut, TTK Basımevi, Ankara 1998, s.39–40.

<sup>39</sup>Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s.32–33.

## 2-Adalarda Nüfus

Osmanlı Devleti Oniki Ada'yı ele geçirdiğinde, özellikle Rodos ve İstanköy Adasına Müslüman Türk nüfusu yerleştirmişlerdi. Diğer adalarda ise Osmanlı Devleti bir iskân politikası takip etmemiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti adaları ele geçirdikten sonra halka her türlü din ve mezhep serbestîsi tanımıştır. Adalarda halka kendi dil ve dinlerini koruma, kendi dillerinde eğitim yapma hakkını vermişlerdir. Osmanlı ayrıca Ceneviz, Venedik, Bizans ve Şövalyelerden kalma usullerin çoğunu da devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti egemenliği altına almış olduğu bölgelerde şuurlu ve sistemli İslamlaştırma ve Türkleştirme siyaseti uygulamamıştır. Osmanlı Devleti için bu bölgelerde huzurun ve barışın temin edilmesi önemliydi. Bu siyasetin sonucunda, Oniki Ada'ya yeterli sayıda resmi görevli ve koruma birliklerinin dışında Türk aileleri getirilerek yerleştirilmeleri hususuna çok önem verilmemiştir. Bunun sonucudur ki adalarda ki Türkler çoğunluk durumuna geçememişlerdir. Türkler genellikle şehirlerde Rumlar ise köy ve kasabalarda yaşamaktaydılar.

Osmanlı hâkimiyeti sonucu Oniki Ada'da ticaretin gelişmesiyle adalar halkı zengin ve huzurlu bir şekilde hayatlarını sürdürüyorlardı. Bunun sonucunda da adaların nüfusunda bir artış gözlenmiştir. Yapılan ticari faaliyetler Anadolu ile yoğun olduğundan adaların şehir merkezleri Anadolu kıyılarına bakmaktadır. Yani adalar hem insani hem de ekonomik bakımdan Anadolu'ya bağlı durumdaydılar<sup>40</sup>. Osmanlı idaresinden sonra adalarda gözle görülür bir nüfus azalması, halkın eski geçim imkânlarından mahrum olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu azalmalar Rodos ve İstanköy dışındaki Menteşe Adaları'nın İtalyan ve Yunan idaresi sırasında Osmanlı zamanındaki nüfusu besleyemez hale geldiği ve eski nüfusun nasıl eridiğini göstermektedir.

İtalya Oniki Adayı işgal edince, ilk iş olarak bir nüfus sayımı yapmıştır. Buna göre Rodos adasında toplam 28344 nüfus vardı. İstanköy'de ise toplam Türk nüfusu 4700 kişiydi. Menteşe Adaları Osmanlı Hâkimiyetinden çıktıktan sonra,

---

<sup>40</sup> Taşkıran, *a.g.e.* s.96–97, 142

buralarda yaşayan Türklerin bir kısmı asırlarca yaşadıkları ve hatıralarıyla da bağlı bulundukları toprakları terk etmek zorunda kalacaklardır.

1912 yılında Rodos ve İstanköy’de toplam Türk nüfusu 12020 idi. 1922 yılında ise 12207 dir. Menteşe Adaları’nda ki Türklerin sayısı 1912–1922 yılları arasında, 12000 kişiden fazla oldukları ve daha ziyade Rodos ile İstanköy’de toplanmış oldukları biliniyordu<sup>41</sup>.

Oniki Ada İtalyan idaresine geçtikten sonra, adada ki Türklerin işgalci İtalyanlara karşı dinamik karşı koyma hareketine son verip, 1914’ten sonra Türkiye’ye göç etmeye başladıkları görülmektedir. O tarihlerde yapılan gayri resmi tahminlere göre Rodos’ta 4500 Müslüman, 1500 Hristiyan olduğu görülmektedir. 1917 yılında İtalyanlarca yapılan resmi istatistiğin sonucu ise şöyle bildirilmektedir. Şehirde 12525 aile yaşamaktadır. 1200 aileden ibaret olan Türk nüfusu 4037 kişi, 632 aileden ibaret olan Yunanlıların nüfusu 3928 kişi ve şehirde bulunan 35 Avrupalı ailenin nüfusu 255 kişidir. Yine 1922 yılında İtalyanlarca yapılan başka bir istatistiğe göre şehirdeki nüfusun % 40’ı Müslüman, % 33’ü Hristiyan, % 25’i de Yahudi’dir<sup>42</sup>.

1890 yılında Kalimnos nüfusu 900 iken Osmanlı idaresinde 1912 yılına kadar 1800’e, Sömbeki 1890 da 900 iken 1912’de 1600’e ve Meis 1890 da 800 iken 1912 de 10050’ye çıkmıştır. İtalyan işgali ve Yunan hâkimiyeti zamanında ise Kalimnos 1971 de 13281’e, Sömbeki 2497’ye ve Meis 268’e düşmüştür.<sup>43</sup> Doğum ve ölüm oranları arasındaki fark düşünülecek olursa nüfusu artması gereken Menteşe Adaları’nda ki düşüşlerin göçlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti, sık sık belirttiğimiz gibi Oniki Ada halkının din ve dil işlerine karışmamıştır. Bu konuda onları özgür bırakmıştır. Adaları kalkındırmak için kütüphaneler, hamamlar, okullar, çeşmeler inşa etmişlerdir. Nüfus sayımlarında da Oniki Ada halkının Osmanlı hâkimiyeti zamanında artış gösterdiği dikkatlerden kaçmamıştır.

---

<sup>41</sup>Talip Yücel – Sırrı Erinç, *a.g.e.*, s.69-70.

<sup>42</sup>M.Sadi Nasuhoğlu, Rodos ( *Anılar-öyküler* ), Muğla Üniversitesi Basımevi, Muğla 2004, s. 80–81.

<sup>43</sup>Talip Yücel -Sırrı Erinç, *Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, Ankara 1988, s.67.



Rodos ile ilgili 2003 yılında yayınlanan bir gezi kitabının tarihçe kısmında: “Rodos 1912 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olarak kaldı. Bu dönemde Rodos kentinde önemli bir ilerleme kaydedilmedi”<sup>44</sup> denilmektedir.

Oysa sadece Rodos ve İstanköy’deki Türk eserleri ile ilgili kitaplar, Türklerin adaları bayındır hale getirmek için ne kadar çaba harcadığının bir göstergesidir. Nüfus istatistikleri de İtalyan ve Türk yönetimleri kıyaslandığında, ticari olarak da adalara verilen önemi ve adaların ticari gelişmesini gözler önüne sermektedir.

Oniki Adaya yerleşen Türkler çeşitli eserler ile bu adaları zenginleştirmeye, adalardaki Türklük damgasını kuvvetlendirmeye başlamıştır ve güzel mimarisi ile dikkat çeken yapılar inşa etmişlerdir<sup>45</sup>. Bu sırada İtalyan Hükümetinin aldığı bir kararla, Müslüman olan veya olmayan bütün fakir adalılara yardımda bulunan imarethanenin faaliyetlerini durdurmuştu. Ayrıca, Kanuni Sultan Süleyman Vakfı bünyesinde ki bu imaretin vakıftan gelen tahsisatı da kesilmişti. Bu karar ile imarethaneden istifade eden Müslim-Gayrı Müslim fakir halk zor durumlara düşmüştür. Nitekim 1915 yılı ağustosunda Rodos Kadılığının talebi doğrultusunda imarethaneye 500 lira yardımda bulunma kararı alınmıştır<sup>46</sup>.

Osmanlı Devleti’nin adaların her yönden gelişmesi için yaptıklarını inkâr etmenin doğru bir tavır olmadığı kanaatindeyiz. Osmanlı hâkimiyeti zamanında, zamanın koşulları çerçevesinde rahata, huzura ve zenginliğe kavuşmuş olan bu adalarda “Osmanlı zamanında Oniki Ada pek gelişmemiştir” demek büyük haksızlık olacaktır.

### **3-Adalarda İtalyan İmar faaliyetleri**

İtalyanlar işgal ettikleri topraklara ideolojilerinin rengini ve şeklini vermeye çalışmışlardır. İtalyan işgalinde adalara özellikle askeri binalar inşa etmişlerdir. Adalara İtalyan damgasını vurabilmek için işgalle beraber Rodos’ta İtalyan usulü bahçe düzenlemeleri dahi yapılmıştır<sup>47</sup>. İtalyan hükümeti tarafından, İtalyan

---

<sup>44</sup>Lindsay Bennet, *Rodos*, çeviren: Fehime Ahtar Odabaşı, Dost Kitapevi, Türkçe I. baskı 2003, s.20.

<sup>45</sup> Cengiz Orhonlu, 12 Adadaki Türk Eserleri ve Türk nüfusu, *Türk kültürü*, Yıl 2, Sayı 24, Ankara 1964, s.30.

<sup>46</sup>Küçük a.g.m., s.151-152.

<sup>47</sup>Şahap Kaşlıoğlu, *Rodos’ta Saklı zamanlar*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007, s.61–62.

kolonisin iskânı için istimlâk edilmiş olan Kalamina Köyü Camisi Katolik kilisesine çevrilmiştir. Rodos'taki cami ve mescitlerden başkada birçok medrese vardır ki, bunlar, bilhassa Rodos'un İtalyanlar tarafından işgalinden sonra birer birer kapatılmış, binaları ya yıkılmış ya da başka işlere tahsis edilmiştir<sup>48</sup>. Oysa Uşi Antlaşması'nın 2. maddesine göre, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'deki askerini çekmesinden sonra İtalya'nın da adalardan çekilmesini öngörüyordu. İtalya Trablusgarp savaşında “geçici” olarak işgal ettiği adalardan kayıtsız şartsız çekilmeyi taahhüt ettiği için Osmanlı Devleti'nin bu adalarda ki egemenlik hakları hiçbir kayda tabi olmadan devam etmekteydi<sup>49</sup>.

Balkan Savaşı sona erdiğinde İtalya, Oniki Ada'yı Türkiye'ye vermemek için çeşitli bahaneler üretmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin Libya'dan tüm askerlerini çekmediğini bahane ediyor, Oniki Ada'ya karşılık Türkiye'nin İtalya'ya Antalya bölgesinde liman ve demiryolu yapımı ve işletme imtiyazları ve özel nüfuz bölgesi verilmesini istiyordu. Buradan anlaşılan, amaç Türkiye'ye sıçramaktı<sup>50</sup>. Oysa Uşi Antlaşması'nda adaların kayıtsız şatsız olarak verilmesi öngörülüyordu.

İtalya'nın Rodos ve Oniki Ada'yı işgali hakkındaki söylemiş olduğu “geçici işgal” söylemlerine rağmen uygulamakta olduğu politikalar bunun tam tersini göstermekteydi.

İtalyanlar Oniki Ada ve Rodos'u işgal ettikten sonra, adalara, özellikle de Rodos'a çok önem verdikleri görülmektedir. Bir yandan Rodos'un imarını düzenlerken bir yandan da adaya, özellikle Türkiye'ye karşı olan kısımlarına büyük tahkimatlar yaptılar. Bütün kuşkuları, bir gün Türkiye'nin adalara çıkmak için siyaset değiştirmesiydi. Bu nedenle adalara yerleştirilen her türlü cephanenin hedefi Anadolu sahilleriydi. Aynı zamanda sadece savunma silahları değil günün birinde, Türkiye'nin zayıf olduğu bir zamanda, Anadolu sahillerine sıçramak ve Anadolu'nun bir bölgesini işgal etmek için saldırı silahları da konmuştur.<sup>51</sup> Bu hareket tarzı İtalya'nın en başından beri niyetini ortaya koymaktadır.

---

<sup>48</sup> Bastıyalı, *a.g.e.*, s. 98-99.

<sup>49</sup> Küçük, *a.g.m.*, s.41.

<sup>50</sup> Taşkıran, *Oniki Ada'nın Dünü ve Bugünü*, s.108.

<sup>51</sup> Nasuhoğlu, *a.g.e.*, s.18.

#### 4-I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Oniki Ada

İtalya'nın bu adalardan çekilmemesi nedeniyle Oniki Ada sorunun 1914 yılı boyunca da İngiltere, Türkiye ve İtalya arasında görüşülmeye devam edildi. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla İngiltere'nin de içinde bulunduğu itilaf devletleri İtalya'yı kendi saflarına çekebilmek için 26 Nisan 1915 günü Londra'da yaptıkları gizli bir anlaşmayla Oniki Ada'nın İtalya'ya verilmesini kabul ettiler. ve Antalya bölgesinde İtalya'ya pay verilmesini resmen hükme bağladılar<sup>52</sup>.

İmzalanan bu antlaşma, İtalya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Uşi Antlaşması'na tamamen ters düşüyordu. Antlaşmaların geçerliliğinin sağlanmasında güç ile orantılı bir seyir izlenmesi de adalar konusunda Osmanlı Devleti'nin işini hayli zorlaştırıyordu. Uşi Antlaşmasıyla Trablusgarp'ı İtalya'ya bırakan Osmanlı Devleti Oniki Ada'yı tekrar alıyordu. Ancak bu antlaşmaya sadece Osmanlı Devleti sadık kalmış, İtalya ise türlü bahanelerle hem Oniki Adayı sahiplenmek istemiş hem de Anadolu'da pay sahibi olmayı hedeflemiştir.

Temmuz 1919 da Venizelos ile İtalya Dışişleri Bakanı Tommaso Tittoni arasında yapılan görüşmede, Rodos adası hariç Oniki Adanın Yunanistan'a bırakılması ve Rodos'un özerk kalması kararlaştırılmıştır. Buna ilave olarak da İtalya Rodosluların kendi kaderlerini kendilerinin belirleyeceğine ilişkin gizli bir antlaşma imzalayacaklardır<sup>53</sup>. Ancak bu antlaşma gerçekleşmeyecektir.

10 Ağustos 1920'de imzalanan ve geçerliliği olmayan Sevr Antlaşması'nın 84,122,161,177 ve 178. maddelerinde adalarla ilgili hükümlere yer verilmiştir. 122. madde de İtalya işgalindeki adalar ( İstanbulya, Rodos, Herkit, Kerpe, Kaşot, İlyaki, İncirli, Elemez, Leryoz, Batnoz, lipsos, Sömbeki, İstanköy, Meis ) İtalya'ya bırakılıyordu.

Sevr Antlaşması'nda Menteşe Adaları bölgesindeki 13 adanın ve Meis'in İtalya'ya bırakılması bu adalardan vazgeçmemiş olan Yunanistan'ın tepkisine yol açtı. Yunanistan bu mesele halledilmedikçe ( amaç adaları almak ) antlaşmayı imzalamayacağı tehdidinde bulundu. Nihayetinde iki devlet arasında uzlaşmaya

---

<sup>52</sup> Taşkıran, *a.g.e.*, s.109.

<sup>53</sup> Çomak, *a.g.e.*, s.50.

varıldı. 1920’de Tittoni-Venizelos antlaşması sağlanır, buna göre; Rodos ve Meis dışında kalan bütün adalar Yunanistan’a veriliyordu<sup>54</sup>.

Ancak, Kont Sforza (İstanbul’da ki İtalyan Yüksek Komiseri) bu antlaşmayı tanımamıştır. İtalya’nın fikir değiştirmesi ne İngilizlerin ne de Yunanlıların hoşuna gitmemiştir. İtalyanların bu hareket tarzı Sevr’in imzalanması on gün geciktirmiştir. İtalya’nın bu antlaşmayı tanımamasını, İtalya’nın Türkiye üzerindeki politikalarının devam ettiğini göstermektedir. Bu politikayı *Corriera d’Italia* şöyle açıklamaktadır; Türkiye’ye bir ekonomik müdahale gerçekleştirmek için Oniki Ada üzerinde ki üstünlüğü tamamıyla ya da kısmen korumaya çalışmanın yararlı olacağını, yazdı. Doğuda ki durumunu tehlikeye atmadan önce, daha uygun bir zamanı beklemek yerinde olur. Türkiye ile barış yürürlüğe girince, Yunanistan yabancı çıkar sahiplerine alet olmaktan çıkınca, o zaman Atina Hükümeti ile faydalı görüşmeler yapılabilecektir. Bugün için verilebilecek en iyi karar, elimizde kalanı kurtarmaya çalışmaktır<sup>55</sup>. İtalya Oniki Ada konusunda oldukça dikkatli davranmıştır. Hukuken Türk toprağı sayılan ve İtalya’nın Yunanistan’a vaat ettiği bu adaları hem elinde tutmak isterken hem de İngiltere ile ters düşmemeye çalışmıştır.

Uşi Antlaşması olsun, Atina Antlaşması’nın 15. maddesi olsun, Osmanlı Devleti’nin adalar üzerinde ki egemenlik haklarını ortadan kaldırmıyordu. Bu adaları alıp başka bir devlete devretmiyordu. Sadece adaların geleceğinin tayini konusunda büyük devletlere vekâlet vermiş oluyordu. Osmanlı Devleti Ege Adaları üzerinde ki haklarını bir başka devlete resmen devretmediği sürece de adalar Osmanlı Devleti’ne ait sayılıyorlardı.<sup>56</sup>

İtilaf Devletleri kendi aralarında Anadolu’yu paylaşıırken, Anadolu’da başlayan hareket bu işin kolay gerçekleşmeyeceğinin göstergesiydiki, Mudanya Antlaşmasıyla durum İtilaf Devletlerinin beklentisinin tersi bir pozisyona girecekti. Milli Mücadelenin başarıya ulaştığı tarihlerde Türk-İtalyan ilişkileri de bir düzene girme eğilimindeydi.

Ancak 1922 yılında Mussolini’nin İtalya’da iktidara gelmesinden sonra Türk-İtalyan ilişkileri soğumaya başlar. İtalyan dış politikasında Mussolini özellikle;

<sup>54</sup> <http://www.genelbilge.com/ege-adalarinda-turk-egemeligi-donemi.html>.

<sup>55</sup> Fabio L. Grossi, *İtalya ve Türk Sorunu 1919–1923 Kamuoyu ve Dış Politika*, Çeviren: Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 125–126.

<sup>56</sup> Küçük, *a.g.m.*, s.46-47.

“bizim deniz” dediği Akdeniz’de yayılma ve genişleme politikası başlattı. Böylece Doğu Akdeniz ve Anadolu üzerinde yeniden iddialarda bulunmaya başladı.

Ayrıca, Türkiye ile İngiltere arasından çıkan Musul sorununda, İtalya’nın Anadolu’ya asker çıkaracağı söylentileri dolaşmaya başladı. Ancak Türkiye’nin izlediği dış politika sayesinde İtalya bu söylentileri yalanlamak durumunda kaldı<sup>57</sup>.

Milli Türk Kuvvetleri 26 Ağustos 1922’de Yunanlıları Dumlupınar’da hezimete uğratarak Anadolu’yu Yunanlılardan temizler. Bu savaş sonrası Mudanya Mütakeresini imzalayan İtalya, İngiltere, Fransa, Türkiye ve Yunanistan hükümetleri, Lozan’da da uzun tartışmalardan sonra bir anlaşmaya vardılar<sup>58</sup>. Bu anlaşmayla Oniki Ada İtalya’ya devredilecektir. İleride de değineceğimiz üzere, Oniki Ada’nın Lozan Konferansında, mülkiyetinin Türkiye’ye iadesi konusunda Türkiye’nin fazla ısrarcı olmadığını göreceğiz. Bunda da, İtalya’nın Anadolu’da uygulamış olduğu işgal siyasetinin etkilerinin izleri kendini hissettirmiştir. Türkiye’nin beklentisi, beklide İtalyan işgal politikasından kaynaklı, İtalya’nın adı geçen adaları ileri bir tarihte Türkiye’ye vereceği beklentisinden kaynaklanıyor olabilirdi.

### 5-İtalyan İşgal Siyaseti

Trablusgarp savaşı süresince hedef bölge haline gelmiş olan ve gizli antlaşmalarla paylaşılan Anadolu’nun güneybatı bölgesini işgal eden İtalya, halkı kazanarak bölgeye hâkim olmaya yönelik bir politika izlemiştir. Bu politikadaki temel amaç, halkla iyi ilişkiler kurarak, İtalyan endüstrisi için, işgal edilen bölgeyi en azından yarı sömürge haline getirmektir. Dışişleri Bakanı Vittono Scialoja’nın da belirttiği gibi, İtalya’nın Anadolu bölgelerinden beklentisi iktisadi menfaat temin etmektir.

Milli Mücadele Döneminde İtalyan işgalleri gündeme geldiği zaman, o döneme ait kaynaklarda ve İtalyan işgali altında yaşamış olan insanlar “İtalyanlar Türklere karşı çok iyi davrandılar” ortak paydasında buluşacaklardır. Bu aslında sistemli bir politikanın dile getirilmesidir. Bu siyasetin mimarı, İstanbul’da ki

---

<sup>57</sup>Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789–1999)*, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000, s.554–555.

<sup>58</sup>Ekrem Erozan, *Tarihi Ege Adalarından Kıbrıs, Girit Sisam, Rodos, Sakız, Midilli Tarihleri*, Kardeşler Basımevi, İzmir 1949, s.16.

İtalyan Yüksek komiseri Sforza'dır. Sforza, Antalya'yı işgal eden birliklere "halka karşı iyi davranmalarını ve baskı yapmamalarını" tavsiye etmiştir. Bu tavsiye halktan ve mahalli yetkililerden direniş gösterilmemesi gibi bir sonuç doğurmuştur.<sup>59</sup>

İtalyanlar, dünya savaşlarından önce bölgeyi tanımaya yönelik çalışmalardan da faydalanarak işgal ettikleri bölgeyi benimseyen bir politika izlemişlerdir. Bu politikayla halkın ihtiyaçlarını karşılamak hedeflenmiş gibi görünmüştür ancak aynı zamanda bölgenin İtalya hakimiyetine girmesini hedeflemişlerdir. İtalyanlar, bölgeye egemen olmanın yalnızca oranın halkının kazanılmasıyla olacağını biliyorlardı. Fakat bölge halkına iyi davranmak, İtalyan sömürgesi haline getirmek, halkı etkilediği ve İtalyan politikası için bir araç olarak kullanılmak istendiğine şüphe yoktur.

1920'de Dışişleri Bakanı Ahmet Rüstem, Anadolu'nun işgali sırasında İtalya'nın tutumu için şunları söylemiştir; 'Türkiye ve bütün İslam Dünyası İtalya ile Hristiyanlığın geri kalan kısmı arasına kesin bir çizgi çekerek, içlerinde onlar için her zaman anımsanacak bir şükran duygusu taşıyacaktır.' Ancak bu şükran duygusu İtalya'nın beklediği bir sonucu ortaya çıkarmadı. Milliyetçi İtalyan yazarları bu durumu, 'yeni Türkiye'nin iyilikbilmezliğini gösteren bir kanıttır' şeklinde yorumluyorlardı. Böyle bir davranış Türk Milliyetçileri tarafından inkâr edilmiyordu ama bu iyilikseverliği sömürgeciliğin bin bir suratından bir örnek olarak yorumluyorlardı<sup>60</sup>.

Bu siyasetin önemli bir ayağı da propagandadır. İşgaller henüz tamamlanmadan Rodos'taki komutanlıktan başkomutanlığa gönderilen bir raporda propaganda amacıyla Türkçe ve İtalyanca bir gazetenin çıkarılması teklif edilmiştir.

İşgal bölgelerinde açılan bir takım kurumlarda, İtalyan propagandası yapmak amaçındadır. Kültür emperyalizmi olarak adlandırabileceğimiz bu çaba da İtalyan işgali altındaki bölgelerde açılan İtalyan okulları önemli rol oynamıştır.<sup>61</sup>

İtalya Anadolu'nun işgalini kolaylaştırmak için uygulamış olduğu bu politikanın benzerini, Rodos ve Oniki Adada da uygulamıştır. Ancak adada ki

<sup>59</sup> Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara 1999, s.120-121.

<sup>60</sup> Giacomo E. Carretto, *Akdeniz de Türkler*, Çeviren: Durdu Kundakçı- Gülbende Kuray, Ankara 2000, s.81.

<sup>61</sup> Çelebi, *a.g.e.*, s.136-137 (dipnot 421).

Türklerden ziyade Rumlara karşı, Rum Halkını kazanmaya yönelik bir politika izlemişlerdir. İtalyanların bu politikası 1922 yılında Mussolini'nin iktidara gelmesiyle değişecektir.

İşgallerin ilk zamanlarında halka karşı iyi tavırlar sergileyen İtalyanlar, zamanla bu tavırlarını değiştirecek ve Rodos Müslümanlarına ait emlakları zorla istimlâk edeceklerdir. İstimlâk edilen bir Türk mezarlığına İtalyan Okulu inşa edeceklerdir. Başka bir Müslüman mezarlığına da kışla yapma girişiminde bulunacaklardır. İtalyanlar, basında yer alan bu haberleri yalanlayacaklar ancak Rodos'tan İzmir'deki *Türk Sesi* Gazetesine gönderilen bir mektupta İtalyanların yaptıkları istimlâk işlerinin doğruluğu konusunda ısrar edilmiştir.<sup>62</sup>

İtalyanların adalarda uygulamış olduğu politikalar, İtalya'nın dış politikası doğrultusunda şekillenecektir. İtalya gözünü doğuya dikmişti ve adalarda bu hedef için çok önemli bir üs konumundaydı.

### **6-Mussolini Zamanı Oniki Ada da İtalyan politikası**

Doğu Akdeniz'in kuzeye uzantısı durumundaki Ege Denizi, Türk Boğazları vasıtasıyla Akdeniz ve Karadeniz'in birleşmesini sağlıyordu. Bu konumu ile üç kıtanın kara, hava, deniz ulaşım yollarının birleşme noktasıdır yani üç kıtayı birbirine bağlayan konumdadır.

Bu önemin sonucunda, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, göç dalgalarına sahne olmuş, barındırdığı adalar ve çevresindeki kıtalarla birlikte büyük imparatorluklara yaşam sahası oluşturmuştur<sup>63</sup>. Üç kıtada hüküm sürmüş veya bu bölgede söz sahibi olmak isteyen her devletin gözü her zaman burada olmuştur.

Mussolini'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra İtalya'nın yayılmacı bir politika izlemesi Türk-İtalyan ilişkileri gerginleştirmişti, ayrıca Oniki Ada vasıtasıyla İtalya'ya komşu olan Türkiye, İtalya'nın Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden tutumundan da rahatsızdı<sup>64</sup>.

---

<sup>62</sup> Çelebi, *a.g.e.* , s.370 (dipnot 422).

<sup>63</sup> Necdet Belen, *Ege Denizi ve Ege Adaları*, Harp Akademileri Basımevi, 1995, s. 41.

<sup>64</sup> Cemil Koçak, *Türk- Alman İlişkiler (1923- 1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri Ve Ekonomik İlişkiler*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.26.

Türkiye ile İtalyan ilişkileri adalar sorunu olsun, İtalya'nın değişen politikaları olsun inişli çıkışlı bir grafik çizmiştir. Türkiye de, Ege Denizi ve Oniki Ada üzerinde ki İtalyan faaliyetlerini dikkatle izlemekteydi. İtalya'nın yayılmacı politikalarına karşı Türkiye bu dönemde, çatışma ortamı yaratacak söylem ve uygulamalardan uzak durmaya çabalamıştır. İtalya'ya karşı elini güçlendirmek için de Avrupa Devletleriyle olan ilişkilerini sıcak tutmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin Yunanistan'ı topraklarından atmasından sonra, Mudanya Antlaşması imzalanmıştı. Bundan sonraki süreçte ise daha kapsamlı bir barış antlaşması olan Lozan Antlaşması'nın görüşmeleri başlayacaktı. Bu görüşmelerde Oniki Ada sorunu uzun bir tartışma konusu olacaktır.

3 Şubat 1922 tarihli bir rapor, Osmanlı Devleti'nin adalar üzerindeki egemenlik haklarının devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin adalar konusunu yansıtan bu rapora göre; “ Sevr Antlaşması tatbik sahası konulmadığından, adalar sahasındaki hukukumuz, Uşi ve Londra Antlaşmalarına dayanmaktadır. Uluslararası hukuka göre bir ülke parçasının devri, ancak bu araziden feragat eden devletin rızasıyla mümkündür. Adaların devri konusunda kesin bir antlaşma imzalayıp tasdik edilmedikçe bunlar üzerindeki egemenlik haklarımız aynen korunmakta ve devam etmektedir.” Yani rapora göre adalar bir antlaşma ile başka bir devlete devredilmediği için hala Osmanlı Devleti egemenliği altında bulunuyorlardı.

Osmanlı diplomasisi 1912'den 1922'ye kadar işgal altındaki adalar üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçmemiştir. Ege adalarının hukuki hakkı olarak kendi egemenliğinde saymıştır<sup>65</sup>. Türkiye, hukuki olarak, bu durumda olan Oniki Ada ve diğer Ege Adalar'ı hususunda bu kozlarla Lozan görüşmelerine gidecektir.

### **7-Lozan Antlaşmasında Oniki Ada**

Lozan Antlaşması, yalnızca Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslar arası alanda varlığını tescil etmekle kalmamakta aynı zamanda Ege Denizi'nde Türk- Yunan dengesini gerçekleştirmektedir. Ege de, deniz ve hava sahaları ile Yunanistan'a

---

<sup>65</sup> Küçük , *a.g.m.*, ss.80.



bırakılan adalarla Türkiye-Yunanistan arasında bir denge sağlanmasını oluşturmak<sup>66</sup> hedeflenmiştir.

Lozan görüşmelerine gidilmesinden önce Mustafa Kemal Atatürk, gidecek olan heyete verilecek talimatı TBMM’de tartışmış ve önemli gördüğü hususları 12 madde halinde Lozan’a gidecek heyete bildirmişti. Türkiye’nin hedefleri, Türkiye’yi stratejik açıdan ilgilendiren adaları, güvenlik gerekçesiyle Türkiye’ye bırakılmasını sağlamaktı. Tek tek ada isimleri zikredilmemişti ama bahsi geçen adalar Oniki Ada’dır.

Ancak, Lozan’da Türk delegeleri Ege Adaları konusunda şu isteklere bulundular:

‘1- Anadolu kıyılarına yakın küçük adalarla, İmroz, Bozcaada ve Semadirek Adası Türkiye’ye verilmelidir.

2- Diğer adalar askerden tecrit edilmeli, yani silah ve asker bulundurulmadan tarafsız ve müstakil kalmalıdır’.

Anlaşılabileceği gibi Türk tezi, adaların Anadolu’nun güvenliği için taşıdıkları önem bakımından ‘silah ve askerden arınma’ esasına oturtulmuştu. Türkiye Oniki Ada’nın kendisine verilmesi hususunda ise fazla ısrarcı olmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Milli Mücadele Döneminde İtalya’nın uyguladığı halkı kazanma politikaları ve İtalya ile kurulmuş olan iyi ilişkiler Türkiye’nin bu tutumunda etkiliği olduğunu söyleyebiliriz.

Üstelik konferansa giden delegelerin fazla hazırlık yapmadıkları ve her şeyi İnönü’den bekledikleri anlaşılmaktadır. Hatta Türk danışmanların hazırladığı raporlarda Limni adasını unuttukları görülmektedir<sup>67</sup>.

Lozan’dan sonra Türkiye, sürekliliğini ve gelişmesini sağlamak üzere, toplum hayatında köklü değişiklikler ve önemli inkılâp hareketlerine girişmişti bunların sağlanabilmesi içinde yurt içinde ve yurt dışında barış ortamına ihtiyaç vardı. Bunun içindir ki ilk anlardan itibaren Türkiye barışçı bir politika izlemiştir.

---

<sup>66</sup> *Ege Denizi ve Ege Adaları*, ss.133.

<sup>67</sup> Taşkıran, “*Ürkek Bir Siyasetin Tarih Önündeki Ağır Vebali ONİKİ ADA Hatalı Kararlar Acı Kayıplar*”, s.113–114.

Türkiye'nin barışçı tutumuna karşılık Osmanlı Devleti'nden kapitülasyon koparmaya alışmış olan Avrupalı “büyük devletler” Türkiye ile tam eşitlik ve tam bağımsızlık İlkesine dayanan ilişkilerde bulunmakta güçlükler çıkarmışlardır<sup>68</sup>. Bu devletler Lozan'da koparamadıkları imtiyazları daha sonra koparmaya çalışacaklarından bu ülkelerle ilişkilerde bazı sorunlar çıkaracaktır.

Lozan'da adalar konusundaki ilk müzakerelerde sadece Yunan işgalinde bulunan adalar ele alınmıştır. İlk müzakerelerden bir sonuç alınamamış ve müzakereler son bulmuştur.

Sonunda müttefikler (İngiltere- Fransa- İtalya) hazırladıkları antlaşma metnini imzalaması için 29 Ocak 1923 tarihinde Türk heyetine vermiştir. 160 madde ve 9 ek sözleşmeden oluşan antlaşma tasarısını 15. maddesi gereğince İtalyan işgali altındaki Rodos dâhil 13 Ada ve tabii adacıklar ile Meis Adası İtalya'ya bırakılıyordu. Türkiye, bu antlaşma metni üzerinde bazı değişiklik önerilerini müttefiklere sunar. Türkiye, 15.maddede değişiklik yapılmasını istiyordu. Uzun süren tartışmalar sonunda Türkiye'nin değişiklik teklifi kabul edilmemiştir<sup>69</sup>. Lozan Görüşmelerinde Türkiye alınan karara (Oniki Ada'nın İtalya'ya terki) itiraz edecek siyasi güce sahip bulunmadığından bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. (!) Ancak bu görüşmelerde Yunanistan, Oniki Ada'nın İtalya egemenliğinde kalması meselesine “adaların gelecekteki kaderlerin belirlenmesi hususunda” kayıt koydurmuştur.

Türkiye, Kaş sahiline 5 Mil mesafede bulunan Meis meselesinde ısrarcı davranmıştır ve antlaşmanın 15. maddesine Meis ile ilgili bir ek madde koydurmak istemiştir. Ancak Meis konusundaki tutuma “ 7- 8 bin kişilik halkının tamamı Hristiyan olan Meis'in Türkiye'ye verilmesinin kabul edilmeyeceği” bildirilmiştir.

Meis sorunu Lozan Konferansının 23 Nisan 1923 tarihli oturumunda da çözümlenememiştir. Oturum başkanı Sir Horace Rumbel; “ görüşmelerin bir an önce bitebilmesi için, Meis'in iade edileceği hakkında maddeye bir fıkra eklenmesi önerisinde feragat edip etmeyeceğini” sormuş ve İsmet Paşa'da dünya barışının kurulmasına hizmet etmek için böyle ağır bir fedakârlıkta bulunmayı kabul

---

<sup>68</sup> Uçarol, *a.g.e.*, s.557.

<sup>69</sup> *Türk Hâkimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, Edit: Cevdet Küçük, SAEMK, Araştırma Proje Dizisi 2, Ankara, 2002, s. 165- 166.

etmiştir<sup>70</sup>. Ancak İsmet Paşa, bu ağır fedakârlık olan, Akdeniz ve Ege Denizi Adalarının, Anadolu'nun huzuru ve güvenliği için büyük önem taşıdığını söyledi; bu adalar kıyıdan az uzaklıkta ve kara suları içinde bulunan ufak adalarla, büyük adaları kapsamaktadır. Kara suları içerisindeki ufak adalar Küçük Asya Barışı'nı pek yakından tehdit edebilir; bu bölgenin tamamlayıcı bir parçası olduklarından, bu adaların Türkiye'nin egemenliği altında kalması kesin olarak zorunludur. Kaldı ki bunlar Türk Karasuları içinde bulunduklarına göre bunların Türk egemenliği altında olmaları gerekmektedir<sup>71</sup>. Türkiye'ye yakın ve Türkiye'nin olması zorunlu olan bu ada da İsmet Paşa'nın belirttiği gibi, “ büyük bir fedakârlık ” ta bulunarak, İtalya'ya bırakılmıştır. Bu fedakârlığa karşılık olarak da İtalya Oniki Adada ki Müslüman vakıflarının haklarını kabul etti<sup>72</sup>.

Hukuken Türk toprağı olan Oniki Ada içinde Türkiye'ye en yakın mesafede olan Meis'in dahi Türkiye'ye bırakılmaması ve öne sürülen bahaneler dikkate alınırsa, Uşi Antlaşması'ndan Lozan'a kadar arada yapılan antlaşma ve protokollere, İtalya'nın uymama eğiliminde olduğu yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. Bunda, İtalya'daki yönetim değişikliğinin (yeni yönetimin Eski Roma'yı ihya etmek istemesi) ve İngiltere'nin Türkiye'ye karşı tutumunun da etkili olduğunu söyleyebiliriz. Mussolini ve onun yayılmacı politikaları, Roma İmparatorluğunu yeniden diriltme hayalleri peşinden koşarken, ilk adımı atmış ve Oniki Ada'yı almış bulunuyordu.

Türkiye Cumhuriyeti ilan edildiğinde sırada Türk-İtalyan ilişkileri yumuşamış sayılmazdı. 1922'de Mussolini'nin iktidara gelmesi ve gözünü Balkanlara dikmesi ve katıldığı Lozan Konferansında Oniki Ada'nın İtalya'ya terkinin kabul ettirmesi Türkiye ile olan ilişkilerin yumuşamasına engel teşkil etmekteydi. İtalya bu tavırla Türkiye'yi Balkan diplomasisinden uzak tutmaya çalışıyor, aynı zamanda da Yunanistan'ın Oniki Ada üzerinde herhangi bir istekte bulunmasını engellemek istiyordu.<sup>73</sup>

---

<sup>70</sup> Çomak, *a.g.e.*, s.52- 54.

<sup>71</sup> *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler*, Çeviren; Seha L. Meray, 3. Baskı, 1.Takım, Cilt 1 Kitap 1, İstanbul, s.100.

<sup>72</sup> Çelebi, *a.g.e.*, s. 364.

<sup>73</sup> Dilek Barlas, *İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya*, [http://www.obarsiv.com/cagdas\\_turkiye\\_seminerleri\\_0607.html](http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0607.html), s.1–2.

İtalya'nın bu tutumu ve Türk-İtalyan ilişkilerinin gerginleşmesi sırasında Meis konusu Türk basınında da yer almaktaydı. Mihran Boyacıyan *Vakit* Gazetesinde yayımlanan “Meis Adası Türkiye’den ayrılamaz” başlıklı makalesinde şu gerekçeleri ileri sürmekteydi:

1-Meis Adası Kaş sahiline 5 mil mesafededir.

2-Anadolu'nun karasuları dâhilinde bulunmaktadır.

3-Ada da İtalya uyruğunda tek bir kişi bile bulunmayıp, halkı Rum ve bir miktar Müslüman'dan oluşmaktadır.

4-halkoyuna başvurulduğu takdirde Yunandan ziyade Türk idaresi istenecektir.

5- Adada tek bir tahıl tanesi bile yetişmeyip, geçimlerini tamamen civar sahillerden taşıdıkları zahire ile sağlamaktadırlar.

6- Ada halkına ait tüm gemiler yüklerini İzmir, Teke ve Adana dan alarak Mısır'a taşıdıklarından adanın Anadolu'dan ayrılması akılcı bir çözüm olmaz.

7- Ada halkının ahlak, adet ve gelenekleri diğer adalardan çok Anadolu halkının adetlerine benzemektedir.

8- Ruhani işlerin Antalya Metropolitliği'nden ayrılması uygun değildir.

9- Adaların Türkiye'ye iade edilmemesi halinde doğacak şüpheden dolayı bütün sahiller boyunca tahkimata, çoğu yerlerde kılavuzlar ikamesine ve büyük harcamalara ihtiyaç duyulacaktır.

10- Meis ve Kaş kasabaları birbirinin top menzili içinde bulunmaktadır.

12- Meis halkı zorunlu olarak her zaman Anadolu sahilleriyle temas ve ilişkilerde bulunacağından, her an doğabilecek bir mesele, her iki devlet arasında gerginlik doğurabilecektir<sup>74</sup> denilmektedir. Ancak, ‘dünya barışına katkıda bulunmak’ için bu adalardan feragat ettiğimizi bir kez daha hatırlatmak isterim.

Uzun süren tartışmalar sonucu imzalanan Lozan Antlaşması'nın 15. ve 16. maddesinde Oniki Adanın kaderi belirlenmiştir.

---

<sup>74</sup> Taşkıran, *a.g.e.*, ss.116-117.

“Madde 15. Türkiye zirde tedat olunan adalar üzerindeki adalar üzerinde ki bilcümle hukuk ve müstenidatından İtalya lehine feragat eder. Elyevm İtalya’nın tahtı işgalinde bulunan Astropolya ( Astampalya), Rodos (Rhodos), Kalki (Çarki), Skarpanto, Kazos (Gasso), Piskopis (Tilos), Misiros (Msiros), Kalimnos (Kalymnos), Leros, Patmos, Lipsos (Lipso), Sömbeki (Simi) ve İstanköy (Kos) adaları ile bunları tevabiden olan adacıklar ve Meis (Kastellerizo) Adası.

Madde 16. Türkiye iş bu Muahede de musarrah hudutlar haricinde kain bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye müteallik ve keزالık iş bu muahede ile üzerlerinde kendi hakkı hakimiyeti tanınmış olan adalardan gayrı cezireler üzerindeki bu arazi ve cezirelerin mukadderratı alakadarlar tarafından tayin edilmiş veya edilecektir- her ne mahiyette olursa olsun haiz olduğu bilcümle hukuk ve müstenidatından feragat ettiğini beyan eder.

İş bu maddenin ahkâmı mücaveret münasebetile Türkiye ile hem hudut memleketler arasında takarrür etmiş veya edecek olan ahkâmı hususiyeti ihlal etmez”<sup>75</sup>.

Oniki Ada ve Mesi’in Lozan’da İtalya’ya bırakılmasını Mevlüt Çelebi şu şekilde yorumlamıştır: “açıldığı tarihten itibaren İtalya’ya karşı tutarlı ve kararlı bir politika izleyen TBMM, Lozan Konferansında mirasçısı olduğu Osmanlı Devleti’ne verileceği antlaşma ile tespit edilmiş olan Rodos ve Oniki Ada’nın İtalyan egemenliğinden kurtulmasını sağlayamamıştır. Anadolu’ya olan yakınlığı ve stratejik önemi bir yana, hukukende Türkiye’nin olması gereken adalar İtalya’ya bırakılmıştı, İtalya’nın bu olayı gurur meselesi yapmasına Ankara Hükümeti heyetinin boyun eğmesinde ileri gelmiştir. I.Dünya savaşından sonra Anadolu politikasında hiçbir fayda elde edemeyen İtalya savaştan önce ele geçirdiği adalar konusunda kararlı bir politika izlemiş ve başarılı olmuştur”<sup>76</sup>.

Oniki Ada’nın İtalya’ya bırakılması Türkiye için büyük bir kayıp olmuştur. Sadece Oniki Ada’nın değil Meis’in dahi alınamamasını diplomatik başarısızlık kabul edersek çok da yanlış olmayacaktır. Ancak, aklımızda bulunması gereken husus, büyük savaşlardan çıkmış ve savaş yıkıntılarından toparlanmaya çalışan ve yeni bir rejimi oturtmaya çalışan bir Türkiye karşımızdadır. Tüm bunları da ancak

<sup>75</sup> <http://www.ttk.org.tr/index-php?Page=Sayfa&No=249>.

<sup>76</sup> Çelebi, *a.g.e.* s.368–370.

barış ortamında sağlayabilecektir. Bu barış ortamının da bir an önce oluşturulması istenmiş ve Oniki Ada'nın verilmesi gibi büyük bir fedakârlıkta bulunulmuştur. Ancak Oniki Ada Türkleri'nin sorunları ise bu antlaşmadan sonra katlanarak devam edecektir. Türkiye Lozan'da, Yunanistan ile Batı Trakya'daki Türkler konusunda azınlık statüsü sağlamıştır ve bu durumun Yunanistan'da ki Türkler için hukuki haklar sağlanmasına zemin hazırlanmıştır. Ancak aynı duyarlılık Oniki Ada Türkleri için sağlanamamıştır. Adaların İtalya'ya devredilmesi nasıl üzücü bir olay ve başarısızlık olarak adlandırılabilirse, orada ki Türklerin haklarını güvence altına alamamak da oldukça üzücü bir durumdur. Bu dönemde Türkiye'nin akıllıca izlediği dış politikasında “hiç olmazsa” Ada Türklerinin statülerinin bir antlaşma zeminiyle teminat altına alınması gerektiği kanaatindeyiz.

Lozan Antlaşması imzalandığında Oniki Ada İtalya'ya ait olduğu için, bu adalarda yaşayan Türkler Lozan Antlaşmasında, Yunanistan'daki Türklere verilen azınlık haklarından mahrum kalmışlardır. Bu gün Oniki Ada Türklerinin yaşamakta olduğu sorunların büyük bölümü, özellikle de anadilde eğitim konusunda ve dinsel inançların gereğini tam olarak yerine getirememelerine ilişkin yaşadıkları sıkıntılar, Lozan Antlaşması'nın dışında kalmalarından kaynaklanmaktadır<sup>77</sup>.

30 Ocak 1923'te imzalanan Yunan ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokol” ile Türkiye deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların mübadele edilecekleri ve İstanbul Rum halkı ile Batı Trakya Müslüman halkının bu mübadelenin dışında tutularak yerleşik sayılacağı kararlaştırılmıştı<sup>78</sup>. Oniki Ada'nın İtalyanlara ait olduğu kabul edildiği için Oniki Ada Türkleri bu antlaşma haklarından da yararlanamamışlardır. Oniki Ada Türk haklarının garanti altına alınamamasında, İtalya'nın bir gün bu adaları Türkiye'ye iade edeceği beklentisinin etkisi de göz ardı edilmemelidir.

---

<sup>77</sup>Bahadır Selim Dilek, *Egenin Unutulan Türkleri*, Cumhuriyet Kitapları, 2008, s.66–67.

<sup>78</sup>Melek Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919–1980*, c–1, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.338.

## I.BÖLÜM

### LOZAN'DAN II. DÜNYA SAVAŞINA KADAR ONİKİ ADA

İtalyan işgali sonrası imzalanan antlaşmalarla Türk toprağı kabul edilen Oniki Ada üzerinde işgalci konumda olan İtalya'nın adaları çeşitli bahanelerle Osmanlı Devleti'ne vermemesi sonucu oluşan sorun Lozan Konferansı'nda tartışılmıştır.

Lozan Antlaşmasıyla adaları sahiplenilen İtalya, barış antlaşmasından hemen sonra Rodos'ta tavrı değiştirirken, Türkiye Cumhuriyeti de savunma politikaları geliştirmiş adalardan gelecek İtalyan saldırısını hep dikkate almış ve adalarda meydana gelen gelişmeleri dikkatle izlemiştir<sup>79</sup>.

İtalya daha adaların işgalinin ilk yıllarında adaları kendisine bağlamak için halka her türlü kolaylığı sağlamaya ve adaları kalkındırmaya çalışmıştı. Bunun için İtalyanlar Rodos'ta bazı imar faaliyetlerine de giriştiler. Örneğin bir rıhtım inşa ettiler ve Osmanlı Devletinin başlattığı, köylere gidecek olan telefon hatlarını tamamladılar. Yolları düzeltip tamir ettiler ve büyük bir fırın yaptılar<sup>80</sup>.

İtalyanların yaptığı ilk işlerden biri de, Rodosluların Osmanlı kimliği yerine İtalyan kimliği vermek olmuştur. Ayrıca işgalin sembolü olarak yapılan işlerden biri de adaya İtalyan kilisesi inşa etmek olmuştur. Tüm bu çabalardan, anlaşılan adalarda kalıcı olmaktır. Ancak İtalya bunu açık bir şekilde dile getirmeden yapmalıydı çünkü Uşi Antlaşmasıyla adaları Osmanlı Devletine vermeyi taahhüt etmişti ve bu sırada henüz Lozan imzalanmamıştı.

İtalyanlar sessiz sedasız işgali perçinlemek için Rodos'a bir jandarma mektebi ve bir de kız mektebi yaptırmıştır. İlk zamanlarda Türk vakıflarına ait olan tapularda kayıt altına alıyordu<sup>81</sup>. Bu da İtalyanların Türkiye'ye verdiği bir sözdü sadece.

---

<sup>79</sup> Çelebi, *a.g.e.*, s.368-370.

<sup>80</sup> Metin Tuncel - İdris Bostan, *a.g.m.*, s.34.

<sup>81</sup> Kaşlıoğlu, *a.g.e.*, s.34-37, 65-68

Her şeyi hâkimiyeti altına almaya alışmış olan Batılılar için sınıflandırma esastı. Bu nedenle İtalyanlar tarafından kurulmuş olan çöpçü birliğinin neredeyse tamamı Türkler'den oluşuyordu. (Bu çöp toplama işi 1915 lerde başlamış ve 1935 lerde hala devam ediyordu)

Rodos Adası'nda, resmi dairelerde çalışan Türklere neredeyse hiç rastlanmaz. Türklere kalan işler geri hizmetlerdir. Bu durum Türklerin iyi günleriydi. İtalyan işgal yıllarında Türkler ekonomik olarak daha da zor duruma düşecekler ve hayatlarını sürdürebilmek için Anadolu sahillerine akın edeceklerdir.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, İtalya'nın Rodos'a karşı tavrının değiştiğini belirtmiştik. Mayıs 1924'te İtalyanlar Rodos'taki birliklerine takviye yapmaya başlamışlardır. Bu durum Türkiye'de kaygı ile izlenirken, İtalya'dan bilgi istenmiş ve İtalya bu hareketin Türkiye'ye karşı olmadığını belirtmiştir<sup>82</sup>.

Oniki Adada İtalyan baskısı ve askeri hareketlilik olmasına rağmen Genç Türkiye'nin kurulmuş olması ada Türklerine umut ışığı olmuştur<sup>83</sup>. Ancak Türklerin, bu kadar umutlu olması ve Türkiye ile bağlarını sıkı tutması İtalyan yönetiminin arzu ettiği bir durum değildi. Bu; Osmanlı Devleti'nden adaları gasp ettiklerinden beri uygulamak istedikleri, İtalyanlaştırma ve adalara her türlü İtalyan damgasını vurma politikasına ters bir durumdu.

## **A-1923-1930 Yılları Arasında Oniki Ada**

### **1-Oniki Ada'da Nüfus ve Vatandaşlık**

İtalya adaları resmen ele geçirdikten sonra baskılarını arttırmıştır. Oniki Ada'da resmi dil ve eğitim dili İtalyanca olmuş, basın ve konuşma özgürlüğü de kısıtlanmıştı. 1925 yılına gelindiğinde ise şartlar daha da ağırlaştı. Oniki Ada'da oturanlara İtalyan vatandaşlığına geçme zorunluluğu getirildi. Bu baskılar sonunda da Oniki Ada'da göçler hız kazanmıştır. İtalyan yönetiminde ki adalarda göçler sonucu Oniki ada halkı %15 civarında azalmıştır<sup>84</sup>.

---

<sup>82</sup> Çelebi, *a.g.e.*, s.370 (dipnot:422)

<sup>83</sup> Kaşlıoğlu, *a.g.e.*, s.131.

<sup>84</sup> *İtalya*, Genelkurmay başkanlığı Yayınları, Ankara 1938, s.31.



İtalyanlar, 15 Ekim 1925'te çıkardıkları 1854 sayılı kraliyet kararnamesiyle adalarda yaşayanlara (Cittadinanz) veya (Cittadinanza Piccola ) İtalyan vatandaşlığını vermişlerdir. Ancak daha sonra çıkardıkları bir kararname ile (Cittadino Egeo) “Ege vatandaşlığını” vermişlerdir. Ege vatandaşları askere gitmeyeceklerdi ancak resmi makamlarda da görev alamayacaklardı. Resmi görevler yalnızca “Sudditi İtalia” yani İtalyan vatandaşlarına veriliyordu. Bunlar İtalyan asıllı olan ya da kendi isteğiyle İtalyan vatandaşı olanlardı<sup>85</sup>. Böylece Türk ve Rumların anavatanları ile olan bağları vatandaşlık bağından başlamak üzere zayıflatılıyordu.

1925 yılında çıkarılan bu kanunla İtalya Oniki Ada Türklerini İtalyan vatandaşı yapmıştır. 1926–1928 yılları arasında ki süreçte Türkiye ile İtalya arasında ki ilişkilerde yumuşama görülür ve bu yumuşama adalara da yansır.

1926'da Oniki Ada Türkleri Osmanlı Devleti'nin kurduğu idari sistem içinde kalmışlardır ve “Oniki Ada Vatandaşı” statüsündedirler. İtalyan yönetimi, Osmanlı Devleti'ndeki millet sistemini küçük değişikliklerle sürdürmeye devam etmişlerdir. Oniki Ada Türkleri askere gitmez ve kendi okulları ve mahkemeleri de varlığını sürdürmüştür. Türkler 1926'dan sonra Selam adlı bir gazete de çıkarmışlardır<sup>86</sup>.

Türk–İtalyan ilişkilerinin inişli çıkışlı grafiği gibi, İtalya'nın Oniki Ada yerlilerine de yaklaşımı inişli çıkışlı olmuştur. Türkler askere gitmiyorlardı, kendi mahkemeleri ve eğitim kurumları vardı ancak resmi görevlerde de yer alamıyorlardı. Geriye, tarımla uğraşmak, küçük esnafılık ve çöp toplama işi kalıyordu. Bu durum Osmanlı Devleti yönetimine kıyasla kötünün iyisi olma durumundan ibarettir.

1925 yılında Türkiye ile İngiltere arasında çıkan Musul sorununu İtalya kendi yararına kullanmaya çalışmıştır. Bu hareket de Türkiye'yi rahatsız etmiştir.

Musul sorununun silahsız olarak çözülmesi üzerine 1926'dan sonra Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında ki ilişkilerde düzelmeye başlamıştır. Bu durum Türk-İtalyan ilişkilerini de etkilemiş<sup>87</sup> ve Mussolini Türkiye ile yakınlaşma politikasına sıcak bakmaya başlamıştır. Bu tarihlerde Avrupa'daki yapılanmalar da İtalya'yı yeni dengeler aramaya sevk eder. Bu bakımdan İtalya Küçük Antanta karşı Doğu

---

<sup>85</sup> Nasuhoğlu, *a.g.e.*, s.89.

<sup>86</sup> Bahadır Selim Dilek, Ege'den Yükselen Çığlık I Oniki Ada'da Zulüm, <http://www.abttf.org/html/index.php?link=727&arsiv=1>

<sup>87</sup> Uçarol, *a.g.e.*, s.572.

Akdeniz'in iki güçlü devleti Türkiye ve Yunanistan'la iyi ilişkiler kurarak, bir karşı ittifak sistemi meydana getirmeye çalışmıştır.

1928 yılında Türk-İtalyan Antlaşması iki ülke arasında ki ilişkileri bir düzene sokmuşsa da bu durum fazla uzun sürmemiştir. İtalya'daki Faşist rejimin Doğu Akdeniz ülkelerine yönelik saldırgan politikaları Türk-İtalyan ilişkilerini tekrar soğuk bir havaya sokmuştur. Bunda İngiltere'nin de rolü olmuştur. İngiltere kendi menfaatleri icabı İtalya'nın dikkatini Anadolu'ya yöneltmek istiyordu<sup>88</sup>. Alman raporları, İtalyan tehdidinin ardında İngiltere'nin yer aldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. İngiltere'nin Türkiye'ye Musul konusunda daha fazla baskıda bulunabilmek için, İtalyan tehdidini kullanmaya çalıştığı görülüyor<sup>89</sup>.

Faşizm rüzgârlarının hızlı estiği bu yıllarda İtalya Rodos'taki idaresini meşrulaştırmak için bir göç politikası uygulamaya koyar ve Oniki Adaya İtalyan göçmenleri yerleştirebilmek için 2560 köy inşası başlatır. Okullarda İtalyanca zorunluluğu getirir, köy ve kasaba isimlerini İtalyanlaştırır. Ortodoks Rumları katolikleştirme politikası uygular. Rumlara uygulanan bu politikalar Türkler içinde uygulanacaktır. Rodos Türklerine uygulanan baskılar sonuç verecektir ve Türkler mallarını çok ucuza satma pahasına Türkiye'ye göç etmeye başlayacaklardır.<sup>90</sup> Oniki Ada Türklerinin bu baskılar karşısında adaları terk etme yoluna başvurmalarında ki sebeplerden biri, Türkiye'nin Oniki Ada Türklerinin adalarda kalmalarını sağlamak için bir politika oluşturmamış olmalarıdır. Türklerin adalarda, Türkiye'den ihtiyaç duydukları yardımları yeterince göremedikleri bu dönemde göç etmekten başka çare neredeyse kalmamıştır. Türkiye, 1930 sonrasında ada Türklerinin varlığını korumak amaçlı politikalar geliştirmeye başlamıştır.

## **2-Türkiye'nin Oniki Ada Politikası**

İtalya'nın uyguladığı olduğu baskı yoluyla göçe zorlama politikası, Türkiye'nin adalara yönelik politikasına ters düşen bir durumdu. Türkiye'nin resmi politikası; Oniki Ada Türklerinin yerlerinde kayıtsız şartsız kalmaları yönündeydi. Hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında bu konuyla ilgili bir komisyon bile kurulmuştur.

<sup>88</sup>Nuri Köstüklü, Türk-İtalyan İlişkileri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Cilt 2, 2004, s.432-433.

<sup>89</sup>Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.28.

<sup>90</sup> Dilek, a.g.m. <http://www.abttf.org/html/index.php?link=727&arsiv=1>

1929 yılında hazırlanan ve altında Reisi Cumhur olarak Gazi Mustafa Kemal'in imzası olan kararnameden şunlar söylenmektedir: “Hariciye vekâletinden yazılan 30.1.1929 tarih ve 57833/58 numaralı teskerede, Rodos'ta ki İtalyan muhacirlerin muhacir pasaportunu değiştirerek muntazam pasaport ile İzmir- Mersin arasındaki mıntikalara gelmekte oldukları ve Adana Sair hududa civar vilayetimizde de Suriye amele ve işçilerinin çoğaldığı anlaşıldığından sakıncalı olan bu yabancı çoğunluğun giriş ve yerleşme koşullarının bir kayda bağlanması olanaksız bulunduğundan diğer devletlerdeki gibi memleketimizin muhtelif iktisadi mıntikalara taksimi ve bunlara ecnebi işçilerin ne suretle girip çıkabilecekleri hakkında umumi bir nizamname yapılarak duhul ve ikametinin bazı kuyut ve şuruta tabii tutulmalarının faydalı olacağı bildirilmiş ve teahhüdât ve münesebatı hariciyemizi ihlal etmeyecek ve bir devlet tebasına karşı ittihaz edilmiş tedabir cümlesinden görülmeyecek olan bu nizamnameyi hazırlamak için alakadar vekaletler selahiyettar memurlarından mürekkep bir komisyon teşkili hakkında karar ittihazı teklif olunmuştur.

Keyfiyet icra vekilleri heyetinin 31.1.1929 tarihli içtimasında görüşülerek dâhiliye müsteşarı beyefendinin riyasetinde hariciye, dâhiliye, iktisat vekaletleri mütehasıslarından mürekkep bir komisyon teşkili ve bu komisyonun bir amele ve iktisadi ve idari tedbirler layihası hazırlanması münasip görülmüştür”<sup>91</sup>.

Belgeden de anlaşılacağı üzere, Adalardan gelen Türklerin çalışmaması için herhangi bir düzenleme yoktu. Amaç Türklerin, yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyetinin mali yapısının bozulmaması için önlemler almaktı. O zaman için Türklerin yerlerinde kalması amacıyla bir politika izlenmemiştir. Ancak Türkiye tamamen de ilgisiz değildi, bu politika 1930'lardan sonra Türkiye tarafından daha çok dikkate alınacaktır.

### **3-İtalya'nın Adalarda ki Kamulaştırma Faaliyetleri**

İtalyan işgalinden 13 yıl sonra, Oniki Adaya vali olan Mario Lago, Rodos ve İstanköy'deki Türk vakıflarının iyi idaresi ve menfaatlerinin korunması gayesiyle, 28 Mart 1925 tarihinde bir evkaf nizamnamesi yürürlüğe koydu<sup>92</sup>. Vakıf mallarının

<sup>91</sup>Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) ( 030.18.01.02.1.14.12 ).

<sup>92</sup> Çelikkol, *a.g.e.*, s.115.

korunmasına yönelik çıkarılan bu nizamname İtalyanların, Türk mallarını gasp etmesi için çıkaracağı kanunlara engel olacak bir düzenlemeyi elbette ki getirmeyecekti.

İtalyanların adalarda yapmış oldukları kamulaştırma faaliyetleri askeri amaç ağırlıklı olarak yapılmıştır. İtalyanlar bu kamulaştırma işlerini daha rahat yapabilmek için bazı kanunlar çıkarmışlardır. Bu amaçla 4 Nisan 1927’de çıkarmış oldukları 19 numaralı kanunla tüm adayı ormanlık alan olarak nitelendirmişlerdir. Hatta bazı evleri de kamulaştırmışlardır. Bu nedenle bazı aileler evlerini kaybetmiş ve göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu kamulaştırma çalışmaları Rodos, İstanköy ve Leros adalarında yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiş ve bu adalarda yoğun inşaat çalışmaları başlatılmıştır. Kamulaştırılan alanlara inşa edilen binalar da İtalyan mimarisine ağırlık verilmiştir. Bu, İtalyanlaştırma çalışmalarının somut bir kanıtı niteliğindedir<sup>93</sup>. İtalyanlar ormanlık arazi olarak kayıt ettikleri bu yerleri tarım dışı ve terkedilmiş olarak, tuttukları kayıt defterlerine geçirmişlerdir<sup>94</sup>.

İtalyanların uygulamış oldukları bu politikaları, Osmanlı zamanında uygulanan politikalarla karşılaştırsak yaşanan sıkıntıların boyutunu daha iyi kavrayacağımız kanısındayım.

Adalara İtalyan damgasını vurmaya çalışan İtalyanlar, her türlü baskı ve yıldırma yolunu kullanmışlardır. Halkı bezdirerek yok etmeye çalışmışlardır. Ancak, Adalara Türk damgasını vurmaya çalışmış olan ve bunda da başarılı olan Türkler ise farklı bir yol izlemişlerdir. Bu yol ise; Osmanlı Devletinin fethettiği bölgelerde, bölgeyi kalkındırmak için kurduğu vakıflardır. Aynı sistemi Oniki Ada’yı fethettikten sonra burada da uygulamışlardır ve bu yolla hem adaları kalkındırmış hemde adaların bu yolla Türkleşmesini sağlamıştır.

Vakıf, menkul veya gayri menkul bir malın, dini veya sosyal sebeplerle umumun istifadesine terk edilmesi şeklinde tarif edilebilir. Vakıf kurumu, hayır amacı taşıyan özelliğinin yanında Osmanlı Devleti’nin fetih siyasetiyle de yakından ilgilidir. Şöyle ki; fethedilen bölgelerin Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında buralarda kurulan vakıfların çok büyük bir önemi olmuştur. Osmanlı topraklarına

---

<sup>93</sup>Gülcan Yılmaz, *Oniki Ada Sorunu* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003, s.116–117.

<sup>94</sup>Gülcan Yılmaz, “Rodol ve Oniki Adada İtalyanların Sosyo-Ekonomik Baskılar (1912–1947)”, *Cumhuriyet Aydınlanması*, Kocaeli 2004, s.241.

katılan bu yeni yerler de, başta cami olmak üzere imarethane, zaviye gibi dini ve sosyal amaçlı tesisler kurulur ve bunların etrafında Müslüman nüfus yerleşmeye başlardır. Aynı zamanda bir bölgede vakıf kurumunun oluşturulması, artık buralarda Osmanlı hâkimiyetinin tam olarak sağlandığının da göstergesidir. Bu sebeple devlet tarafından vakıf tesis edilmesi teşvik edilmiş, hatta bu gibi yerler de ilk vakıflar askeri zümre denilen devlet görevlilerince kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin diğer yerlerde uyguladığı gibi aynı uygulamayı adalarda da uyguladığı görülmüştür. Vakıfların bir kısmı doğrudan doğruya ada halkının hizmetine sunulmuştur. Bir kısmı da ev, dükkân gibi kira gelirleri sağlanan yerlerin geliri de başka yerler de kurulan vakıflara tesis edilmiştir. Kurulan bu vakıflar sayesinde adalar, diğer Anadolu şehirleri gibi kısa sürede bir Türk-İslam şehri olma kimliği kazandırmıştır. Vakıfların çok olması sebebiyle Rodos ve İstanköy adaları dikkat çekmektedir<sup>95</sup>.

#### **4–1929 Dünya Ekonomik Bunalımın ve Oniki Ada**

New York borsasının iflas etmesiyle başlayan ekonomik kriz, tüm ekonomik dengelerin bozulmasına ve işsizliğin çığ gibi büyümesine neden olmuştur.<sup>96</sup> Ancak krizin etkisi özellikle ilerleyen yıllarda daha ağır bir şekilde hissedilecektir.

İtalyan işgaliyle, kendi vatanlarında azınlık durumuna düşen Oniki Ada Türkleri'nin sorunları gün geçtikçe artacak ve çığ gibi büyüyecektir. İtalya'nın uygulamış olduğu sistemli politikalar altında ezilmeleri, eğitim dillerinin Türkçe olmasından mahrum bırakılmaları, vatanlarına bağlı oldukları vatandaşlık bağlarının koparılması ve resmi kurumlarda görev alabilmeleri şartlara bağlanan Türklere tüm bunlar yetmiyormuş gibi 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'yla, zaten zar zor sağladıkları geçimleri bu bunalımla daha da zor bir duruma girecektir.

Oniki Ada'nın bu zor günlerinde Türkiye de Ada Türklerini yalnız bırakmayacaktır. Rodos ve Oniki Ada Türkleri ile bu dönemde yakından ilgilenmeye başlayacaktır.

Bu dönemde Rodos'ta dikkat çekici olan İngiliz Kralının ve bir İngiliz filusunun Rodos'u ziyaret etmesi ve İtalya Başvekilinin de bir İtalyan filosu ile kralı

---

<sup>95</sup> Ömer İşbilir, *Ege Adalarında Sosyal Yapı, Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı*, SAEMK, Araştırma Proje Dizisi 2, Editör: İdris Bostan, Ankara 2003, s.115–116.

<sup>96</sup>H. Berke Dilan, *Siyasi Tarih 1914–1939*, Alfa Basım Yayın, 1998, s.178.

selamlamaya gitmesidir<sup>97</sup>. İngilizlerin, İtalya'nın yayılmacı iştahını Anadolu topraklarına yöneltmek istediğini düşünürsek ve de Türkiye'nin adalarda ki Türklerle yakından ilgilendiği bu zamanda, bu ziyaret manidardır.

Yine 1929 yılında İtalyan Kralı ve Başvekili 12 parça filo ile Rodos'a gelmiş ve buradan da Meis'e hareket ederek, Kral Meis halkının Anadolu da geçimleri ve pasaport işlemleri ile ilgili sorularının olması<sup>98</sup> dikkat çekmektedir.

### **B–1930–1939 Yılları Arası Oniki Ada**

Bu tarihler arasında saldırgan tavırları artan İtalya, Türkiye'yi endişeye sevk etmiştir. Ancak nedense İtalyan basını Türkiye'nin endişesinin yersiz olduğu konusunda yayınlar da bulunmaktadır.

Mussolini Ekim 1922'de iktidara gelmiş ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu dönem Türk-İtalyan ilişkileri açısından pek olumlu geçmemiştir. Fakat 1928'den sonra bu durum değişti ve Roma'nın Ankara'ya yönelik politikalarından farklılıklar görülmeye başlandı. Bunun altından yatan nedenlerden biri, İtalya'daki Faşist yönetimin Türkiye'nin kolayca çökmeyeceğini anlamasıydı. Artık Roma Türkiye'nin her an büyük Avrupalı güçlerin eline düşmeye hazır bir Anadolu olarak değil, Balkan Yarımadasının bir parçası olarak görmeye başlamasıydı. Fakat bu tutum 1932'de yeniden değişti ve hasmane ilişkilere yeniden dönüş yaşandı<sup>99</sup>. Bu konuda, 1932 tarihli bir belgede *Giornale D'Italia* gazetesinin, *L'echo de Paris* gazetesinin Rodos'a yolladığı muhabirinin mektuplarını yorumladığı yazısında : “*L'echo De Paris* gazetesi 4 Ağustos tarihinde Rodos adasına yollamış olduğu hususi muhabir Rene Valande'ın mektuplarını neşre başlamıştır. İlk mektubunda Valande şövalyeler adasının latif manzaralarını derhal överek siyasi tahminlere dalıyor ve 1924 senesinde, ismini zikretmediği gibi hüviyetini tespiti medar olacak malumatı da derceylemekten çekindiği şarktaki İtalyan siyasi ve fikri tevessüsü için bir esas noktası yapmağa karar verdiğini söylediğini ve Türkiye ile her zaman kolayca tehdit edebilecek bir siyasi meselenin

---

<sup>97</sup> BCA ( 030.10.234.576.25 ).

<sup>98</sup> BCA ( 030.10.236.597.4 ).

<sup>99</sup> Barlas, *a.g.m.*, s.1.

Antalya ve İzmir havalisinin işgalini muhik göstereceğini ilave eylediğini naklediyor.

Hasta Adam hikâyesini ve Türkiye'nin yeniden hayat bularak irae gayrı müstait bulunduğu hakkında ki iddiaları reddeden ilk büyük Avrupa devleti olan Faşist İtalya 1928 senesi nisan ayında Mussolini'nin Milano'da bizzat yapmış olduğu mukalemeladan biri yeni Mustafa Kemal Türkiye'si ile açık, nihai ve sağlam bir tesriki mesai siyaseti takip etmektedir. Bu siyaset 1928 senesi mayısında akdedilen ve İsmet Paşa hazretlerinin Roma'yı ziyareti münasebetiyle geçen mayıs ayında müddetinin hitamından evvel yeniden 5 sene için tecdit edilen dostluk muahdesiyle kesbi hayatiyet etmiştir. İtalya bu tark üzerinde kalmağa ve bu yolda ilerlemeye karar vermiştir<sup>100</sup> denilmektedir.

İtalya'da Mussolini'nin yayılmacı politikası kendini göstermeye başlamış, özellikle 1933'te Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle, İtalya dış politikada daha saldırgan bir tutum içine girmiştir.

İtalya'nın önce Habeşistan'a sonra da Arnavutluk'a saldırması ve bu nedenle Menteşe Adaları'nda ki yoğun askeri faaliyetleri Türkiye'yi endişelendirmiştir<sup>101</sup>. Corriera Della Sera gazetesi Türkiye için çok önemli olan bu adaların işgalini ve işgal sebebini açıklarken; O zaman ki hükümetin Rodos'a küçük bir kuvvet göndermesindeki başlıca amaç Trablusgarp savaşının uzayıp gitmesini engellemektir<sup>102</sup> olarak yorumluyor. *Gazetta Del Popolo* ise Oniki Ada'nın İtalya'ya son derece uzak ve savunulması bakımından İtalya'ya bir yük teşkil edeceğinden bu adaların saldırı amacıyla değil sadece İtalya'nın İhtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacak bir liman oluşunu vurguluyor. Daha sonra Oniki Ada'nın boğazlar (Çanakkale, İstanbul, Süveyş, Cebelitarık ) kapalı olursa İtalya adalara sahip olmasına rağmen boğazlardan geçemeyeceğini Ege Adaları'nın İtalya için doğuda ki ticaret bakımından önemli olduğunu söylüyor, taarruz için değil<sup>103</sup>. Ancak İtalya'nın bu adalara sürekli asker yığması ve buraları tahkim etmesini göz önünde

---

<sup>100</sup>BCA ( 030.10.237.600.5 ).

<sup>101</sup>Celalettin Yavuz, *Menteşe Adalarının (Oniki Ada ) nın Tarih*, İstanbul 2003, s.43.

<sup>102</sup> BCA ( 030.10.237.608.1 ).

<sup>103</sup> BCA ( 030.10.238.608.2 ).

bulundurursak İtalyan gazetecilerin gerçeği görmekten ya da söylemekten ne kadar uzakta kaldığını söyleyebiliriz.

1934 yılının sonlarında Türk basınında İtalya'nın Oniki Ada'yı tahkim ettiğine ve bunun doğuracağı sonuçlara dair çıkan yazılar Türkiye'nin muhtemel İtalya saldırısına karşı duyduğu endişeyi haklı çıkarıyordu.

Gelecekte doğuya doğru uzanmak için İtalya bu adalara (Oniki Ada) askeri üsler yapmaktadır. İtalya Bahriyesi Leros ve Astrapolya adalarında büyük deniz tahkimatı yapmaktadır. Rodos'ta büyük kışlalar ve askeri hastaneler yapmışlardır. Diğer adalarda askeri yığmakta nasibini almıştır.

İtalyanlar adalarda ki izlerini daha da kalıcı hale getirmek için yerli halkı göçe zorlayan politikalar uygulamışlardır. Dışarı giden ahalinin yerine sistematik bir şekilde hemen İtalyanlar yerleştiriliyordu. İtalyan muhafızlarının Rum kızları ile evlenmesi de mecburi tutuluyordu.

İtalyanların, Türkiye'nin burnunun dibinde bulunan Meis ve Oniki Ada'ya yönelik sistemli ve uzun vadeli politikaları, onların "Roma'nın varisi olarak" doğu Akdeniz memleketlerinde nüfuz sahibi olmak ve emperyalist emeller güttüklerini açıkça teyit etmektedir. Tabi ki Faşist İtalya'nın ilk muhatabı Türkiye gibi görünmektedir<sup>104</sup>.

II. Dünya Savaşı arefesinde, 1939 yılına kadar süren dönemde ( 1932–1939 ) statükoyu değiştirmekten yana olan gurup, dış politikada saldırgan bir tutum izlerken, statükonun korunmasını izleyen gurup yatıştırma ve ödün politikası izlemiştir.

Bu bakımdan, büyük güçlerle sağladığı barışın korunmasını isteyen Türkiye, statükocu guruba doğru kaymaya başlamıştır. Almanya ve Japonya'nın sıkıştırmasıyla bu guruba dâhil olan Sovyetler de Türkiye'nin işini kolaylaştırmıştır<sup>105</sup>. Lozan Antlaşması'nda sağlamış olduğu dengenin korunmasından yana olan ve bulunduğu bölgede çatışma yaşanmasını istemeyen Türkiye, ister istemez statüko taraftarı olan guruba yakın duran bir görünümdeydi. II. Dünya Savaşı'nda da Türkiye'nin politikası tarafsızlık değil, savaş dışı kalmak olacaktır.

---

<sup>104</sup> Köstüklü, *a.g.m.*, s.434-345.

<sup>105</sup> Uçarol, *a.g.e.*, s.577-578.



### 1-Ekonomik Sorunlar

1930'lu yılları takip eden 1-2 yıl zarfında, Dünya Ekonomik Bunalımı etkisini daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Bu kriz özellikle, gelişmekte olan ekonomilere epey zarar veren bir durum oluşturmuştur.

Dünya Ekonomik ve Mali Krizinin en ağır devresi 1931 yılı sonları 1932 yılı başlarından yaşanmıştır. Aynı yıl 30 milyon insan işsiz kalmıştır. Ekonomik dengelerin bozulmasıyla işsizlik çığ gibi büyümüş, açlık ve yoksulluk tüm dünya ülkelerini sarsmaya başlamıştı<sup>106</sup>. Bu dönemde İtalyan baskısından ve ekonomik bunalımdan kaçmaya çalışan Türklerin rotası Anadolu sahilleri olmuştur.

Adalarda ki ekonomik durum saydığımız bu sebeplerinde etkisiyle iyi bir durumda değildi. Yiyecek maddelerinin azlığı ve pahalılığından halk çok zor durumdaydı. Özellikle İtalyan askerlerinin yoğun olduğu adalarda bu sıkıntı daha da belirgindi. Bu adalarda halkın ekmeksiz kaldıkları ve Leryos deniz üs kumandanlığından getirilen unla karınlarını doyurmak zorunda kaldıkları zamanlar olmuştur. Adalarda ki bu sıkıntıdan sadece Rum ve Türkler etkilenmiştir. İtalyanların ve hemen hemen bütün ticareti ellerinden bulunduran Yahudiler refah içindeydiler.

Oniki Ada ekonomisinin bu denli kötüleşmesinin sebepleri şu şekilde açıklanabilir;

Adaları eskiden beri besleyen Anadolu kıyıları olmuştur. Bu adaların Anadolu'ya yakınlığı ve 1934 yılına kadar Anadolu'dan gelen malların gümrük vergisi alınmaması adaları ucuz ve bolluk durumuna getirmişti. İtalya'nın Habeş'e saldırmasıyla Türkiye ve adalar arasındaki ticaret durmuş ve adaların ihtiyaçlarını Türkiye'ye kıyasla çok daha uzun bir mesafeden Bulgaristan'dan temin edilmeye başlanmıştır. Habeş harbinin bitmesine rağmen, adaları Türkiye'ye ihtiyaç duymadan besleyebileceği düşüncesinde olan İtalya Bulgaristan'la olan münasebetlerini geliştirmiştir. İtalya bazı ekonomik tedbirler uygulayınca da fiyatlar

---

<sup>106</sup> Dilan, *a.g.e.*, s 178-184.

tavan yapmıştır. Bu sıkıntıların İtalyanlar da farkındadır ama yinede Türkiye ile olan ticari ilişkileri engellemektedirler<sup>107</sup>.

Oniki Ada'nın Türkiye'ye olan ihtiyacını yok saymak isteyen İtalya'nın, hariciye nazırı Mösyö Grandi Rodos'a gelmiştir. Mösyö Grandi, ilk gün müze ve mektepleri, genç faşistler ve İtalyan kulüplerini ziyaret etmiştir.

“Hükümet tarafından muhacir iskânı için istimplâk edilen Kalamine köyünde gül yetiştirmek için yarım, meyve için 1,5 ve muhacirinin iskân ve müstahzil bir hale getirilmesi için 5 milyon olmak üzere Sicilya bankasından 10 milyon lirelik bir istikraz yapılmış ve ahiren İtalya'dan gelen 50 aile iskân olmuştur. Mösyö Grandi, bu tesisatı görmek üzere bu köye gitmiştir”<sup>108</sup>. İtalyanların Türkiye ile ticareti engellemesinin sebebi olarak bir belge de şunlar geçmektedir:

“İtalyanlar adalara gelen Türklerin casusluk etmelerinden korktukları için İtalyan adaları ile Türk toprakları arasında İthalat tamamıyla kesilmiştir. Tahminen 50 bin kadar olan İtalyan askeri ile adalarda bulunmakta olan 35 geminin tayfaları gibi adalardaki Rumlarında iaşeleri elyevm konserve yemekleri at eti ve bir iki zerzevattan inhisar etmekteydi”<sup>109</sup>. Görüldüğü gibi, İtalya ada halkının sıkıntılarını görmezden gelmekte, adaların Türkiye ile olan bağlarını koparmak için halkın sıkıntılarını fazla umursamamaktadırlar. Türkiye ile olan bağların koparılması için kendilerince gerekli olan her şeyi yapmaya hazırdırlar ve yapacaklardır da.

## **2-İtalya'nın Adalarda Uyguladığı Ziraat Politikası**

İtalyanlar, daha önce de belirttiğimiz gibi; adalara İtalyan damgası vurmak ve adaların İtalyan yönetimini meşrulaştırmak için İtalyan kitlelerini adalara yerleştirmeye çalışmakta ve adalarda Türk ve Rum nüfusu azaltarak İtalyan nüfusun çoğunlukta olmasına çabalamaktadır. Bunun içinde ekonomik ve sosyal baskı politikaları uygulayarak, adaların yerli halkını bezdirerek, buraları terk etmeye zorluyorlardı.

Bu amaçla; İtalya Faşist Yönetimi Oniki Ada'ya yoğun bir İtalyan kitlesi yerleştirdi. Her yıl adalara 300.000 civarında İtalyan ziraatçısı getirmek istediler

---

<sup>107</sup> İtalya, *a.g.e.*, s.35-36.

<sup>108</sup> BCA ( 030.10.237.599.16 ).

<sup>109</sup> BCA ( 030.10.238.607.16).

ancak gelen 20–30 aile daha birinci yılları dolmadan İtalya’ya geri döndüler. İtalya yönetimi bu girişiminden sonra, Oniki Ada’da tarımın gelişmesi(!) için, 1937’de Zirai Kalkınma Örgütü’nü kurmuşlardır. Bu örgütün amacı tarımı geliştirmek, ziraatçıyı zenginleştirme, çeşitli tohum, gübre, hayvan yiyeceği gibi ürünler satmaktır. ve üretimin satın alınması, satışı gibi konularla da ilgilenmekteydi. Çalışmalara başlamış olan bu örgüt, Rodos’ta bir çiftlik kurarak aşılınmış asma ve başka meyve ağaçları da yetiştirmeye başlamıştı.

Ancak, çiftliğin kuruluşunun daha ilk yıllarında, asıl amaç meydana çıkmaya başlamıştı. Amaç yerel nüfusun baskı altına alınmasını sağlamaktan başka bir şey değildi. Üretimin satın alınması ve satışı bu örgüt tarafından yapıldığı için Oniki Ada’daki çiftçiler ürünlerini istedikleri gibi piyasaya süremediklerinden ve bölgeye İtalya’dan yerleştirilmiş olan İtalyan nüfusla –modern tarım yöntemleriyle- rekabet edemediğinden çiftçiler aldıkları kredileri arazilerine yatırım olarak harcayamamışlardır. Bu yolla çiftçi sürekli olarak borçlanmış ve borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir.

Oniki Ada’daki İtalyan yönetimi Zirai Kalkınma Örgütü aracılığıyla adalarda ki tarımsal nüfusu yok edebilmek için yağ üreticilerine de baskı uygulamıştır. Çiftçilerin ürettiği zeytinyağını hem piyasaya sürmelerine izin vermemekte hem de ürünün ihracını yasaklamaktadırlar. Çünkü zeytinyağı ihraç hakkı iki İtalyan şirketinin elinde bulunmaktaydı. Çiftçilere uygulanan bu baskının daha da etkili olabilmesi için İtalyan şirketlerine mısır yağı ithalini serbest bırakarak (mısır yağı zeytinyağına göre daha ucuz) çiftçileri ürünlerini satamaz duruma getirmişlerdir.<sup>110</sup>

Ayrıca İtalyan idaresi 1937 yılında belediyelerin idaresi ile ilgili düzenlemeler yapmış ve yeni bir kanunla belediye bütçelerinin daha sıkı denetlenmesini hedeflemiştir. Böylelikle yerel idarede ki özgürlükler de ortadan kalkmıştır<sup>111</sup>.

### **3-Oniki Ada’da Eğitim**

1925 yılında adalar valisi olan Mario Lago dönemi boyunca İtalyan yönetiminde Türkler, çocuklarını eğitim için Türkiye’ye yolluyorlardı. Ancak,

---

<sup>110</sup> Yılmaz, *a.g.e.*, s.120.

<sup>111</sup> Yılmaz, *a.g.m.*, s.244-245.

Mario Lago 1934'ün yazında Türk Cemaatini çağırıp, Türk çocuklarının İtalyan okulları yerine Türk okullarına gönderilmesinden duyduğu rahatsızlığı belirtip, İtalyan okullarının kalitesinden bahsetmiş ve çocukların İtalya da üniversite eğitimi için her türlü fedakârlığı yapacağından söz etmiştir. Eğitim için her türlü yeniliğe izin vereceğini, Türkiye de ki gibi Latin Alfabesi kullanılmasına hiçbir engel olmadığını belirtmiştir. Bu konu ile ilgili Rodos Başkonsolosluğundan gönderilen bir belgeye göre:

“Rodos Valisi Mr. Mario Lago geçen hafta Rodos cemaati İslamiye heyetini makamına davet etmiş ve Türk çocuklarının İtalyan mekteplerine devam etmeyip tahsil için Türkiye'ye gitmekte olduklarından uzun uzadıya bahsile bu hali çirkin bulduğunu ve çocuk velilerini bu bapta ikaz etmelerin istemiştir.

Cemaat heyetine hitaben söylediği sözler mealen berveciatidir.

Sizi davetten maksadım, bu günlerde tehaddüs eden bazı ufak tefek hadiseler hakkında samimi surette mudavelet efkâr eylemektir.

Görüyorum ki birçok İslamlar, evlatlarını tahsil için Türkiye'ye göndermektedirler. Bu sene de birçoklarının Türkiye'ye gitmeye hazırlanmakta olduklarını haber alıyorum.

Rodos'ta mükemmel mekteplerimiz vardır. Daha yüksek tahsil görmek isteyenleri de İtalya ya göndermek hususunda hiçbir fedakârlıktan çekinmiyorum. Bu bapta azami kolaylık yapmaya hazırım. Çocuklarınızın mekteplerimize rağbet etmeyip Türkiye'yi tercih etmelerini hoş görmüyorum. Bu bapta halka ehemmiyetle nasihatle bulunmalısınız ve bu cereyanın önüne geçmelisiniz. Bunu sizden istiyorum.

Türkiye de tahsil eden İtalyan tebası Türk gençlerinin de bazı taşkın hislerle meşbu bulunduklarını ve hatta bazı çirkin hadiselerle bile meydan vermekte olduklarını kemali tesadüfte görmekteyim. Bu bapta dahi icap eden nesayıhten geri kalmamanızı isterim.

Türkiye'den ihraç edilecek bir çok İtalyan vardır. Bunlar Rodos'a gelerek yerleşmek istedikleri halde Rodos ahalisini sıkıntıya düşürmemek için bunların Rodos'a gelmelerine müsaade etmiyorum. Bunları Türkiye'de tatbik edilen herhangi bir usul ve muameleyi burada tenkit etmek maksadıyla söylemiyorum. Bu husus bizi

alakadar etmez. Bunlar Rodos ve Ankara arasında hal edilecek mesailidir. Bizi alakadar eden hususatı yukarıda anlattım.

Mekteplerinizde istediğiniz teceddüdatı yapabilirsiniz. Mesela Türkiye’de olduğu gibi Latin harflerin kullanmanıza hiçbir mani yoktur. Mekteplerinizde tedrisatın tekemmülü için ne yapmak istiyorsanız söyleyiniz, ne gibi noksanlarınız varsa bildiriniz icabı yapalım.

Size her tür kolaylığı ve yardımı yapmaya hazırım. Elverir ki sizde hükümetin hoş görmediği ve görmeyeceği bir takım cereyanların önüne geçmeye gayret etmelisiniz.

Bu günlerde bir takım İtalyan gençleri taşkı hareketlerde bulunmuşlardır. Bunların tedibi için şiddetle emir verdim. İslam gençlerinin de bir takım hadiselere sebebiyet vermemelerini tavsiye derim.

Hükümetin Rodos İslamlarına karşı teveccühü yüksektir. Bunun idamesi elinizdedir.

Rodos havayı nesimisinin bu kabil çirkin hadiselerle ihlal edilmesini istemem. Sizde gençlerinize nasihatte bulununuz. Demıştır.

Cemaati İslamiye reisi Süleyman Ağa, cevaben, Türk gençlerinin iyi ahlakından bahsile onların hiçbir hadiseye sebep verecek tınat ve terbiyede kimseler olmadığını söylemiştir.

Valinin bu hitabesinden, bu sene Türkiye’ye tahsile gidecek İtalyan tebası Türk çocuklarının müşkilata maruz bırakılacakları ve mesela pasaportlarının vize edilmeyerek hareketlerine mumanaat olunacağı istidlal olunabilir.

Cemaat ve efkaf idaresinde Selam sahibi Mehmet Kadri ve Galip Efendiler gibi kimselere valinin bu ihtarına karşı muktezayı ubudiyet bir çok gençlerin tahsiline mani olacakları çok muhtemeldir. Mamafi Mehmet Kadri kendi oğlunun Türk mekteplerine mecanen yerleştirebilmek maksadiyle şimdiden Ankara’ya göndermiştir.

Bu çocukların tahsillerine devamlarını temin için Türkiye’ye mektepler açılmadan evvel ve perder pey gitmeleri hususunda münasip sure kolaylık göstermeyi düşünüyorum.

Geçen sene maarif vekaleti hesabına meccanene Türk mekteplerinde okutulmak üzere iki talebe gönderilmiş. Bu sene içinde birkaç meccani talebe alınması vaat edilmiştir. Bu alınacak çocuklar hakkında bir an evvel talimat ve emir verilmesi şâyana temennidir”<sup>112</sup>.

Oysa selam gazetesi sahibi Mehmet Kadri’nin selam gazetesinin Latin harfleriyle yayınlama isteği reddedilmiştir<sup>113</sup>. İtalya’nın, Türk cemaati arasında Türk Milliyetçiliğinin yayılmasından duyduğu kaygının bir belirtisidir bu durum. Bu kaygı, Cumhuriyet kutlamalarına halkın katılımını ve konsolosluktaki kutlamalara Türklerin katılmasını engellemeye kadar gidecektir.

#### 4- Vali De Vecchi Döneminde Oniki Ada

1936 yılının sonuna doğru Oniki Ada valiliğe Vali “De Vecchi” atanır. Vali De Vecchi, İtalya’da talim terbiye ve maarif bakanlıklarında görev yapmış biriydi. Oniki Ada faşist rejimin asıl sert yüzüyle De Vecchi zamanında tanışmıştır. Yahudi hamisi olan eski valinin gitmesine sevinen adalılar yeni valinin gelmesiyle, hayal kırıklığına uğrarlar.

Askeri bir zihniyete sahip olan De Vecchi, eski vali zamanında sivil bir anlayışla yönetilen valilik, yeni valiyle beraber adeta bir karargâha dönmüştür.<sup>114</sup> De Vecchi görevinin ilk yıllarında, Rum Cemaat teşkilatını lağv ederek yerine kendisin atadığı yeni bir cemaat lideri getirir. Hem Rum hemde Türk okullarında İtalyanca eğitimi zorunlu hale getirir. İtalya’dan eğitimciler getirerek eğitim işini bunlara takip ettirir ve adalarda yalnızca İtalyan kültürünün hâkim olduğunu ilan eder. Yani tamamen bir asimilasyon politikası takip eder.

Aslında, adaların işgalinden beri, ada yerlileri kendi dillerinde eğitim yapıyorlardı ve İtalyancaya çok az yer veriyorlardı. Ancak İtalyan temsil siyasetine uymayan bu durum De Vecchi tarafından uygun bulunmaz ve okullara faşizmin girmesini emreder. Fakat bir sene sonra bunun işe yaramadığını görünce şiddet politikasına başvurmuştur. Okulları cemaatlerin idaresinden alarak, hükümete mal

<sup>112</sup> BCA ( 030.10.237.604.23 ).

<sup>113</sup> Elçin Macar, “Lozan’dan Günümüze Oniki Ada Türklerinin sorunları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2006, s.39.

<sup>114</sup> İtalya, s.32–35.

etmiştir. Öğretmenler açıkta bırakılmış, Rum lisesi tamamen kapatılmış ve eğitimin İtalyanca yapılacağı bildirilmiştir. Rum okullarına Rumca bilmeyen Türk öğretmenler, Türk okullarına da Türkçe bilmeyen Rum öğretmenleri atamışlardır. Okulları tam olarak İtalyanlaştırmak için, İtalya'dan öğretmenler getirilmiştir. Bundan başka Rum ve Türk çocuklara İtalyan misyonerlerle Katolik ayinleri yapmaya zorlamışlardır.

İtalyanların ada halkını İtalyan politikalarına adapte etme çalışmalarının istenen sonucu vermemesi üzerine baskılar artmıştır. Türk ve Rum okullarında İtalyanca eğitim zorunlu hale getirilmiş ve Türk okullarında günde sadece bir saat Türkçe din dersine izin verilmiştir. İtalyanların uygulamış olduğu bu baskılar, Washinton'daki Rum cemaati tarafından protesto edilmiş ve gösteriler yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca Rum cemaatinin istedikleri özgürlükleri de bir bildiriyle ilan etmişlerdir. Bunlar; tahsil ve din serbestliğinin Oniki Ada'ya iade edilmesi, İtalyan muhacirler için 250 köy inşasının durdurulması, bütün siyasi tutukluların serbest bırakılmasını ve Oniki Adada bir seçim yapılmasını istiyorlardı. Başbakanlık Cumhuriyet arşivinde yer alan bir belgeye göre protesto şu şekilde aktarılmıştır.

“İtalyan hükümeti, büyük İtalyan milletin liberal prensiplerine rağmen, adalıları Yunanca tahsilden mahrum etmek, mektepleri kapatmak ve vatanperverane hissiyatları dolayısıyla metropolitleri ve muallimleri hapsetmek suretiyle son derece zalimane bir rejim tatbik etmektedir.

İtalyan Hükümeti 1912'de adaların Türkiye'den zaptı sırasında, mezkur adaların çok geçmeden anavatan Yunanistan'a iade edileceği hakkında verdiği resmi vaadi yerine getireceği yerde, adalı yunanlıları İtalyanlaştırmaya veya tehciye teşebbüs ve hatta İstanbul- Rum Ortodoks patrikhanesinden ayrılıp dinlerini değiştirmeye icbar suretiyle son 20 senenin en zalim hükümeti olmuştur.

İtalyan Hükümeti, daha ileri giderek adaları kendi mukaddes cemaatlerinden ayrılmaya icbar etmiş ve bu suretle medeniyetin en ulvi bir hak olarak tanıdığı din hukukuna tecavüz etmiştir.

Adalılar faşist tarzında hapse atıldılar, fena muamele gördüler ve takibata maruz kaldılar.

Bu vaziyet Oniki Ada halkını İtalyan hâkimiyetinden kaçırmaya sevk etmekte ve bu suretle de İtalyanların silahsız halka karşı kullanmak üzere her türlü askeri malzeme ile teçhiz ettikleri adaları bir İtalyan mülkü yapmaya matuf planların muvaffakiyetle neticelendirilmesini kolaylaştırmaktadır.

İtalyan Hükümeti kurunüvüsta açık gözlülüğüne müstenit sistematik bir siyaset kullanarak, 1912’de 148.832 iken bugün 60.000’den az olan ve gittikçe de azalmakta olan Yunan halkını tazyik, hapis, tehcir ve gayri kabili tehammül vergilerle ifnaya matuf planlar tatbik etmektedir.

Mussolini Hükümeti, yerli sekenenin milliyetin tagyir için İtalya’dan getirtilen birçok muhacirlerin yerleşmesini teşvik suretiyle, adaların İtalyanlaştırılmasını istihdaf etmektedir.

Protesto belgesinde İtalyanların Rumlara uygulamış olduğu baskılar anlatılmaya devam edilerek Amerika, İngiltere ve Yunanistan’ın ortaklaşa hareket ederek İtalyanların yapmış olduğu bu politikalara tepki göstermesini istemişlerdir ve şu taleplerde bulunmuşlardır:

Tahsil ve din serbestîsinin Oniki Adaya derhal iadesi,

İtalyan muhacirleri iskân etmek üzere 250 köy inşasının durdurulması,

Bütün siyasi mahpusların serbest bırakılması,

Saarda olduğu vech ile milletlere mukadderatlarına hâkim olması prensibine istinaden bir reyam ilan edilmesi,

Oniki Ada komitesi namına fâziletin Thomas Daniels”<sup>115</sup>.

Bu bildiri Yunanistan’ın adalar konusunda ileride söz sahibi olmasını sağlayacaktır( Bu protestolar sayesinde, dünya kamuoyunda, adalarda yalnızca Rumların yaşadığı ve bu adaların tarihi Yunan mülkü olduğu izlenimi oluşturulmaya çalışılmış ve bu protestolar sayesinde II. Dünya Savaşından sonra Adaların Yunanistan’a verilmesinde, Dünya kamuoyunda Yunanlılar için olumlu bir hava oluşacaktı). Yapılan bu gösteriler ve protesto bildirisi, dünya kamuoyunda adalarda sanki sadece Yunan halkına uygulanan bu “zalimliği” göstermesi açısından önemlidir.

---

<sup>115</sup> BCA ( 030.10.238.606.6 ).



İtalya'nın baskıları bunlarla sınırlı kalmamıştır. İtalyanlar işi o kadar ileri götüreceklerdir ki 1935 yılında okullarda Türk çocukları, başlarında İtalyan şapkalarıyla<sup>116</sup> okullara gitmek durumunda kalmışlardır. Ayrıca İtalya, Rodos'taki Süleymaniye Medresesini 1937 yılında kapatmıştır<sup>117</sup>. Bu okul ancak İngiliz idaresi zamanında açılacaktır.

Eğitim konusu Oniki Ada Türkleri için çok önemliydi. Adalarda iyi eğitim veren İtalyan okulları olmasına rağmen ada Türkleri çocuklarının geleceğini Türkiye'de görmekteydiler. Birçok aile İtalyan halkından olmasına rağmen çocuklarının tahsili için onları Türkiye'ye gönderiyorlardı. Oniki Ada'da Türk çocukların eğitimi konusunda ciddi bir İtalyan baskısı vardı. Bu baskı İtalyanlaştırma politikasının önemli bir ayağını oluşturmaktaydı.<sup>118</sup> İtalyanlaştırma politikasının bir ayağını da, 1938 yılında De Vecchi tarafından “lağv edilen müftülük” oluşturmaktaydı<sup>119</sup>. Ada Türkleri için önemli bir kurum olan müftülük, adalar İtalya'ya devredildiğinde, ada Türk hakları bir antlaşmayla güvence altına alınamadığından ada Türklerini baskı altında tutmak isteyen İtalya için müftülüğü kaldırmak sorun oluşturmamıştır.

### 5-İtalya'nın Kamulaştırma Faaliyetleri

İtalyanların Oniki Ada'da yapmış olduğu kamulaştırma faaliyetleri daha çok askeri amaçlı olmuştur. 1931 yılında Rodos'un Kirmasti Köyünde hava alanı inşası için verimli bir ovanın kamulaştırılması söz konusu olmuştur. Halk bu konuda tepkilerde bulunmuşsa da, üzerlerinde ki yoğun baskıdan dolayı bu kamulaştırmaya engel olamamışlardır. 3600 dönümlük bu araziye ödenen bedel ise çok komik bir rakamdır. Toprağı ve bu toprak üstünde ki zeytin ağaçlarının değeri en düşük miktardan hesaplanmıştır. Bu adalara bu kadar az değer biçilmesinin sebebi de bu arazileri, o zamana kadar tutulan kayıt defterlerinde bulunmaması ve bu nedenle kamu arazisi olarak nitelendirmeleri olmuştur. İtalyanların belirlemiş olduğu bedeller arazi sahibinin yağ ve zeytinden elde ettiği gelirden daha düşüktür. Ayrıca bedel belirleme işinden sonra bir sorun daha vardı ki, o da belirlenen bu bedellerin

<sup>116</sup> Kaşhoğlu, *a.g.e.*, s.126.

<sup>117</sup> Neval Konuk, *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*, Ankara 2008, s.171.

<sup>118</sup> Dilek, *a.g.e.*, s.85.

<sup>119</sup> Çelikkol, “*İstanköyde ki Türk Eseleri ve Tarihçe*”, s.4.

tahsilidir. İtalya bir takım zorlama ve tehditle para yerine başka bölgelere göçme konusunda baskı uygulamaktadır.<sup>120</sup> Bundan başka, İtalyanlar Rodos ve İstanköy adasına İtalya'dan getirtilecek yerleşimcileri yerleştirmek için Rodos ve İstanköy'de 4000 dönümlük araziye istimlâk emişlerdir. Buralara 37 göçmen evi, okul ve kulüp yapılmıştır.

İtalya, Rodos'ta İtalyan hava kuvvetlerine destek sağlamak amacıyla bir hava meydanı yapılmıştır. Bunlar; sivil nakliye uçaklarında kullandığı ve 1927 senesinde takviye edilerek modern hale getirilen Monica Meydanı, Calanto Meydanı, 1937 senesinde yapımına başlanmış olan ve en faal durumda ki Katanya Meydanı, benzin, mühimmat ve malzeme deposu olarak kullanılan S. Sidros ile M Artomidi arasında ki meydan'dan oluşmaktadır.

Ayrıca Oniki Ada'da; Rodos'ta 9. piyade alayı, 28. topçu alayı vardı. İstanköy'de 10. piyade alayı ve alayın 2 taburu vardı. Kalimnos Adası'nda bir karibiniyer müfrezesi, Leryos Adası'nda piyade alayının bir tabur ve diğer adalarda ise karibiniyer karakolları vardı.<sup>121</sup> İtalya'nın tahkim etmiş olduğu bu adalar ve bu adalara yerleştirmiş olduğu askeri birlikler için de birçok kamulaştırma işlemi yapması gerekmiştir.

Bu tahkimatlar ve asker yığılmaları, İtalya'nın kamulaştırma faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Oniki Ada'daki İtalyan askeri yığılması süratle devam etmekte ve adalarda ki kuvvetlerin sayısının 100.000'i aşmış olduğu tahmin edilmektedir.

İtalyanlar Patmos Adası'nda ki halkı tahliye etmiş ve Kalimnos Ada'sına götürmüşlerdir. Fakat sivil halktan birçoğu, Türkiye'ye kaçmayı başarmışlardır. Ancak adadaki İtalyan yönetimi o kadar ileri giden uygulamalarda bulunmuşlardır ki; memurlarına sivil halk ile her türlü ilişki de bulunmayı yasaklayan bir kararname bile yayınlamışlardır.

İtalyanların, büyük bir deniz üssü haline getirdikleri Leros Adası'nda ki halkta diğer adalara nakledilmişlerdir. Patmos adası da alelacele boşaltılmıştır.

İtalyanların adalara sürekli olarak asker yığmasında ki sebep; İtalyanların Rodos ve Oniki Ada'da askeri yönden durumlarının fazla sağlam olmamasına bağlanıyordu. Ayrıca Leros Adası'na da bir hava üssü yapılmış olması bazı Anadolu

---

<sup>120</sup> Yılmaz, *a.g.m.* s.241.

<sup>121</sup> İtalya, *a.g.e.*, s.54,72-73.

Şehirlerini tehdit ediyordu<sup>122</sup>. Tüm bu askeri yığılmalar ve kamulaştırmalar için harcanacak bedel İtalyanlar için bir külfet oluşturmayacaktı çünkü kamulaştırmalar neredeyse bedel ödenmeden yapılmıştır.

Tüm kamulaştırma işleri, çeşitli bahaneler öne sürülerek yapılmış ve ada halkına yapılan bu haksızlığa İtalyanlar çeşitli kılıflar bularak, haklı bir gerekçe oluşturmaya çalışmışlardır.

De Vecchi, özellikle Rodos Adası'nı bir turizm merkezi yapmaya çabalamıştır. Ancak İtalyan yönetimi, Rodos'u turizm merkezi yapmayı isterken imar faaliyetleri sırasında bazı Türk eserlerini ortadan kaldırmış, yerlerine bahçe ve kışla gibi inşaatlar yapmışlardır.<sup>123</sup> İtalyanlar Osmanlı dönemi Türk mimarisinin yerine İtalyan mimari damgasını vurmak amacıyla, çeşitli bahanelerle Türk mimari eserlerini yok etmişlerdir. Rodos'un eski zenginlerinden Süleyman Ağa ( Torun Zade )'nın inşa ettirmiş olduğu 28 odalı köşkünün bitişiğinde ki Sümbüllü hamamı İtalyanlarca istimlak edilerek 1936 yılında, o civarda ki binaların mimarisine uyuşmadığı gerekçesiyle yıktırılmıştır<sup>124</sup>. Ayrıca, İtalya 1933'te yaşanmış olan depremi de fırsat bilmiş ve eski kentte yıkılan bütün binaları kamulaştırmıştır.

Ancak yıkılan binaları, Ege'nin özgün tarzında değil, İtalyan tarzında inşa etmişlerdir. Böylece adaların geçmişleri olan bağlarının koparılacağı düşünülmüştür. Bugün, İstanköy'deki kamu binalarının İtalyan tarzında olmasının sebebi budur.

1933'te yaşanmış olan bu deprem, İstanköy'de ki Defterdar Camisine de önemli ölçüde zarar vermiştir. Zarar görmüş olması, İtalyan yönetimi için yıkılmasına gerekçe oluşturmuştur. Bu nedenle Türkler caminin bir an önce onarılması için ısrarcı olmuşlardır. Caminin onarımı için Türkiye ile Rodos konsoloslugu arasında uzun yazışmalar olmuştur. Türkiye Dışişleri bakanlığı caminin tamirine onay vermiştir. Ancak bu tamirat için Rodos Başkonsolosunun direkt devrede olmasına sıcak bakmamıştır. Gerekçe olarak da: “Rodos Konsolosumuzun meskur caminin tamirine resmen nezaret etmesi, yarın memleketimizde ki İtalyan ve diğer Ecnebi konsolosluklarının kilise ve saire tamiratında aynı suretle hareketine intaç edecek bir emsal teşkiline mahal

---

<sup>122</sup> Yılmaz, *a.g.e.*, s.129.

<sup>123</sup> Yılmaz, *a.g.e.*, s.118-119.

<sup>124</sup> Kaşlıoğlu, *a.g.e.*, s.69.

vereceğinden; böyle nahoş bir vaziyet tahhadüsüne yol verilmiş olmamak için, konsolosumuzun göstereceği emin bir zatın müteveli tarafından tamirata tevhit kılınmasının ve bunun hesabat ve diğer hususâtının konsolos tarafından gayrı resmi suretle murakabe edilmesinin muvafık olacağı arz olunur”<sup>125</sup>. Rodos konsolosunun direk devrede olmasının istenmemesi, Türkiye’nin; adalarla bağlarını koparmadan, ada Türklerinin gereksinimlerini karşılamaya çalışırken, Türkiye’nin iç işlerine müdahale olanağı verecek uygulamalara da imkân vermemeye özen gösterdiği görülmektedir.

İtalyanların bazı Osmanlı eserlerini, bölgenin tarihi mirası diyerek korumalarına rağmen (Murat Reis Mezarlığı ) İtalyanlar Oniki Ada’daki Osmanlı eserlerine epey zarar vermişlerdir. Roros’taki hükümet konağı yıkılmış ve yerine Roma tarzı bir konak inşa edilmiştir. İstanköy’deki Osmanlı Mezarlığı ortadan kaldırılmış ve yerine kemik toplandığı bir çukurun üstüne mezar taşlarından anıt dikilmiştir. İtalyanların Roma sevdasının epey bir tahribata<sup>126</sup> yol açtığı görülmektedir. İtalyanlar Roma’yı yeniden diriltme çabalarına destek sağlamak amacıyla bir dernek de kurmuşlardır.

## **6-İtalyan Rodos Derneği**

İtalyanlar 1938 yılında Rodos tarihi ile ilgili bir dernek kurmuşlardır. Bu derneğin amacı Rodos medeniyeti hakkında ki araştırmaları özendirme, Rodos dışında ki diğer adalarla ilgili de çalışmalar ve özellikle Roma’nın antik ve çağdaş tarihi ile ilgili Akdeniz’de üstlenmiş olduğu rolü vurgulamak ve İtalyan kültürünü doğuda yaymakta derneğin amaçlarındandı. Kurulan bu dernek Oniki Ada’nın İtalyan medeniyetinin bir devamı olduğunu ortaya koymaya çalışıyordu<sup>127</sup>. Rodos valisinin, Dante Allighiri Cemiyeti’nin üçüncü senesi kurslarının açılışı münasebetiyle yapılan merasimde verdiği nutuk dikkat çekicidir:

“Rodos şark ile garp arasında bir bağ ve medeniyetin kalesidir. Roma burada büyüklüğünün izlerini bırakmıştır. Burada san Cavanni şövalyeleri cesaretleri ve kıymetleriyle imanlarını göstermişlerdir. İtalya 1912 senesinden itibaren burada

<sup>125</sup> BCA ( 030.10.191.308.7 ).

<sup>126</sup> Haşim Söylemezoğlu - Mesut Çevikalp, “Rodolu Hala Osmanlı Çeşmesinden Su İçiyor”, *Aksiyon*, sayı 702, 19–25 Mayıs 2008.

<sup>127</sup> Yılmaz, *a.g.m.*, s.245.

Roma'nın vazifesini tekrar almıştır. İtalya bu adalarda bu tarihten beri kendi roma yürüyüşünü tekrar ele almıştır ve durmak fikrinde değildir. Bütün burada göreceğiniz, öğreneceğiniz şeyler Roma'nın tezahüratıdır. Bu da İtalyanlık ve garp medeniyetidir. Ki bu Roma medeniyetidir ve bugün dünyadaki medeniyet işte budur ve dünyada bu medeniyetten başka medeniyet yoktur. Ancak karanlık vahşet Rodos evvelce garpla şark arasında bir bağ noktası olduğu gibi bugünde Faşist İtalya'nın faaliyetleriyle bu mevki muhafaza da devam ediyor. Rodos yalnız ticaret ve sanat noktasından değil askeri merkez olarak da ehemmiyetlidir. Bize bu kürsüden ders veremeyeceği fakat bizzat size rehberlik ederek Roma'nın eski ve yeni canlı tarihlerinin izlerini ve bugünün ve yarının emniyetini temin eden yeni İtalyan İmparatorluğu ruhunu canlandıran askeri faaliyetlerini de göstermekle memnun olacağım. Bu küçük hükümette bu İtalyan adaları küçük dünyası içinde faşist ruhunun bilakayıt ve şart ve hiçbir şey esirgemedi kati bir surette tatbik edilmekte olduğunu göreceksiniz. Biz burada faşist sesine yani Roma usulü üzerine hareket eden bir hükümet göreceksiniz.

Nazi ile istikbalin birleştiğini göreceksiniz. Yarının devamı bugün ümit edilir. (Kral imparatoru ve imparatorluk müessesesi duçeyi hararetle selamlayan vali son söz olarak Roma burada 6 asır kaldıysa faşistler en az 60 asır kalacaktır.)<sup>128</sup> denmiştir.

Valinin bu sözleri, aslında adaların işgalinden itibaren uygulanması arzu edilen bir siyasetti. Yani “Roma İmparatorluğunun devamı olan İtalya”dır izlenimi oluşturulmak istenmiş ve Roma İmparatorluğu topraklarını yeniden ele geçirerek büyük İtalya hülyaları gerçekleştirilmek istenmiştir. Valinin bu sözlerinin, II. Dünya Savaşı öncesine denk gelmesi İtalya'nın, Almanya'nın da desteğiyle saldırganlığını arttırmasını göstermesi bakımından önemlidir.

### **7-Oniki Adada Nüfus ve Göç**

İngiliz deniz kuvvetleri istihbarat birimince hazırlanan ve yayımlanan bir raporda: İtalyan işgalinden II. Dünya Savaşı öncesine kadar sürede nüfus hareketi aşağıda ki gibi verilmiştir.

---

<sup>128</sup> BCA ( 490.01.605.93.5 ).

| <b>YER</b>        | <b>1912</b> | <b>1918</b> | <b>1922</b> | <b>1927</b> | <b>1932</b> | <b>1937</b> |
|-------------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| <b>Astropolya</b> | 2500        | 1200        | 1400        | 1370        | 1676        | 1799        |
| <b>Harki</b>      | 400         | 2740        | 1300        | 1300        | 1788        | 1484        |
| <b>İlyaki</b>     | -           | -           | 560         | 560         | 999         | 1015        |
| <b>İncirli</b>    | 7000        | 5000        | 3160        | 3160        | 3447        | 3497        |
| <b>İstanköy</b>   | 17000       | 14570       | 16000       | 16000       | 21580       | 20169       |
| <b>Kaşot</b>      | 7000        | 5700        | 1700        | 1760        | 1941        | 1935        |
| <b>Kerpe</b>      | 10800       | 8527        | 7500        | 7500        | 6675        | 7711        |
| <b>Kilimli</b>    | 26000       | 18000       | 24000       | 24000       | 16736       | 15815       |
| <b>Leros</b>      | 8000        | 6000        | 4000        | 4000        | 298         | 7607        |
| <b>Patnos</b>     | 3700        | 2720        | 2550        | 2550        | 3048        | 3324        |
| <b>Rodos</b>      | 45000       | 37080       | 45000       | 49000       | 55643       | 61252       |
| <b>Sömbeki</b>    | 23000       | 16000       | 7000        | 7000        | 9601        | 6303        |
| <b>Tilos</b>      | 2000        | 1300        | 1158        | 1160        | 1247        | 1229        |
| <b>Toplam</b>     | 150000      | 111445      | 102669      | 115360      | 130667      | 133404      |

Yine aynı raporda Rodos'un 1912 yılı nüfusunun 38000'i Rum, 4500'ü Türk ve 2500'ü Yahudi olarak verilmiştir. İtalyan işgalinden en fazla etkilenen işgali büyük bir sevinçle karşılamış olan Rumlar olmuştur<sup>129</sup>.

Oniki Ada'nın İtalyanların işgaliyle başlayan göç dalgası, 1933 depremiyle daha da hız kazanmış ve II. Dünya Savaşının başlamasıyla savaşın ilerleyen yıllarında da artarak devam etmişti. Adalarda ki bu göç hareketlerini belirli zaman dilimlerine ayırabilmemiz mümkündür. Elbette ki bu göç hareketleri, İtalyan'ın sistemli politikaları ve bölgesel şartlarında etkisiyle hızlandığı dönemler olmuştur.

Bu dönemleri; Oniki Ada'nın İtalya tarafından işgal edilmesiyle başlayan Türk göçü (Yunanlılara ilk zamanlar iyi davranılmış ve Yunanlar İtalyanların gelişini kutlamışlardır.) 1922'de Mussolini'nin İtalya'da başa geçmesi, Lozan Antlaşmasıyla adaların İtalya'ya ait olduğunun kabul edilmesi, 1925 yılı, 1933 yılında yaşanan deprem, 1939 Dünya Savaşı'nın başlaması, II. Dünya Savaşı'nın

---

<sup>129</sup> Hayta, *a.g.e.*, s.54-55.

süreci ve adaların Yunanistan'a devri olarak değerlendirebiliriz. İtalyan işgalinden itibaren devam eden göç süreci, belirttiğimiz bu zamanlarda hız kazanmıştır.

Oniki Ada'nın İtalyan işgaline uğradığı zaman, İstanköy'de 4700 Türk nüfusu vardır. Bu nüfus 1922 yılında 4662 kişiye düşmüştür. 1931'de de 2715'e düşmüştür.<sup>130</sup> Aynı yıl İstanköy'deki tüm nüfus 7500 kişiydi. Ada Müslümanları Rodos'ta olduğu gibi diğerlerinden ayrı yaşamışlardır. ( Rodos'ta kale içinde ) Müslümanlar adanın batı tarafından yaşıyorlardı<sup>131</sup>. Yukarı da belirttiğimiz nüfus istatistikleri içerisinde İngiliz Deniz Kuvvetlerinin verdiği rakamlarda Adalarda ki Rum nüfusun yüksek gösterilmesi, Türk nüfusunun da düşük gösterilmiş olmasına dikkat edilmelidir.

İtalya, uyguladığı sistematik yıldırma politikalarında başarılı olmuştur. 1933'de Hitler'in Almanya'da iktidar olması ve gelişen İtalya- Almanya yakınlığı, İtalya'nın daha da saldırgan politikalar izlemesine yol açmıştır. Bu tarihlerden sonra adalarda daha baskıcı bir İtalyan yönetimi hissedilmiştir.

1933 tarihli bir belgede, Oniki Ada'daki İtalyan idaresinin ada Türklerine ve konsolosluğa karşı tavırlarındaki değişmeye dikkat çekilmiştir. Cumhuriyetin 10.yılı olan bu yılda bu tavır iyice belirginleşmiştir. Ayrıca 5- 6 aydan beri Türkiye'nin ada halkıyla yakından ilgilenmesi, adalar üzerinde büyük bir ilgi uyandırmıştı.<sup>132</sup> İtalyan yönetiminin Türkiye'nin ilgisi karşısında duyduğu bu rahatsızlık, Türkiye ile yakınlaşacak olan Türklerin Anadolu ile bağlantısını kesme niyetlerini baltalanmasından duyduğu rahatsızlıktır.

1932 yılında Oniki Ada'da ki Türklerle Rumlara ait emlak konusu İtalya ile yapılan görüşmelerde bir sonuca bağlanamamıştır. Bu nedenle bu meselenin lahey adalet divanına götürülmesine ve Türkiye'yi temsilinde İzmir milletvekili Mahmut Esat Bey' e görev verilmiştir<sup>133</sup>.

---

<sup>130</sup>Nusret Çam, *Yunanistan'da ki Türk Eserleri*, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 129.

<sup>131</sup> Çelikkol, "İstanköy'de ki Türk Eserleri ve Tarihçe", s.3.

<sup>132</sup>BCA ( 030.010.237.601.32 ).

<sup>133</sup> BCA( 030.10.01.25.5.10 ) Kararname.

Rodos'ta geçmiş zamanlarda Türklerin en önemli mesleklerinden biri yel değirmeni inşasıydı. Hafız Abdurrahman bir yel değirmeni yaptırmış ve 1935'de burası İtalyanlar tarafından ( diğer yerlerde olduğu gibi ) iskân edilecekti.<sup>134</sup>

Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi, adaların İtalyanlar tarafından işgali ile Rodos'un çöpçülük işlerinin neredeyse hepsini Türkler yapmaktaydı. 1935'lere gelindiğinde bu işi yapanların çoğunluğunu hala Türkler oluşturmaktaydı<sup>135</sup>. İtalya'nın uyguladığı iskân ve tarım politikalarıyla Türkler iş bulamaz duruma gelmişler ve çareyi Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlardı.

Yaşanan bu gelişmeler ada Türkleri için yaşamı oldukça zorlaştıracaktır. Bu zorlu yaşama dayanamayan bazı Türkler, mallarını terk ederek Anadolu sahillerine gelecektir. Ancak Ankara Hükümeti adalardan gelenleri geri göndermiş ve propaganda yapılarak Anadolu sahillerine gelmemeleri sağlanmaya çalışılmıştır.<sup>136</sup> Yine Türklerin adalara iltica etmesiyle ilgili bir belgede: “ Rodos'ta gerek Türk gerekse İtalyan vatandaşı ırkdaşlarımız vardır. Türkiye'ye muhaceret umumi bir cereyan vardır. Evvelki emri devletleri vechile bunların yerlerinde kalmaları için nasihat edilmekte ve İtalyan vatandaşı olanların vize vermek hususunda müşkülât gösterilerek cereyan'ın önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Ağustostan beri hicret Türk vatandaşı 150 nüfusu geçmişti. Bunlar Türk oldukları işlerinden çıkarıldıkları veya kendilerine iş verilmeyen kimselerdir.

Bir taraftan işlerin bozuk gitmesi, İzmir'den gelen bazı İtalyanların aleyhimizdeki propagandaları zaten fena muamele gören Türklerin yazgısını tahammül edilemez hale getirmektedir. Türk evlerinde bulunan İtalyanlar hemen umumiyetle bedeli icar vermemekte ve zabıta tarafından bu hususata teşvik ve yardım görmektedirler. Bundan başka Türklere birçok vesilelerle ceza tarh edilmekte bu da vaziyetlerini büsbütün fenalaştırmaktadır”<sup>137</sup>. Belgeden anlaşıldığı gibi, İtalya'dan getirilen yerleşimciler Türklerin evlerine yerleştirilmekte ve bu uygulama yönetim tarafından teşvik edilmektedir. Ayrıca çeşitli bahanelerle de Türklere cezalar verildiği anlaşılmaktadır.

---

<sup>134</sup> Kaşhoğlu, *a.g.e.* s.88

<sup>135</sup> Kaşhoğlu, *a.g.e.*, s.66- 67

<sup>136</sup> BCA ( 030.10.237.602.2 ).

<sup>137</sup> BCA ( 030.10.238.605.12 ).



İtalyanların uygulamış oldukları kötü muameleler karşısında Türklerin hemen Türkiye'ye göç etmek istedikleri ve bir kısmının da malları ucuz bir fiyatla sattıkları görülmektedir<sup>138</sup>. Yapılan baskılar karşısında çaresiz kalan Türkler, vatanları olan, dede toprağı olan adaları terk etmek zorunda kalmışlardır.

Bu belgeden de anlaşılacağı üzere İtalyanlar, adalardaki Türkleri kovmak için gereken her tür baskıyı yapmaktadırlar. Ancak Türkiye, işsiz ve zor durumda olan bu Türkler için çareler düşünmüştür.

Tüm bu zorluklar, Türkiye'nin adalar konusunda ki politikasının uygulanmasını güçleştiren durumlar oluştuyordu. “Eğer adalardaki halkın, asgari geçim koşulları sağlanamazsa Oniki Ada Türklerinin bu kez yaşadıkları topraklardan bir daha geri dönmek üzere kaçması tehlikesi baş göstermiştir. Oniki Ada da Türk varlığı tamamen sona ererse, Türkiye'nin ege de stratejik açıdan tutunacağı en önemli dallardan biri kesilmiş olacaktır”<sup>139</sup>. Adalar da cereyan eden olayları yakından takip eden ve ada Türkleri için çözüm önerileri üreten Şükrü Kaya'nın bu durumla ilgili bir önerisi de şöyledir.

“Rodos ve İstanköy adalarındaki İtalyan tabiyatında bulunan Türk ırkdaşlarımızın, orada bir taraftan muhitin ve geçim yollarının darlığı, diğer taraftan İtalyanların tazyiki karşısında hayat darlığına dayanamayarak, İzmir civarına geldikleri vilayetten bildirilmiş ve öteden beri bütün adalar sekenesinin yaptıkları gibi senenin altı ayında yurttan çalışmak ve kazandıkları para ile diğer altı ayını memleketlerinde geçirmek imkânlarına müsaade verilmesi istenmiştir”<sup>140</sup>. Böylece adalarda iş bulamamış olan Türkler, hayatlarını devam ettirebilecek imkânlarla kavuşmuş olacaktı. Bu şekilde bir uygulama hem ada Türklerini hemde Türkiye'yi rahatlatarak ve adalarda Türk varlığının yok olmasını engelleyecektir.

1934 yılında İtalya'nın, Türkiye'den mal ithal edilmesini kısıtlayan tavrı, 1938 ve 1939'da Türkiye'den adalara mal ihraç edilmesine ilişkin bakanlar kurulu kararıyla izin verilmiş olması, İtalya'nın bu kısıtlamayı artık daha fazla sürdürmenin

---

<sup>138</sup>BCA( 030.10.237.604.20 ).

<sup>139</sup>Dilek, *a.g.e.*,s.81.

<sup>140</sup>BCA ( 030.10.116.871.12 ).

anlamsızlığını, II. Dünya Savaşı öncesi Türkiye'nin öneminin de etkisiyle, görmüştür<sup>141</sup>.

İtalyanlar adaları alır almaz bir nüfus sayımı yapmış olduğunu belirtmiştik. Buna göre Rodos'ta 28344 kişi yaşıyordu. Bunların 17246'sı Ortodoks Rum, 6490'ı Müslüman Türk, 4290'ı Yahudi, 318'i Katolik'tir. Burada dikkat çeken, İngiliz deniz kuvvetleri istihbarat birimince hazırlanan raporda verilen Rum nüfusu ile İtalyanların yapmış olduğu sayımda ki nüfus arasında ki farktır. Böyle bir farkın olmasını İngilizlerin, adaları ileri de Yunanistan'a vermek için bulacak oldukları "Rum nüfusun fazlalığı" kılıfı için bir hazırlık olarak yorumlamaktayız.

1936 yılında ise, yine İtalyanların yapmış olduğu sayım verilerine göre Rodos'ta toplam nüfus 61886 olarak verilmiştir. Bu nüfusun 8272'sini Türkler, 4881'ini Yahudiler oluşturmaktadır. Çoğunluğu İtalyan olan Katolik sayısı ise 5780'e çıkmıştır. Geriye kalan nüfusu Rumlar oluşturmaktadır. 1936'da Oniki Ada'da 16000 civarında Türk yaşadığı bu verilerde yer almaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında meydana gelen olayların bazı Türklerin ana yurda göç etmesine sebep olmuştur. İtalyan siyaseti ve gelişen olaylar sonucu, Rodos adasında 11000 olarak tahmin edilen Türk nüfus 3400'e düşmüştür<sup>142</sup>. İtalyanların uygulamış olduğu kamulaştırma, eğitim ve ekonomi politikaları ve İtalyanların iskânı sonucu adalardaki nüfus dengesinde İtalya lehine bir değişme olmuştur.

Cemalettin Taşkiran ise; "1936 sıralarında ise Oniki Ada'nın tamamında Türk nüfusu 15000 kişi kadar verilmiştir. Bu rakamın biraz düşük olduğu düşünülmektedir. Türk nüfusunun bu tarihlerde hiç yoksa 20000'in üzerinde olması gerektiği normal artış temposu hesaplanarak tahmin edilebilir"<sup>143</sup> demektedir.

İtalyanların Oniki Adada uygulamış olduğu politikaları, Pire'deki "Oniki Ada Gençlik Cemiyeti" bir miting yaparak protesto etmiştir<sup>144</sup>. Bu protestolar 12 Ada için ileride Yunanistan'ın elini güçlendirecektir. Bu protestolar, İtalya'nın Oniki Ada'da yapmış olduğu baskıları Dünya kamuoyuna duyurması bakımından

---

<sup>141</sup> BCA ( 030.18.01.02.102.16 ), BCA ( 030.18.82.12.12 ).

<sup>142</sup> Yılmaz, *a.g.m.* , s.239.

<sup>143</sup> Taşkiran, "Oniki Adanın Dünü Bugünü", s. 104.

<sup>144</sup> BCA (030.10.237.601.29).

önemlidir ancak, bu protestolar da sadece “Rumlara baskı uygulanıyor” izlenimi veriliyor vede adalarda ki Türk nüfusun varlığı yokmuş gibi gösterilmiş olunuyordu.

## 2. BÖLÜM

### II. DÜNYA SAVAŞINDA ONİKİ ADA

#### A-Türkiye'nin Oniki Ada politikası

II. Dünya Savaşı öncesinde Atatürk vefat etmiş ve yerine İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olmuştur. Atatürk döneminde izlenen, çatışmalara girmeme, bölgesel barış ve güvenlik için yapılan ittifakların korunması anlayışı, İsmet İnönü döneminde “savaşa girmeme” olarak katı bir şekilde devam ettirilmiştir.

Atatürk döneminde imzalanmış antlaşmalar, Türkiye'nin milli sınırları içinde bulunması, komşularının topraklarından gözü olmaması, hem kendi hem de bulunduğu bölgenin güvenliği ile ilgili antlaşmalar ve dünya barışında sorumluluk üstlenmesi, bu antlaşmaları önemli kılan bir yöndür<sup>145</sup>. Burada ki amaç, daha önce de belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin iç meselelerini halledebilmesi için barış ortamına duyduğu ihtiyaçtır.

Atatürk Misak-ı Milli'de belirlenen hedefleri gerçekleştirinceye kadar savaşmış ve bundan sonra daha fazlasında gözü olmamıştır. Atatürk, her zaman diyalog kapısının açık tutmuştur. Atatürk, Misak-ı Milli'de öngördüğü hedefin ötesinde bir amaç taşımadığını söyleyip, icraatı da bunu doğrulayınca, güvenilirliğini dış dünyaya kanıtlamıştır<sup>146</sup>. Atatürk'ün bu dış politika anlayışı hayatının sonuna kadar devam etmiştir. İsmet İnönü'de bu tarz bir politika izlemiş ancak Onun ki daha katı bir uygulama biçimi olmuştur.

Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle başlayan ve 1945'e kadar süren II. Dünya Savaşı Avrupa başta olmak üzere dünyanın beş kıtasında yaşamı etkilemiştir.

Bu savaşta Türkiye'nin iki hedefi vardı. Bunlar işgale uğramamak ve savaşa girmemektir<sup>147</sup>. Ancak Ankara'nın savaştaki politikası “bitaraflik politikası” (tarafsızlık) değil, “harp harici” (savaş dışı kalma) kalma politikasıdır. 1940 yılında

<sup>145</sup> Hasret Çomak, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Temel Özellikleri”, *Cumhuriyet Aydınlanması*, Kocaeli 2004, s.107.

<sup>146</sup> Çomak, a.g.e., s. 113-116.

<sup>147</sup> Baskın Oran, “Savaş Kaosunda Türkiye; Göreceli Özerklik”, *Türk Dış Politikası, c. I. 1911–1980*, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.387–388.

Şükrü Saraçoğlu Türkiye'nin izlemiş olduğu politikayı şu şekilde izah etmiştir; 'memleketimiz mevcut muharebeler karşısında, bi taraf değil, sadece harp haricidir. Bi taraf olmak veya harp harici bulunmak mütevekkilane akıbet beklemek demek değildir. Eğer bir taarruza maruz kalmazsak ve bizi, taahhütlerimiz ifaya mecbur edici bir hadise çıkmazsa, isteyerek tuttuğumuz sulh yolunda nihayete kadar yürümeye kararlıyız'. Türkiye, zaten Lozan'da sağlamış olduğu dengenin devamını yani mevcut statükonun devamını istiyordu. Bu nedenle statükonun korunmasından yana olan müttefikler kendini daha yakın hissetmiştir.

Türkiye'nin savaş dışı kalma politikası, II. Dünya Savaşının sonuna kadar sürecek ve bu süre içinde hem müttefiklerin hemde Mihverin Ankara'yı kendi tarafında savaşa sokma çabaları olacaktır. Yine bu dönem içinde Türkiye'nin hassas olması beklenen Ege Adaları konusu çeşitli vesilelerle gündeme getirilmiş, hatta Oniki Adanın Türkiye'ye teklif edildiği dahi olmuştur<sup>148</sup>. Savaş sırasında İtalya'nın, Almanya'nın yanında savaşa girmesi, Ege Denizi ve Ege Adaları sorununu Avrupa siyasetinde ön plana çıkarmıştır. Bu sıralarda Türkiye'nin talebi bulunmadığı halde Rodos ve Menteşe adaları üzerinde Türkiye'nin de söz sahibi olduğu belirtiliyordu. Müttefiklerin ve Almanya'nın başı çektiği Mihver Devletleri'nin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa çekme çabaları içinde, savaş süresince, özellikle Menteşe Adaları'nın tamamının ya da bazılarının Türkiye'ye verilmesini öneren veya ima eden görüşmeler olmuştur<sup>149</sup>. Türkiye ise, savaş süresince çelişen dostlukları bağdaştırmaya çalışırken, olası bir durumda kendini savaşa çekebilecek düzenlemelerden de özellikle uzak duruyordu. Sadece karşılıklı saldırmazlık ve güvenlik taahhütleri içeren antlaşmalar imzalayarak, herhangi bir tarafa dâhil olmadan sınırlarını korumaya çalışıyordu.<sup>150</sup> Türkiye, Oniki Ada'nın teklif edilmesi önerilerine de bu nedenle sıcak bakmıyordu. Amaç savaşın mutlaka dışında kalmaktı. Ancak adalarda yaşanan gelişmeler yakından takip ediliyor ve ada Türklerine yardım edilmeye çalışılıyordu.

Henüz savaş başlamadan, Hatay sorununun çözülmesi üzerine, Türkiye ile Fransa arasında 1939'da, İngiltere ile yapılan antlaşmayla aynı nitelikte bir

<sup>148</sup>Murat Hatipoğlu, *Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan*, Siyasal Kitapevi, 1997,, s.233-237.

<sup>149</sup> Yavuz , *a.g.e.*, s.44.

<sup>150</sup>Mustafa Aydın, "II. Dünya Savaşı ve Türkiye 1939–1945", *Türk Dış Politikası ( Cilt 1, 1911-1980)*, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, s. 399.

bildirge imzalandı. Bu yüzden Türkiye Batılı devletlerle işbirliği ve antlaşma dönemine girmiş oluyordu.

Türkiye'nin batılı devletlerle bu yakınlaşması, İtalya tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Bununla İtalya Oniki Ada üzerindeki egemenliğine gölge düşeceği görüşündeydi ve bu durumun müttefiki Almanya'ya da bu şekilde yansıtmıştır.<sup>151</sup>

İtalyanların savaş başlamadan saldırgan tutum içine girmesi ve 1936'lardan itibaren Oniki Ada'da yoğun bir askeri tahkim başlatması Türkiye'yi tedirgin ediyordu. Türkiye'nin Rodos konsolosu, 27 Eylül 1938 tarihli raporunu, İtalyanların Rodos ve İstanköy'e önem verdiğini ve askeri faaliyetleri hızlandığını belirtiyordu. Ayrıca İtalyanların Rodos'un güney bölgesinde bir hava alanı inşa ettiği de aydın valiliğince Türk yetkililere bildirilmiştir<sup>152</sup>.

Almanya'nın 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla başlayan savaş, İtalya'nın 7 Nisan 1939'da 30 tümenle Arnavutluk'u işgale başlamasıyla, Türkiye'nin güvenlik sahasına taşındı. Oniki Ada dolayısıyla komşu olduğu İtalya'nın şimdi de Balkanlar'da boy göstermesi Türkiye'de endişe sebebi olmuştur. Çünkü bu dönemde, İtalya, Türkiye toprakları üzerinde emelleri olan tek devlet olarak görülüyordu.

Mussolini konuşmalarında Akdeniz'e yönelik olarak Mare Nostrum ( Bizim Deniz ) terimini kullanması ve Oniki Ada'da yapmış olduğu askeri yığınak Türkiye'yi huzursuz ediyordu<sup>153</sup>.

Türkiye huzursuz olmakta haklıydı. Çünkü Oniki Ada'nın stratejik önemi II. Dünya Savaşı'nın ilerleyen günlerinde kendini daha da belli etti. 1940 yılında Akdeniz'deki savaşın, Mihver lehine şekillenmesi Churchill'i Nil Ordusunu mümkün olduğu kadar çabuk başka görevleri yapmaya hazır bir duruma sokma kararına götürdü. İtalya'nın Yunanistan'a saldırması ve burada zor duruma düşmesinin ardından dikkatler bu bölgeye toplanmıştır. 12 Ocak 1941 de İngiltere Bingazi ve Oniki Ada'yı işgal etmeye, ayrıca balkanlar için stratejik ihtiyata hazır bulunmaya karar verecektir.

---

<sup>151</sup> Uçarol, *a.g.e.* , s. 595.

<sup>152</sup> <http://www.istanbul.org/documents/46.html>

<sup>153</sup> Aydın, *a.g.m.* , s. 415.

Bu sırada, harekete geçen İngilizler, 25 Şubat 1941 de İtalyanlara ait deniz uçağı üssüne de sahip Meis Adasını işgal etmişlerdir. Bundaki amacı Oniki Adayı yakından kontrol etmek ve buralardan yapılacak hareketlerden önceden haberdar olmağı<sup>154</sup>.

Ayrıca, İtalya'nın Oniki Ada'ya sahip olması, Mihverin bu adalar aracılığıyla Akdeniz'de önemli bir konuma sahip olmasını sağlıyordu. İngilizlerin Meis'i işgali ve savaşın Ege Denizine kaymasıyla, Türkiye'nin stratejik önemi de daha da artmıştır.

1941 sonunda ABD'nin de savaşa katılmasıyla Ege Adalarının Türkiye'ye yeniden teklif edilmesine sebep olacaktı. Almanya da Türkiye'yi kendi tarafına çekmek için, bazı adaları Türkiye'ye vereceklerini açıklamışlarsa da bu teklif Ankara Hükümetince reddedilmiştir. Türkiye savaşa dâhil olmamak için, her türlü toprak teklifine kapalıydı<sup>155</sup>. Savaş boyunca Türk liderlerin temel hedefi maceracılığa kaçmadan tek bir tarafa baştan bağlılığı vurgulamayan ve mümkün olduğunca savaş dışı kalmaya çalışan bir politika izlemektir.

Savaşın ilk yıllarında İtalyan endişesi Türkiye'nin üzerinde yoğunlaştı olsa İtalya'dan Türkiye'ye yönelebilecek tehlikeler Almanlarla kurulan iyi ilişkiler sayesinde ve ekonomik bağlantılarla beraber İngiltere de devreye sokularak dengelemeye çalışan Türkiye, Sovyetlerden duyduğu endişede savaşın her döneminde Türkiye'yi huzursuz etmiştir<sup>156</sup>.

1941 yılında Oniki Ada'ya, özellikle Rodos'a yönelik yoğun bir müttefik bombardımanı başlamıştır. Rodos, Mihverin doğuda ki en ileri noktada sahip olduğu hava üssü olmasından dolayı Almanların burayı kullanmaması için, İngilizler bu adayı yoğun bir şekilde bombalamıştır. 1942 yılına gelindiğinde ise bu bombardıman hız kesmeden devam etmiştir. Bu hücumların odak noktası Rodos ve Leros Adası olmuştur.

Mihver devletleri de, adalarda ki hazırlıklarını artırıyorlardı. Kalimnos Adasındaki deniz üssü genişletilmekteydi. Bu adalarda yaşayan halk ise Siklat

---

<sup>154</sup>Necdet Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Gazi Kitapevi, Ankara 2006, s. 269- 270

<sup>155</sup>Hatipoğlu, *a.g.e.* , s. 233- 237.

<sup>156</sup>Aydın, *a.g.m.* , s.475.

takımadalarına gönderiliyor ve bu göç gizli bir şekilde oluyordu. Boşaltılan yerlere Alman ve İtalyan askerleri yerleştiriliyordu<sup>157</sup>.

Tüm bu bombardımanlar ve adalarda yapılan askeri çalışmalar, yerli halkın adalardan kaçmasına ve savaşta tarafsız durumda olan ve kaçılabilir en yakın yer olan Türkiye'ye kaçmalarına neden oluyordu. Savaş sırasında yalnızca Türkler değil Yunanlıların'da Türkiye'ye sığındıkları ancak Türkiye'nin bu mültecileri iade etmekte olduğunu<sup>158</sup> ve savaşa dahil olmak istemediğini görmekteyiz.

Savaşın ilerleyen günlerinde, Müttefiklerin Sicilya çıkarması, İtalyanların iç durumlarında değişiklik meydana getirmiştir. İtalya'nın savaşın başından beri uğradığı başarısızlıklar karşısında rejime karşı hoşnutsuzluklar belirmeye başladı. Sicilya çıkarması üzerine toplanan büyük konsey, Mussolini'yi iktidardan düşürdü ve Mussolini istifa etmek zorunda kaldı<sup>159</sup>. Mussolini'nin yerine geçen Badoglio'nun girişimleri üzerine 3 Eylül 1943'te Müttefikler ile İtalya arasında antlaşma imzalanmıştır. Churchill 13 Eylül de General Wilson'a şu telgrafi çekti: 'İtalyan askerlerinin yardımıyla Rodos'un sizin tarafınızdan işgali, savaşın genel gidişatına çok önemli katkı yapacaktır.' demiştir. 25 Eylül'de de Eisenhower'a bir telgraf çekerek : 'Rodos hem Akdeniz'in doğusu hemde Ege için çok önemlidir. Almanlar buradaki birliklerini takviye etmeleri felaket olur' ifadesini kullanmıştır.

Bu şartlar altında İngiliz kuvvetleri, adalarda ki İtalyan birliklerine İngilizlere karşı düşmanlıkları kesmelerini ve Almanlara karşı direnmeleri konusunda radyodan yayınlar yapmaya başlamışlardır.

İngiliz birlikleri, Balkanlar ile adalar denizindeki İtalyan askerlerine müttefiklere karşı düşmanlığı kesmeleri ve Almanlara direnmeleri şeklinde radyodan yapılan duyuruların ardından İstanköy, Leros ve Sisam adalarını ele geçirdiler.

İstanköy'de bir hava meydanı, Leros'ta ise bir deniz üssü vardı. Bu adaların işgali İngiliz basınında memnuniyetle karşılandı. Nitekim Times'a göre; 'bu adaların tamamıyla müttefiklerin eline geçmiş olması Rodos'a, Girit ve diğer adalara denizden ve karadan yapılacak taarruzların daimi tehdidi altında yaşayan Almanları

---

<sup>157</sup> Yılmaz, a.g.e. , s.133- 135.

<sup>158</sup> BCA ( 030.10.171.185.22 ), BCA ( 030.10.117.813.11 ).

<sup>159</sup> Armaoğlu, a.g.e., ss.387.



zor duruma sokacaktır... Almanların bu adaları almaya çalışmaları muhtemeldir. Fakat müttefik kuvvetler yerli Rumların ve İtalyan garnizonların yardımıyla Almanlarla başa çıkacaklarını ümit etmelidir'. Adalarda bulunan İtalyan kıtalarına yönelik radyo mesajlarına ileriki tarihlerde de devam edildi. Özellikle Rodos Adası hedef alınan bu mesajlarda şu ifadeler kullanılıyordu; 'Almanların eline düşerek Alman fabrikalarında zorla çalıştırılmak tehlikesinde bulunan İtalyan kıtaları! Acele olarak verilen ihtarı işitiniz. Almanlara karşı her türlü durumda, bütün vasıtalarla direnmeniz lazımdır. Artık yalnız olmadığını ve her yerde İtalyanların Almanlara karşı kendilerini korumak için yanlarında müttefiklerin bulunduğunu hatırlayınız.'

Ancak bu duyuruların fazla etkili olduğu söylenemez. Nitekim 9 Eylül gecesi, Alexander ordusu Salerno'da karaya çıktığı zaman Rodos'a küçük bir teşkil gönderilmiş; bura da 9000 Alman askerine karşılık 40000 İtalyan askeri olmasına rağmen, Almanlara karşı İtalyanlar hiçbir gayret göstermediklerinden bu hareket başarılı olmamış ve adanın kontrolü Almanlara geçmiştir.

Stratejik açıdan büyük öneme sahip Rodos Adası'nın alınamaması İstanköy ve diğer adaların zaptından beklenen faydaları tam olarak sağlayamamıştır ki bu durumdan yararlanmak isteyen Almanlar kısa süre sonra bu adalara karşı harekâta girişmişlerdir<sup>160</sup>.

İtalyanların teslim olması üzerine adalarda, İngiliz ve Alman çatışması yoğunlaşmıştır. Tüm bu çatışmalar sırasında, Türkiye'ye ilticalar hızlanmıştır. Bu mülteciler arasında siviller olduğu gibi, İtalyan askerleri de bulunmaktadır<sup>161</sup>. Savaşın, adalardaki en sıcak olduğu bu zamanlarda, Türkiye sahillerine sığınan Türk- Yunan- İtalyan mülteciler, Türkiye Cumhuriyetine binlerce liraya mal olacak ve Türkiye bu mülteci akımını durdurmak için tedbirler almaya çalışılacaktır<sup>162</sup>. Adalarda tekrardan Alman üstünlüğünün sağlanması üzerine Londra radyosu, bütün bu adaları ( Ege Adaları ) donanma ile işgal etmenin mümkün olduğunu, fakat bunların muhafaza ve müdafaasının zor olacağından bu adaların işgaline şimdilik kayıtsız kalındığı belirtiliyordu.

---

<sup>160</sup> Hayta, *a.g.m.* , s. 6- 7.

<sup>161</sup> BCA ( 030.10.55.367.23 ), BCA ( 030.10.117.813.5 ).

<sup>162</sup> BCA ( 030.10.124.882.4 ).

Almanlar bu adaları ellerinde tutarsa Çanakkale'ye giden deniz yolunun İngiliz ticaret gemilerine kapayabilirler ayrıca, İtalyan işgalindeki Oniki Adadan faydalanarak bütün Ege Denizine hâkim olabilirlerdi. Gerçekten Almanya'nın boğazlar yolundaki adaları işgali, boğazları Türkiye'nin iradesi dışında kapatmış oldu. İngilizler Sovyetlere yardım edebilmek için, en kısa yol olan boğazların kendi gemilerine açılmasını isteyebilir, bu konuda baskıda bulunarak Türkiye'nin savaşa girmesine yol açabilirdi. Bilindiği gibi İngilizler I. Dünya Savaşında aynı amaç için boğazları zorlamışlardır. Almanya'nın Ege Denizi'ndeki üstünlüğü Türkiye'yi bir bakıma zor bir durumdan kurtarmış oldu ki savaşın ilerleyen aşamalarında İngilizler Sovyetlere İran üzerinden yardım yapacaktı<sup>163</sup>.

Alman hava kuvvetleri 1943 Kasım ayında Ege'de üstünlük kurmuştur. Ancak Ege'deki savaş Türk kara suları içerisinde de, savaşan tarafların gemileri gizlenmekteydi. Bu sebeple Türk deniz araçları da bu çatışmalardan zarar görmekteydi. 1943 yılının sonbaharında, Almanların işgal etmiş olduğu menteşe adaları Dünya Savaşının sonuna doğru İngilizlerin eline geçeceklerdi<sup>164</sup>.

Almanya, 1943 yılının sonlarında askeri durumu kötüleşince, Türkiye'yi tarafsızlığını korumasından dolayı, ödüllendirmek için Ege Adaları'nın Türkiye'ye verilmesini dolaylı olarak duyurmuştur. Ancak adalardaki Alman- İngiliz savaşında adaları İngilizlerden geri alınca bu önerisinden vazgeçmiştir<sup>165</sup>. Türkiye'nin daha önce de bu teklifleri reddettiği Almanlar tarafından biliniyordu. Ancak Von Papen' e göre adalar konusu, Türk politika adamları arasında tartışma konusudur. Türk hükümeti içinde adalar konusunda hiçbir fikir birliği yoktur. Türkler müttefikler ile Almanlar arasında zor duruma düşmemek için anlaşmazlık içindedir. Onun 25 Ekim 1943 tarihli telgrafında da Menemencioğlu ile görüşmesinde, Menemencioğlu'nun; 'Esasen bizim için bu mesele kapanmıştır' dediği, İnönü'nün de, Saraçoğlu ve Menemencioğlu gibi düşündüğünü bildiriyordu. Yine Von Papen tarafından 1943 de Ribentrop'a çekilen bir telgrafta; 'Numan bana silah antlaşması sırasında, Türkiye'nin, Küçük Asya'nın bir parçası olan adaları mutlaka isteyeceğini söyledi. Adalara sahip olmak boğazlar için son derece önemlidir, dedi. Numan'a göre

---

<sup>163</sup> Hayta, *a.g.m.* s.3.

<sup>164</sup> Yavuz, *a.g.m.* s.50.

<sup>165</sup> Uçarol, *a.g.e.* , s.550.

adalardeki hava üslerine sahip olmak boğazlara hâkim olmak demektir. Türkiye gelecekteki görüşmelerden Musul petrolü hakkını isteyecektir. Ancak bana, Türkiye'nin bu uzak hedefleri ele geçirmek için tek bir askerini feda etmeyeceğini söyledi. Türkiye bu isteklerinin gerçekleşmesi için savaş sonrası kuvvetli olmak istiyor'<sup>166</sup> diyordu.

Almanya'nın Türkiye'ye olan yaklaşımının yanında, Türkiye ise bir Alman saldırısına hedef olmamak için denge politikasına özen göstermektedir. Müttefik baskılarına ve Almanya'ya karşı askeri işbirliğine sıcak bakmıyordu. Çünkü Türkiye biliyordu ki ilk İngiliz uçağı daha Türkiye'ye inmeden Alman Hava Kuvvetleri Batı Anadolu'da ki hava alanları ile üslerini tahrip etmek için hazır beklediği izlenimi veriyorlardı<sup>167</sup>. Yani Türkiye için Alman tehlikesi halen devam etmekte idi.

1944 yılında Alman kuvvetleri gerilemeye başlayınca, Almanlar Türkiye'ye başvurarak işgalleri altındaki Ege Adalarını Türkiye'ye devretmek istediklerini bildirmişlerdir<sup>168</sup>. Ancak Ankara Hükümeti savaşa katılmadığı için ganimetten pay almayı gerektirecek bir durumun olmadığını, aksine, böyle bir şey yapmak şuan ki şartlar içinde tehlikeli olabileceği görüşüyle, teklif hakkında İngilizlere bilgi verir. İngilizler ise, adaların kendilerine lazım olduğunu ve kendilerini işgal edeceğini bildirmiştir. Ayrıca dışişleri temsilcilerine 1944 Temmuzunda adalarla ilgili olarak “Türkiye'nin Oniki Ada hususunda dost ve müttefik Yunanistan taleplerine hiçbir şekilde karşı çıkmayacağı” ifade edilmekteydi. Bu durum 1944 Kasımında Atina'ya “ resmen ” iletili. İzlenen bu yol Sovyet tehdidi karşısında Yunanistan'ın desteğinin sağlanması gerekçesiyle açıklanmıştır. Ancak o tarihlerde Yunanistan'ın bırakın Türkiye'ye yardım etmesini, içinde bulunduğu şartlar karşısında ayakta bile zor duruyordu.

İngiliz Hükümeti, Avam Kamarasında Oniki Ada ile ilgili bir soruyu cevaplarken; ‘Yunan hissiyatının hararetini anlamaktadır. Fakat diğer bütün arazi meselelerinde olduğu gibi, bu adalar üzerindeki hâkimiyette de bir değişikliğe barıştan önce karar verilmemesi esastır.’ diyordu. Bu durumda Oniki Ada herhangi

---

<sup>166</sup> Hayta, *a.g.m.* , s.8- 9.

<sup>167</sup> Uçarol, *a.g.e.* , s. 549- 550.

<sup>168</sup> Sevil Tunç Gürsu, *Tarihte Batı Anadolu, Ege, Ege Adaları*, VIII. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım, Ankara 1979, s.342–343.

bir statüye bağlanmamış oluyordu. Bu durum Ankara Hükümetinin, adaları Yunanistan'a teslim etme tavrını anlaşılır kılmayan bir yöndür<sup>169</sup>.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Yunanistan'ın, Sovyet tehdidine karşı yardım etmesi beklentisiyle Oniki Ada'nın daha 1944'te Yunanistan'ın olduğunu kabul etmesini, çok anlaşılır bir gerekçe olarak göremiyoruz. Ancak Türkiye üzerindeki savaş baskısı, katı bir biçimde uygulanan toprak talep etmeme politikasının bir yansıması olabileceğini düşündürüyor. Burada Türkiye'nin beklentisi; Sovyet tehdidi karşısında, İngiliz desteğini sağlamak amacıyla, adaların Yunanistan'a terki düşüncesi daha makul gibi görünmektedir. Oniki Ada'nın daha önce de Türkiye'ye teklif edildiğini ve Türkiye'nin de bu durumu İngilizlere haber vermesini düşünürsek, Ankara Hükümetinin bu yönde bir düşüncede olduğu daha isabetli olacaktır. Ancak yinede, Türkiye'nin bu kadar aceleci davranması ve hukuki ve jeolojik olarak da Türkiye'nin olan Oniki Ada'dan bu kadar acele ile vazgeçmesi çok da kabul edilebilecek bir durum değildir.

Bu konuda Necdet Hayta'nın kitabında yer alan şu paragraf, adaların verilme sebebine biraz daha açıklık getirmektedir: “ 1944 Yazında Türk- Sovyet ilişkileri çok soğumuştur ve Türkiye bir Sovyet tehdidi altındaydı. 1944 sonbaharında İngiltere Yunanistan'a asker çıkardı, Türkiye'de Yunanistan ile yeniden işbirliği sağlamak için 1944 Kasımında Oniki Ada üzerinde hiçbir talep ve iddiası olmadığını Yunan Hükümetine bildirdi”<sup>170</sup>. Adaların Yunanistan'a resmen devredilmesi ile ilgili olarak Türkiye verdiği bu sözü tutacaktır ve hiçbir iddiada bulunmayacaktır.

Nisan ayından itibaren adaların bazıları, özellikle en küçükleri yavaş yavaş yapılan ani baskınlarla Almanlardan geri alınmaya başlanmıştır. Ancak Rodos henüz Alman kontrolü altında idi. 5 Mayıs 1945 günü, Almanya'nın tamamen müttefik kuvvetlere teslim olması ile Rodos'taki Alman kuvvetlerine de “ teslim ol “ emri geldi. 8 Mayısta Alman komutanı General Otto Wagner, refakatindeki komutanlar ile birlikte Sömbeki Adası'na gittiler. Burada İngiliz Kuvvetleri Komutanı General J. Moffet onları bekliyordu. Otto Wagner, Rodos'un ve bütün adalarda ki Alman kuvvetlerinin Müttefik kuvvetlerine teslim olduklarına dair antlaşmayı imzaladı. Bu

---

<sup>169</sup> Hatipoğlu, *a.g.e.* , s. 238- 241.

<sup>170</sup> Hayta, *a.g.e.* , s. 285.

antlaşma sırasında Yunan “ kutsal tugay “ ( Sacret Regiment ) in lideri Binbaşı Hristos Tsigante de hazır bulundurulmuştur<sup>171</sup>.

Almanların teslim olmasından sonra Oniki Ada’nın kendisine verilmesi için sabırsızlanan Yunanistan savaş zamanında uğradığı mağduriyeti, bitmek bilmez toprak kazanma hırsı yönünde kullanmıştır. Yunanistan’ın arzularını yerine getirmek için çaba harcayan İngiltere ve ABD’nin ise Oniki Ada konusundaki en önemli dayanakları Oniki Ada halkının çoğunluğunun Rum olmasıydı. Bu konuda en çok söz hakkına sahip ülkelerden biri olan Türkiye, savaş boyunca en önemli fırsatı 1944 yılında Almanların teklifiyle yakaladı ancak İngilizlerin karşı çıkması ile o dönem şartlarının etkisiyle, teşebbüs etmeye dahi lüzum görmedi<sup>172</sup>. Teşebbüse lüzum görmediği gibi Oniki Ada hakkında herhangi bir teşebbüste bulunmayacağına dair Yunanistan’a resmi beyanatta dahi bulunmuştur.

1945 yılına gelindiğinde adalarda İngiliz yönetimi hakim görülüyordu. Ancak fiilen Yunanistan hâkimdi. 1945’te kurulmuş olan İngiliz idaresi, hukuken Oniki Ada’ya hâkim görünse de idarenin her kademesinde Yunanlılar yer almaktaydı. Bu durum karşısında Türkiye de ise tam bir sessizlik vardır. Yalnız Tan Gazetesinde, Tevfik Rüştü Aras’ın “ Oniki Ada ”başlıklı yazısı bu konuyu ele almıştır. Ona göre; “Adalarda tam istiklal esastan bir otonomi kurulması iyi olacaktır... Oniki Ada otonomisi bu yerleri Yunanistan’dan ayırmak değil, Yunanistan’a hür bir Oniki Ada katmak olur. Oniki Ada halkı için dâhili ve harici işlerini müstakil olarak kendileri idare ettikleri takdirde Yunanistan ile beraber yürüyeceklerine göre hürriyetleri içinde Yunanistan’a katılmak demek olur ki, daha kıymetlidir. Böyle bir hal şekli Yunanistan ve Türkiye’yi birbirine biraz daha yaklaştırmak olacağı gibi, İngiltere ile Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizinde mahiyeti açık ve sağlam bir münasebet kurmuş olur. Oniki Ada meselesinin barış konferansında daha etraflı mütalaa edilmesi imkânı vardır. Fakat konferansın bu işi başka başka münasebetlerle Oniki Ada ile doğrudan doğruya ilgili sayılan ve aralarında sıkı dostluk münasebetleri mevcut olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye temsilcilerinden teşkil edilecek bir komisyonun önceden inceleyip bir proje teklif etmesi suretiyle en iyi bir hal şekli araması daha isabetli bir usûl

---

<sup>171</sup> Nasuhoğlu, a.g.e. , s. 23–24.

<sup>172</sup> Hayta, a.g.m. , s. 17.

olur'.Aras'ın yazısının ardından Ethem İzzet Berice, "Oniki Adalar Ve Bir Teklif" başlıklı makalesinde şunları yazmaktadır; 'Haklı, adaletli, her millet hakkında güvenli bir barış esasının hâkimiyeti mülahazası içinde; teklif yine bu esası koyup müdafaa edecek büyük devletlerden gelmek şekil ve şartıyla en az kendi komşularımız sayılan Meis vb. gibi adaların bervechi peşin Türkiye'ye bırakılması ve bunun asgari bir emniyet sağlığı sayılması gerekir... Aras'ın teklifi son, fakat pratik bir teklif olarak incelenebilir... Ancak, genel barışı düzenlemek mevkiinde bulunanların, bu bahis mütalaa edilirken, Anadolu topraklarının bir devamından ibaret olan ve burnumuzun dibinde duran adaları Türkiye'ye bir hak, adalet ve emniyet esaslı icabı olarak bırakmayı düşünmeleri ve teklif etmeleri de, yukarıda da işaret edildiği gibi muhakkak ki yersiz olmaz"<sup>173</sup> oldukça makul olan bu görüşler, Türk basınında ve resmi çevrelerde kabul görmemiştir. Adalar üzerinde Türkiye'nin oynamış olduğu rol ve adaların Türkiye için stratejik önemi düşünüldüğünde, Türkiye'nin bu adalarda söz hakkının olması yadırganmamalıdır. Türkiye'de, azda olsa Oniki Ada konusunda çıkan bu yayınlar fazla ses getirmezken, Yunan resmi çevrelerinde ve basınında büyük yankı uyandırmıştır. Yunanistan'da bu denli ses getiren, ancak Türk tarafından bakılınca makul olan bu görüşlerin Türkiye'de ilgi uyandırmaması da dikkat çekicidir.

### **B-Ekonomik Sorunlar ve Göç**

II. Dünya Savaşı Türkiye için, stratejik olmanın bir bölgenin başına açabileceği belaların en somut biçimde gösteren bir dönemdi<sup>174</sup>. II. Dünya Savaşı insanlığın tarih boyunca gördüğü en büyük ve en yıkıcı savaş olmuştur. Bu savaş, dünyanın büyük bölümünü savaş alanı haline getirerek doğrudan diğer bölgeleri de dolaylı etkileyerek dünyanın bütününü ilgilendirmiş ve etkilemiştir. Bu çerçevede savaşın ağırlıklı olarak geçtiği bölgeler; Avrupa, Doğu Asya ve Kuzey Afrika olmuştur. Bu bölgelerde ki ülkelerin büyük bölümü yarı doğrudan savaş alanı olmuş ya da doğrudan askeri hedef ve cephe durumuna gelmiş, savaşın bütün yıkım ve felaketlerini yaşamıştır<sup>175</sup>.

---

<sup>173</sup> Hatipoğlu, a.g.e. , s. 241–243.

<sup>174</sup> Oran,a.g.m.,s.398.

<sup>175</sup> Uçarol, a.g.e., s.615-616.

Bu savaş, Oniki Ada halkının içinde bulunduğu zor koşulları, içinden çıkılmaz güçlükte zor duruma sokmuştur. Türklerin bu sıkıntılı günlerde, Türkiye'ye göçleri ciddi anlamda hızlanmıştır. Hatta bu göçler Türkiye'nin Oniki Ada'daki Türk varlığının korunmasına yönelik politikalarını sıkıntıya sokacak noktaya ulaşır.<sup>176</sup> Türkiye'ye sığınmış olan İtalyan uyruklu Türk vatandaşlarının geri gönderilmek istemedikleri ve bir kararname ile mülteci olarak Türkiye'de kabulleri söz konusu olmuştur.<sup>177</sup> Yoğunlaşan bu göçler karşısında, adalardaki Türk varlığı da sıkıntıya düşmüştür. Buna engel olmak içinde gelen Türkler, Türkiye'den sağlanan motorlarla geldikleri adalara geri gönderilmişlerdir. Ancak, adalarla maddi manevi hiçbir alakası kalmayan az miktarda ki göçmenin Türkiye de kalması sorunu ortaya çıkmıştır<sup>178</sup>. Türkiye'nin gelen mültecileri geri gönderme işinde pek de başarılı olamadığı görülmektedir.

Savaşın sıkıntısını yoğun olarak yaşayan Oniki Ada Türkleri için Türkiye'ye göç etme serüvenleri savaş boyunca devam etmiştir. Savaşa dâhil olmamasına rağmen, alınan askeri tedbirler nedeniyle ekonomik olarak sıkıntı yaşayan Türkiye'nin, Türkiye'ye sığınan bu mültecilerin masraflarının devlet tarafından karşılanması da ayrı bir sıkıntı yaratmıştır.

Ekonomik bunalımdan ve savaş önlemlerinden olarak 13 Ocak 1942'de halkın en önemli gıdası olan ekmek ve ekmeklik hububatın tüketimi sınırlandırdığı ve karneye bağlandığı bir zamanda<sup>179</sup> bir de bu mülteci sorunu Türkiye'ye epey yük olmuştur. Bu masrafları en aza indirmek için:

“Alman işgali altında bulunan İstanköy ve Rodos adalarında maruz kaldıkları açlık ve sefalet sebebiyle anayurda sığınan ve yüksek katlarından telakki olunan emir gereğince Muğla ili haricine çıkarılmayup bu ile bağlı ilçelerde yerleştirilen iaşe ve ibate ve diğer hususlarına ait masrafları İskân bütçesinden temin edilen İtalyan uyruklu mülteci ırkdaşlarımız arasında elektrikçi, şoför, motorcu gibi teknik sanatlara mensup bir çok sanatkar bulunmaktadır.

---

<sup>176</sup> Dilek, *a.g.e.*, s.93.

<sup>177</sup> BCA ( 030.10.01.02.96.72.3) Kararname.

<sup>178</sup> BCA (8030.10.124.882.16)

<sup>179</sup> Uçarol, *a.g.e.*, s.645.

Bu sanatkâr olanlar; bulundukları ilçelerin kendi sanatlarını icraya müsait bir zemin olmaması dolayısıyla atıl kalmakta bin netice sureti daimede kendilerini hükümet yardımına maruz bırakmaktadırlar.

İçlerinde iyi teknik sanat mensupları bulunan bu mültecilerin bu vaziyette kalmaları kendileri için faidesiz ve ona mukabilde devlet için masraflı bir durum ikdas ettiğinden bu gibi sanatkar olanlarını Aydın, İzmir ve Nazilli gibi sanatlarının geçebileceği yerlere gönderilmelerinin muvafık olacağını bakanlığımız mütalaa etmekte ve bu düşüncemiz yüksek katlarınca tasvip buyrulduğu takdirde gereğince muamele ifasına müsaadelerini saygılarımla arz ve rica ederim”<sup>180</sup>. Böylece sanat erbabı olanlar, sanatlarını icra edebilecekler ve böylece Türkiye’ye sığınan mültecilerin bir kısmı kendi masraflarını karşılayabileceklerdi.

Savaşın başlaması ile Oniki Ada’da açlık ve kıtlık sırasında, İtalyanlar, halkın elindeki bütün koyun sürülerini, ellerindeki ehil hayvanları ve bütün erzak stoklarını müsadere etmişlerdir. Hatta zeytini daha olmadan zapt etmişlerdir.<sup>181</sup> Ada halkını bu denli zor durumda bırakmış olan İtalyanlara rağmen ekonomik olarak zor durumda olan, mülteci sorunuyla uğraşan ve yine de ada halkına yardım elini uzatan Türkiye olacaktır.

Oniki Ada’nın II. Dünya Savaşının başlamasıyla Almanların üssü durumunda kalması, savaşın tüm olumsuzluklarını doğrudan yaşamasına neden olmuştur. Yiyecek ve içecek bakımından kendi kendine yetmeyen bu adalar, dışarıdan gelen ihtiyaç mallarının da adalara gelmesinin engellenmesiyle, ada halkı açlık çekmiş ve göç etmek durumunda kalmışlardır.

Adalarda yaşanan açlığın en büyük nedeni, elbette adalarda bulunan İtalyan ve Alman askerlerinin çokluğu ve zahirenin adalara gelmesinin engellenmesidir. İtalya müttefiklerle mütareke imzalıdıktan sonra, Almanlar adalara çıkmışlardır. Bunun üzerine de, İngiliz uçakları adaları havadan ve denizden ablukaya almışlardır. Adalara herhangi bir takviye veya gıda maddesi girmesini engelliyorlardı<sup>182</sup>. Ancak adaları ablukaya alıp Almanların işini zorlaştıran İngilizler ada halkının Almanlardan daha fazla sıkıntı çekmesine sebep oluyorlardı.

---

<sup>180</sup> BCA ( 030.10.124.882.12 ).

<sup>181</sup> Yılmaz, *a.g.m.* , s. 245–246.

<sup>182</sup> Nasuhoğlu, *a.g.e.*, s.21.



Ege Denizi adalarındaki Alman müdafaa alanının devamı olan Rodos, Doğu Akdeniz’de Müttefik istila tehdidin en hararetli olan anında bir hava muhasarası altına alınmış bulunmaktadır. Rodos’a darbeler indiren müttefik uçakları, bu adalar arasında gidip gelen küçük gemilerle Rodos’un iaşesini temin etmeye uğraşan Almanların bütün gayretlerini de boşa çıkarmaktadırlar. Adanın sivil halkı ve sayıları çok olan İtalyan askerleri Almanların karşılaştıkları güçlükleri artırmaktadır<sup>183</sup>.

Rodos’un Almanların idaresine geçmesi ile sıkıntıların biraz daha arttığı gözlemlenmiştir. Çünkü adalardaki Alman mukavemetini kırmak isteyen İngilizler neredeyse her gün geceli gündüzlü olarak adanın her tarafını ağır bombardıman uçakları ile bombalıyorlardı. İngiliz bombalarının yanı sıra Almanların, adaları hemen terk edeceklerini düşünerek, adalardaki yiyecek stoklarını ateşe vermişlerdir. Bu nedenle kendileri dâhil açlık sıkıntısıyla karşılaşacaklardır<sup>184</sup>.

İngilizlerin bu bombardımanından Türk Konsolosluğu da nasibini almıştır. İngilizlerin gelişigüzel atmış olduğu bombalar, halk arasında da ölümlere neden olmuştu. Türk Konsolosluk binası tamamen harap olmuş, Türk Konsolosunun eşi yaralanmış ve 3 kişi de ölmüştür.<sup>185</sup> Adalarda başlayan açlık, adalardan yoğun bir şekilde firarlara neden olmuştur. Adalara daha uzun müddet hâkim olamayacağını anlayan Almanlar, geceleri Rodos’tan yerli halkın ve hatta İtalyanların dahi kaçmasına göz yumuyorlardı<sup>186</sup>.

Rodos’taki kıtlık yüzünden kabileler halinde Türkiye’ye göç devam ediyordu. Ancak Alman garnizonu yalnızca Türklere adalardan ayrılma izni veriyordu. Diğer tebaya izin yoktu.

Adalarda ki bu güç duruma seyirci kalmayan Türkiye elinden gelen yardımı yapmaktaydı;

“Emri devletleri üzerine, Rodos’taki çocuklara ve hastalara mahsus olmak üzere, cemiyetimizce beşbin liralık gıda maddeleri ihzar edilerek Rodos’taki İtalyan kızıl haçı namına sevki kararlaştırılmış olan: 5840 kilo pirinç, 2200 kilo zeytinyağı, 1500 kilo şeker, 2000 kilo taze balık, 60 adet canlı hayvan ( keçi ) den ibaret erzakın, mübayaa ve sevk edilmesi hususu dâhiliye vekalati vasıtasıyla Muğla

<sup>183</sup> Cumhuriyet, 1 Kasım 1944, Cumartesi.

<sup>184</sup> Nasuhoğlu, *a.g.e.* , s. 23.

<sup>185</sup> Cumhuriyet, 25 Şubat 1944, Cuma.

<sup>186</sup> Nasuhoğlu, *a.g.e.* , s. 21.

vilayetinden ve muktezi ihraç müsadenamesinin ilk itasında ticaret ve gümrük ve inhisarlar vekâletlerinden rica edilmişti.

Cemiyetimiz hesabına Muğla vilayetince satın alınmış ve vekâletlerce de ihraç müsadenameleri verilmiş olan bu mevadın, Marmaris limanından bir motorla Rodos'a sevk ve mahalline teslim edilmiş olduğunu, Muğla vilayetinden alınan 14.3.1941 tarihli telgraftan anlaşıldığını tazimlerimle arz eylerim"<sup>187</sup>. Bu belgeden de anlaşıldığı üzere Türkiye'nin savaş dışı olmasına rağmen adalara alakası eksik olmamıştı. Ege Denizi'nde Türkiye'nin elini güçlendirecek ve savaş sonrası Ege Denizi ve adalarında Türk haklarını gündeme getirebilmek için ada Türklüğünün korunması gerekmektedir. Türkiye'nin Oniki Ada'ya yapmış olduğu bu yardımlar, Oniki Ada Türklerinin yerlerinde kalmalarını sağlamanın en uygun yöntemlerinden biriydi. Böylece Oniki Ada ile Türkiye'nin bağı kopmamış olacak ve de ada Türklüğü yok olmayacaktı.

## **C-II. Dünya Savaşında Zarar Gören Türk Eserleri**

Savaşın ve bombardımanın yoğun olduğu Oniki Adada birçok Osmanlı eseri de zarar görmüştü. Bunlar;

**Recep Paşa Camii ( Rodos )** : Bu camii Rodos bombardımanından büyük zarar görmüş ve harimindeki çiniler zarar görmüştür.

**Fethi Paşa Rüştüyesi ( Rodos )** : İkinci Dünya Savaşı sırasında tahrip olmuştur.

**Eski Hamam ( Rodos )** : II. Dünya Savaşı sırasında kısmen harap olmuştur<sup>188</sup>.

**Piyalettin Mescidi ( Rodos )** : eski bir Bizans kilisesinden çevrilme olup II. Dünya Savaşı sırasında bir fırsatını bulan Rumlar tarafından kiliseye çevrilmiş ve Aya Funuri adı verilmiştir. Bu oldubittiyi Evkaf o zaman kabul etmiştir<sup>189</sup>.

**Enderun Camii**: 1940 yılına kadar minaresiyle ibadete açıkolan bu cami, Vali De Vecchi'nin emriyle minaresi yıktırılıp, mülkiyeti Türk Evkaf idaresinde kalması koşuluyla zorla alınmıştır<sup>190</sup>.

---

<sup>187</sup>BCA ( 030.10.178.234.21 ).

<sup>188</sup>Konuk, *a.g.e.* , s. 175.

<sup>189</sup>Çelikkol, "*Rodos'taki Türk Eserleri Ve Tarihçe*", s. 82.

**Sümbüllü Hamamı:** eski şövalyeler mahallesinin ihyası için 1940'ta İtalyanlar tarafından yıkılmıştır<sup>191</sup>.

#### **D- Savaş Sonrası Yunanistan'ın Durumu ve Türkiye**

II. Dünya Savaşı her açıdan pek çok ülkeyi derinden etkilemiş ve değişen derecelerde söz konusu devletleri sıkıntılara sürüklemiştir. Hiç şüphesiz savaşlarla birlikte ölüm ve sefaletle açık bir şekilde yüzleşmek zorunda kalan, savaşın tarafı olup işgali yaşayan ülkeler de olmuştur.

II. Dünya Savaşının yol açtığı sosyal ve ekonomik yıkımdan Yunanistan da kaçınılmaz bir biçimde etkilenmiştir. Yunanistan'ın tarımsal üretimi savaş öncesi üretim düzeyinin % 70 oranında gerisine düşmüştür. Uluslar arası ticaretin tamamen durdurulmuş olması, gıda maddeleri ithal eden bir ülke için trajik sonuçlar doğurmuştur. Kısa süre içinde temel ihtiyaç maddeleri tükenmiş ve karaborsacılık yaygınlaşmıştır<sup>192</sup>.

Türkiye'nin, 1944 yılında, ekonomik durumu böyle olan ve Türkiye'den gelecek yardımları gözetken bir ülkeye, Sovyet tehdidi bahanesiyle, Oniki Adada hak iddia etmeyeceğini bildirmesi düşündürücü ve aceleci bir tutumdur.

Adalarda, İtalyan hâkimiyetinin sona ermesi ve İtalyanların teslim olmasıyla adalarda zora düşen İtalyan askerlerinin Anadolu'ya iltica etmeleri<sup>193</sup> bir zamanlar, işgal edeceği topraklara mülteci olarak sığınacakları akıllarına gelir miydi acaba. Yine savaş sonrası yıllarda, Alman vatandaşı olup da Türkiye'ye sığınan mültecilerin, adalara geri gönderilmek istemedikleri ve Türkiye'de kendilerine verilecek işler de çalışmak istedikleri görülmektedir<sup>194</sup>.

---

<sup>190</sup>Bastıyalı, *a.g.e.*, s.100.

<sup>191</sup> Balducci, *a.g.e.*, s.33 (dipnot-XII )

<sup>192</sup>Serdar Sarısır, "2.Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Sahillerine Sığınan Yunanlı Sivil Mülteciler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, <http://turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s27/21serdar.pdf>. SS.507.608.

<sup>193</sup> BCA ( 030.10.55.367.30 ).

<sup>194</sup> BCA ( 030.19.130.934.11 ).

### 3. BÖLÜM

#### II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ONİKİ ADA

II. Dünya Savaşının, müttefikler lehine sona ermesinden sonra “ barış ” görüşmeleri başlamıştır. II. Dünya Savaşını kazanan devletlerle İtalya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Finlandiya gibi Mihver devletleri ile Müttefikler arasında barış antlaşması imzalanmıştır.

II. Dünya Savaşına girmemiş olmasına rağmen, Türkiye’yi ilgilendiren konu Rodos ve Oniki Ada’nın Yunanistan’a verilmek istenmesidir. Oysa II. Dünya Savaşında İtalya’nın yenik çıkması ( anılan adalar savaş zamanı Almanların elindeydi ) ve Türkiye’nin savaşta taraf olmaması nedeni ile ABD, İngiltere ve Rusya’nın oldubittisiyle Oniki Ada Yunanistan’a verilecektir<sup>195</sup>.

Oniki Ada meselesi ilk olarak ABD tarafından ortaya atılmıştır. Fakat bu konu üzerinde fazla durulmamıştır. Oniki Ada 29 Nisanda ilk defa olarak tartışılmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, adaların “ Almanlardan ” alınmasından beri İngiltere’nin elinde tuttuğunu ve bu adaları Yunanistan’a devretmek istediğini söylemiştir. Çünkü bu adalar, İtalya’nın sömürgesi değildi ve Rumlar meskûndü. Dolayısıyla o zamanki işgal durumunu sona erdirmenin tek yolu adaları Yunanistan’a terk etmektir<sup>196</sup>. Ancak Bevin’in unuttuğu bir şey vardı, o da adalardaki Türk haklarıdır.

Türkiye, henüz barış görüşmeleri başlamadan 1944 yılında Atina’ya resmi olarak adalarda isteğimiz olmadığını bildirmişti. Ancak II. Dünya Savaşının bitmesinden sonra Oniki Ada üzerindeki Türk haklarını belirten yazılar yeni çıkmaya başlamıştı. Bu yayınlar Türk kamuoyunda ilgi uyandırmış ve eski dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras’ın bu konuda yayınlarda bulunması, konuyu derinleştirmiştir. Bu durum Yunanistan’da tedirginlik yaratmıştır, çünkü biliniyordu ki adalar üzerindeki tarihi Türk hakları vardı ve İtalya bu adaları Türklerden gasp

---

<sup>195</sup> Belen, *a.g.e.* , s.134–135.

<sup>196</sup> Hayta, *a.g.m.* , s. 12.

etmişti. Ayrıca adalarda bulunan önemli miktardaki Türk nüfusundan da bu yayınlarda bahsedilmektedir<sup>197</sup>.

1946 yılında Paris'te toplanan Müttefikler, İtalya ile barış müzakeresine başlamışlardır. Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin, kendisini sıkı sık ziyaret eden ABD büyükelçisi Edwin Wilson ve İngiltere Büyükelçisi Sir David Kelly'e ayrı ayrı Oniki Ada konusunda özetle şunları söylemiştir:

“ Biz gerçi İtalya ile savaşa karışmamış olduğumuz için konferansa davet edilmedik. Ancak Oniki Adanın kaderi itibariyle, konferans ve kararlarıyla çok yakından ilgiliz. Oniki ada, Anadolu toprağının uzantılarıdır. 400 yıl süre ile Türk egemenliği altında yaşamışlardır. Binalar, camileri ve bütün görünüşleri ile Türk varlığının apaçık devamıdır. 1912 yılında İtalya bu adaları Türkiye'den zorla almıştır. II. Dünya Savaşından İtalya yenilgi ile çıktığına göre, 1912 soygun olayı da sona ermek gerektiğinden adaların Türkiye'ye verilmesi gerekir. Adalar bize o kadar yakındır ki bazılarında horozların ötüşünü sahillerimizden işitmek bile mümkündür. Siz, Türkiye'nin Yunanistan ile dost geçinmesini istiyorsunuz. Biz de aynı arzu ve eğilimdeyiz. Nitekim son savaş esnasında kendi lokmamızı keserek, gerek Yunanistan'a gıda yardımı göndermek, gerek işgalden kaçan Yunanlıları kabul edip barındırmak hususunda elimizden gelen bütün yardımı kendilerine göstermişizdir. Bundan sonra da onlarla iyi komşu, iyi dost olarak geçinmek istiyoruz. Yunanlılar bunun değerini biliyorlar mı? Hayır. Sadece Yunan basınıni izlememiz, bize ne derece düşman olduklarını anlamamız için yeterlidir. Şimdi konferansta her bakımdan bize ait olan adaları göz göre Yunanistan'a verirseniz, Türk Ulusunun bunu anlaması imkânsızdır. Oniki Ada'nın Anadolu'ya en yakınlarını Türkiye'ye geri vermek suretiyle adaletle az çok yaklaşan bir çözüm şekline varılsın”<sup>198</sup>.

1944 yılında Oniki Ada üzerinde istekte bulunmayacağımızı bildiren yazının altında yatan nedenin Sovyet tehdidi olduğu açıklanmıştı ve bu tehdit algılaması 1945'te Almanya'ya karşı savaş açığımızda da giderilemeyecektir. Hatta Almanya

---

<sup>197</sup> Çomak, *a.g.m.*, s. 56.

<sup>198</sup> Çelikkol, “*İstanköy'de ki Türk Eserleri ve Tarihçe*”, s.2 (dipnot-10).

ile harp halinde bulunmamızdan dolayı yurdumuza gelecek olan mültecilerin kabul edilmemesi ile ilgili yazışmalar dahi olmuştur<sup>199</sup>.

Sovyetler Avrupa’da kendisini durdurabilecek başka bir güç görmediğinden, Türk boğazlarında hak iddia edebilecek duruma gelmişti. II. Dünya Savaşı yıllarındaki yalnızlığından daha beter bir yalnızlık içinde olan Türkiye ise müttefik bulamama endişesi taşıyordu. Bu endişe nedeniyle, Türkiye’nin güvenliği için son derece önemli olan Oniki Ada konusunda, Türkiye’nin görüşmelere müdahil olması şöyle dursun, gözlemci sıfatıyla dahi katılamamıştır<sup>200</sup>.

Ankara hükümetinin durumu, Sovyet tehdidi karşısında yalnız kalmamak için adalar konusunda sessiz kalma yönünderken Türk kamuoyu bu kadar sessiz kalmıyordu.

Tevfik Rüştü Aras’ın yazısının ardından son telgraf gazetesinin ertesi günkü yazısında Ethem İzzet Berice “ Oniki Adalar Ve Bir Teklif ” başlıklı makalesinde adaların Türkiye için öneminde bahsetmiş ve adaların Türkiye’ye bırakılması gerektiği belirtmiştir. Berice’nin yaklaşımının haklılığı zaman içinde ortaya çıkmış ve Yunanistan Türkiye’nin dostane-pasif politikalarından yararlanarak bu adaları silahlandırmış ve Türkiye’ye karşı birer saldırı- sıçrama tahtası olarak donatmıştır.

Türkiye’de çıkan bu yayınlar, Yunanistan’da yankı uyandıracak ve Yunan basını da Oniki Ada hakkından neşriyata başlayacaktır. Yunan Basın Müsteşarı, Denis Zakitinos; adaların Türk- Yunan barışını güçlendireceğini ve Yunanistan’ın işgal amacı gütmendiğinden, Türk basınında çıkan yazılara anlam veremediğini belirterek bu düşüncelerin tüm Türk Milletinin görüşü olmadığını belirtmiştir. Yunan kamuoyu da; Oniki Ada’daki Türk isteklerini ortaya çıkaranların Türk-Yunan dostluğu taraftarı olmayanların olduğunu ileri sürmüşlerdir<sup>201</sup>. Tüm yazılardan anlaşılacağı odur ki, Yunanistan “ kesinlikle dostane yaklaşım içindedir! ” bunun doğru olmadığını maalesef ki ada Türklerine uygulanan Yunan baskısıyla acı bir şekilde göreceğiz.

Oniki Ada konusunda, uğradığı işgalin mağdurluğundan faydalanan olan Yunanistan, Oniki Ada konusunda yine bu mağdur edebiyatını oynarken *Hestia*

---

<sup>199</sup> BCA ( 030.10.117.815.17 ).

<sup>200</sup> Yavuz, *a.g.e.* , s. 53.

<sup>201</sup> Hatipoğlu, *a.g.e.* , s. 242–244.

Gazetesi baş makalesinde, Oniki Ada'nın Yunanistan'a bırakılması, Türkiye'nin neden bu adalardan vazgeçmesi gerektiği hususunda yazdıkları ilginçtir:

“ 1942 de Londra radyosunda konuşan Fransız Diplomatı Raymond Froid'in söylediklerini hatırlamak isteriz. Kendisi 1941 de Selanik'te bulunduğu sırada, Türkiye'de taarruz için 12-13 Alman tümeninin hazırlanmış bulunduğunu görmüştür. Yunan mukavemet hareketinin meydana çıkması yüzünden bu tümenler geri çekilmiş ve nihayet taarruzdan vazgeçilmiştir. Yunan mukavemeti Türkiye'yi doğrudan doğruya tehdit eden bir tehlikeden kurtarmıştır”<sup>202</sup> denilmektedir.

Yazıdan anlaşılan, Türkiye'nin, Yunanistan'ın yapmış olduğu bu “fedakârlığa” karşı, Oniki Ada'yı Yunanistan'a bırakmasını istemektedir. Yunan gazetelerinin yazılarının dikkat çeken noktası ise, Oniki Ada'nın Türkiye'nin hakkı olduğu hakkındaki yazılara, Türk- Yunan dostluğunu istemeyenlerin yazısı ve bu yazıların tüm Türkiye'nin düşünceleri olmadığı yönüyle, kendi yazılarında, Oniki Ada da Yunan haklarından bahsederken aynı hassasiyeti göstermemeleridir.

Oniki Ada konusunda ilgili olan Atina ve Yunan basını, Rüştü Aras'ın yazısına tepki göstermeye de devam etmişlerdir.

“ Atina'dan bildirildiğine göre, Rüştü Aras'ın yazısı, adalardaki Türkler üzerinde büyük tesir yapmış, Türkler camilere bayrak çekmiş ve gösteriler yapmışlardır”<sup>203</sup>.

Yunanlılar, Türklerin yapmış olduğu her hareketi büyütüp, sanki adalarda hiçbir hakları yokmuş da, “neden bu yazılar yazılıyor” düşüncesi ile hareket edip, kendilerini adaları bir an önce ele geçirmek için yaptıklarını görmezden gelmişlerdir. Oysa Yunanlıların yaptıkları;

Oniki Ada'ya çıkmış olan İngiliz kuvvetlerinin, İtalyan memurlarını görevde tutmaları ve yerli yunanlıların ısrarlarına rağmen onları resmi dairelere almamaları, yerli Rumları üzmeye başlamıştır.

Bunun üzerine adadan İngilizleri uzaklaştırmak ve adanın Yunanistan'a ilhakını gerçekleştirmek için EMPA ismi altında gizli bir teşkilat kurulmuştur. Bu durumu takdir eden Yunan Hükümeti, 15 Mayıs 1945 günü, Averof Zırhlısı ile Yunan Kral Naibi (Kral adına ülkeyi yöneten kimse) Baş Piskopos Damaskinos'u

<sup>202</sup> Cumhuriyet, 12 Ağustos 1945.

<sup>203</sup> Cumhuriyet, 11 Ağustos 1945, Cumartesi.

Rodos'a gönderir ve adalara resmen talip olduğunu belirtir. Adanın Rum halkı, Damaskinos'u büyük bir coşku ile karşılar ve adalarda iki gün, iki gece şenlik yapılır<sup>204</sup>.

Damaskinos'un Rodos'a gitmesi Türkiye'den de izlenir. 14 Mayıs tarihli Cumhuriyet gazetesi, haberi okuyucularına şu şekilde vermektedir: 'Kral Naibi, kurtarılan Oniki Adaya Yunanistan'ın selamını götürmek üzere, Averof kuruvazörü ile Rodos'a gitmektedir. Averof kuruvazörüne, Yunan donanmasının bir kısmı ve bir hava grubu refakat edecektir. Naip, devlet şefi sıfatıyla, seyahat etmekte ve hava kuvvetlerinin temsilcileri bulunmaktadır. Naip hareketi sırasında, Başbakan M. Voulgaris ile kabine üyeleri tarafından selamlanacaktır.

Kral Naibi, Rodos'ta bir nutuk verecek, Yunanistan'ın selamını ıblâğ ile bu ilk temasın mana ve önemini kaydeleyecektir.

En eski tarihlerden beri, Yunan olan Oniki Ada halkının kurtuluşu hususunda Yunan Milletinin duyduğu sevinç tarif edilemeyecek derecededir<sup>205</sup>.

Cumhuriyet gazetesinin bu haberi, yorumsuz olarak okuyucularına sunması ve yazının bu şekilde yazılması da dikkat çekici bir noktadır.

Cumhuriyet gazetesi, bir gün sonra Oniki Ada ile ilgili çıkan yazısında, Damaskinos'un adalara çıkması konusuna şu şekilde değiniyor: " Yunan Naibi adalara niçin gitti?

Naip Pazar günü Averof zırhlısı ile kurtarılan Rodos'a hareket etmiştir. Pire'ye kadar Naib'e bütün bakanlar ve Atina belediye başkanı ile bütün askeri ve mülki yüksek memurlar refakat etmişlerdir. Atina'dan pireye kadar geçtiği bütün yollarda Naib büyük bir kalabalık tarafından alkışlanmıştır. Naib, zırhlıya binerken İngiliz büyük elçisi, Leeper ile Yunanistan'da ki İngiliz kuvvetleri komutanı General Scobie tarafından selamlanmıştır.

İngiliz Dışışleri Bakanlığı'nın Görüşü:

Yunanistan Naibi Başmetropolid Damaskinos'un (Oniki Adaya Yunan Bayrağını dikmek üzere) Pire'den hareket ettiği hakkındaki haber bugün buralara laik olduğu şekilde yorumlamıştır.

Dışışleri bakanlığı adına yapılan beyanatta şöyle denilmiştir:

---

<sup>204</sup> Nasuhoğlu, *a.g.e.* , s. 24–25.

<sup>205</sup> Cumhuriyet, 14 Mayıs 1945, Pazartesi.



‘Başmetropolid Damaskinos’un Oniki adaya gittiği bir hakikattir. Ancak Başpiskopos Oniki Adaya bayrak dikmek için değil vaiz vermek için gitmiştir’. Dışişleri bakanlığının bir temsilcisi Britanova ajansına şu demeçte bulunmuştur:

Bu adaların Yunanistan tarafından işgali hakkındaki telkinler kadar, İngiliz politikasının tasavvurlarından uzak bir şey olamaz. Amerika Hükümetinin niyetleri de ister Oniki Ada ister Trieste mevzuu bahis olsun bu gibi arazinin mukadderatının barış konferansında tayin etmesi gerektiği merkezindedir. Bunu bozacak ortada hiçbir şey yoktur. Oniki adadaki Alman garnizonunu muhafaza vazifesi Yunan kuvvetlerine verilmiştir. Bu sebeple, Başmetropolid’e Yunan kıtalarına refakat etmesine şaşılabilir”<sup>206</sup>. Yunan gazetelerinin Oniki Ada hakkında ki haberleri ve ada hakkında çıkan yazılarda Yunan haklılığını savunan yorumların çıkmasının yanında, Gazetenin durumu sadece haber olarak vermesi ve herhangi bir yorumda bulunmaması bizi biraz düşündürmektedir.

Damaskinos’un ziyaretlerinin bu şekilde açıklanmasından sonra 25 Eylül tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, yine bir haberinde, Damaskinos’un asıl niyetini yazmıştır. Haber Şu şekildedir : “Milano da çıkan *Popolo* gazetesinin yazdığına göre, Oniki ada Yunanlılara verildiği takdirde Türkiye’de Castellerizo adasını kendisine isteyecektir. Oniki Ada hakkında Damaskinos’un sözleri: Yunan Kral Naibi Damaskinos Gazetecilere demeçte bulunarak “ cihan savaşında Bulgarlar tarafından işgal edilen Makedonya ve Trakya bölgeleri ile Oniki Adanın Yunanistan’a devri lazım geldiğini söylemiştir”<sup>207</sup>.

Yunan ve Türk medyasında bu tartışmalar devam ederken, İtalya ve Doğu Avrupa, müttefiklerle imzalanacak Barış Antlaşmasının kesin metinleri düzeltilip, 15 Aralık 1946’da Paris konferansının çalışmalarına son verildi.

Bundan sonra, konferansta kabul edilen esaslara göre, müttefik devletler ile İtalya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Finlandiya arasında ayrı ayrı olmak üzere, 10 Şubat 1947’de Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır.

İtalya İle Yapılan Antlaşmada;

---

<sup>206</sup> Cumhuriyet, 15 Mayıs 1945, Salı.

<sup>207</sup> Cumhuriyet, 25 Eylül 1945, Salı.

- 1- Fransa-İtalya sınırı, Fransa lehine bazı değişikliklerle, 1 Ocak 1939'daki gibi olacak,
- 2- İtalya-Yugoslavya sınırı yeniden çizilecekti. İtalya, Pellagosa adasını, istriyoji Yugoslavya'ya verecek ve doğu sınırı yaklaşık olarak İsanzo nehirlerine paralel olarak uzanacaktı,
- 3- Triyeste serbest bölge olacaktı ve burası askerden arındırılacaktı,
- 4- İtalya Oniki Ada'yı Yunanistan'a terk edecekti,
- 5- İtalya, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 16. maddesi gereğince kendisine düşen bütün hak ve çıkarlardan vazgeçecekti,
- 6- İtalya Afrika'daki bütün topraklarından vazgeçecek, Arnavutlu ile Habeşistan'ın bağımsızlıklarını tanıyacaktı...<sup>208</sup>

Bu antlaşma metninden de anlaşıldığı üzere, Lozan'ın 16. maddesinde kendisine düşen hakları, Yunanistan'ın değil, Türkiye'nin feragat ettiği haklar olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. Türkiye de gasp edilen adaların Yunanistan'a hediye edilmesi ve Türkiye'nin bu konuda sessiz bir tavır takınması, pek kabul edilebilecek bir durum değildir.

II. Dünya Savaşı çıktığı zaman Menteşe Adaları bölgesinde Lozan Antlaşmasının 15. Maddesi ile kurulan statü devam etmekteydi. Bölgede bulunan 13 ada ve adacıklar İtalya'nın egemenliğindeydi. Ancak o tarihe kadar tabi adacıklar kapsamında egemenliği devredilmiş olan adacıkların hangileri olduğu Türkiye ve İtalya arasında henüz tespit edilmemişti. Savaş boyunca İtalyan egemenliğinde kalan bu adalar önce Almanların daha sonra da İngilizlerin eline geçmiş olmasına rağmen adaların hukuki statüleri 10 Şubat 1947 Paris barış antlaşmasına kadar aynen devam etmiştir. Bu antlaşma ile söz konusu adalar İtalya'dan alınarak Yunanistan'a verilmiştir. Türkiye'nin Paris konferansına çağrılmaması ve antlaşmayı imzalayan devletlerarasında olmaması Lozan'ın 16. maddesinin açık bir ihlalidir<sup>209</sup>.

II. Dünya Savaşı boyunca tarafsızlığını korumuş olmasına rağmen, Batılı çevrelerden Rodos ve Oniki Ada üzerinde Türkiye'nin söz sahibi olduğu belirtiliyor "Türkiye hukuki ve stratejik deliller göstererek İtalya'nın bu adalardan çekilmesini

---

<sup>208</sup> Uçarol, *a.g.e.*, s.664.

<sup>209</sup> *Ege'de Egemenliği Devredilmemiş Adalar*, SAEMK, Araştırma Proje Dizisi 1, Sertaç Hami Başeren, Ali Kurumahmut, Ankara 2003, s.60.

isteyebilir”<sup>210</sup> denilmiştir. Ancak II. Dünya savaşının galipleri tüm haklı sebeplerimize, tarihi, hukuki, stratejik, jeolojik haklarımıza rağmen Oniki Adayı Yunanistan’a vermişlerdir. Gerekçe olarak da Yunanistan’ın Almanya’ya karşı savaşmış olması, Türkiye’nin ise tarafsız bir politika izlemesi ve de adalarda yaşayan çoğunluğun Rum olması gösterilmiştir. Türkiye II. Dünya Savaşı sırasında ve sonunda Bir Rus baskısına maruz kaldığı için Oniki Ada üzerinde ki haklarını gündeme getirememiş ve Lozan Barış Antlaşmasıyla kurulan dengenin aleyhine dönüşmesini engelleyememiştir.

Türkiye, İtalya ile barış antlaşması imzalarken Oniki Ada meselesi ile ilgili görüşmelere katılmak istemiş ancak önerisi -bu dönemde Türkiye’nin tamamen baskı altında olduğunu düşünürsek ve koz olarak kullanacağı bir avantajının da savaş sonunda olmaması - kabul edilmemiştir. Antlaşma imzalandıktan sonra Oniki Ada’nın Yunanistan’a verilmesi hususunda Türkiye çekimser kalmış ve böylece Yunanistan’ın adalarda ki egemenliğini “ sessiz kalarak” tanımış oluyordu. İtalya 10 Şubat 1947 Paris Barış Antlaşmasıyla Oniki Ada’yı Yunanistan’a bırakırken, adalardaki Rum nüfusun çoğunluğu dikkate alınmıştır. Bu uygulamaya karşılık - Türkiye’nin elinde ki belki de tek koz- Lozan görüşmeleri sırasında halkının % 80’i Türk olan Batı Trakya’nın Yunanistan’a bırakılırken gerekçe olarak, Batı Trakya’nın Yunanistan için taşıdığı stratejik önem gösterilmiştir. Adalarda ki Rum nüfusa dayalı olarak gösterilen gerekçe, hiçbir zaman ırk esasına ya da din esasına dayanan bir devlet sisteminin uluslararası alanda öngörülmediği için haklı ve manalı olmayacaktır<sup>211</sup>.

Oniki Ada’nın, Türkiye’ye danışılmadan Yunanistan’a verilmesi, üstelik bu adalarda tarihi, hukuki ve kültürel bağı olan bir Türkiye söz konusu iken; Ege Denizinde Türkiye aleyhine bir dengesizlik oluşmuştur. Burada barışın tesis edilmesi, hukuki olmayan yollarla sağlanılmaya çalışıldığı için, Paris Barış Antlaşmasında adaların Yunanistan’a verilmesi haksızlık değilse nedir?

Oniki Adanın Yunanistan’a verilmesi ve Türkiye’nin sessiz kalmasını Hatipoğlu şu şekilde yorumlamaktadır: “müzakere girişimine ihtiyaç dahi duymayan Ankara Hükümeti, Oniki Ada’nın sözde, ırki çoğunluğa göre Yunanistan’a verilmesi

---

<sup>210</sup> Çelikkol, a.g.e., s.33-34.

<sup>211</sup> Çomak, a.g.e., ss.56.

şartını da seyrederken, her halde Lozan Konferansında Batı Trakya nüfusunun % 80'inin Türk olmasına rağmen, güvenlik bahanesiyle Yunanistan'a bırakıldığı ve bu seferde Türkiye'nin güvenliği açısından her bakımdan önem taşıyan adalara, benzer gerekçelerle ve Türkiye lehine çözümler geliştirilebileceği besbelli düşünülmemiştir. 'kimsenin toprağında gözümüz yoktur' gibi, içeriği en hassas konjektürel ortamda mesnetsiz bir söyleme sığınarak izlenen dış politika sürdürülürken, Atina Başpiskoposu Damaskinos'un İngiliz Başbakanı Winston Churchill'e 'belki Yunanistan'ın İstanbul üzerinde ki eski istekleri de hatırlanabilirdi' şeklinde konuşma cesareti gösterdiği, ayrı bir gerçeklik ortaya koymaktadır. Aynı dönemde Rodos'u ziyaret eden Yunan Kralı Paulos'un da halka hitaben yaptığı konuşmada Oniki Ada'nın kendilerine verilmesini övmekten başka, birde 'sıra kuzeyde ki büyük davamıza geldi' şeklinde ifade kullanması ise, düşündürücü olmaktan daha derin bir anlam taşımaktadır.

İngiltere'nin niyetini ortaya koyması bakımından 26 Nisan 1946 görüşmeleri önemli olsa gerekir; çünkü İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, Almanlardan alındığından beri bu adaları İngiltere'nin elinde tuttuğunu belirterek, 'bu işgale son vermek ve adaları Yunanistan'a devretmek istediğini ve bu adaların Yunanistan'a verilmesi gerektiğini' söylemiş, gerekçe olarak da bu adaların İtalyan Sömürgesi olmadığı ve Rumların meskûn olduğunu söylemiştir<sup>212</sup>.

Türkiye üzerinde ki Sovyet tehdidi nedeniyle, kendini uluslar arası yalnızlıktan kurtarmak isterken, Anadolu topraklarını Sovyet tehdidinden korumak maksadıyla, Türkiye için hayati önem taşıyan Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesine ses çıkarmaması belki, az da olsa, anlaşılabilir bir durum olabilir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta Adalar hakkında tamamen çekimser kalınmasıdır.

Almanların teslim olmasından sonra 4 yıldır Türkiye'nin üzerinde kendini hissettiren Alman yayılmacılığı son bulmuştu. Ancak bu kez de Sovyet yayılmacılığı tehlikesi ortaya çıkmıştı. Sovyet ordularının Almanlardan kurtardığı Doğu Avrupa ülkelerinde, Polonya'da Romanya'da Bulgaristan'da komünist diktatörlükler kurulmaya başlanmış ve bu ülkeler fiilen Sovyetlerin egemenliği altına girmiş oluyordu. Stalin'in planı I. Dünya Savaşında kaybedilen toprakları geri

---

<sup>212</sup> Hatipoğlu, *a.g.e.* , s.248-250.

almakla kalmayıp, bu toprakların ötesinde Doğu Avrupa ve Orta Avrupa ülkelerini de Sovyet peykleri (bir başkasına bağımlı durumda olan) durumuna getirmek istiyordu. Bu planın uygulanmasında, Türkiye'ye de yakında sıra geleceği endişesi, Türk devlet adamlarında belirmişti ve bu endişe gitgide artıyordu. Çünkü Sovyetlerin yayılma emellerine karşı koyabilecek güce sahip müttefikler Sovyetlerle aynı safta savaşmış ve onlara karşı bir tutum aldirmaya olanağı o koşullarda yoktu. Sovyetlerden Türkiye'ye yönelebilecek bir tehdidi yalnız kendi gücümüze dayanarak savuşturabilirdik.

Erdal İnönü'nün hatıralarında: "o günler de babam, sofrada kendisine keyifli bir tavırla ; 'artık savaş bitiyor, düzlüğe çıkıyoruz, rahat edeceksiniz Paşam!'" diyen konuğumuza, gözlerini açarak: "sen ne diyorsun? durum hiç de öyle değil, tamamıyla karanlığa gidiyoruz"<sup>213</sup> şeklinde verdiği cevap Sovyet tehdidinin Türkiye üzerinde ki etkisini ortaya koyması açısından önemlidir.

Türkiye'nin adalar konusunda sessiz kalması, daha 1944 yılında yaptığı açıklamanın getirdiği bir sonuçtur. Zamanından çok önce adalardan vazgeçildiğinin açıklanması, sonrası içinde Türkiye'nin elini sıkıntıya sokmuştur.

Oniki Ada'da ki Türklerin statüleri tüm bu tartışmaların odağında olması gerekirken, bizce Lozan'da yapılan hata 1947'de tekrarlanmıştır. Adaların mülkiyeti çeşitli nedenlerle alınamamış olabilir ancak bu topraklarda yaşayan Türklerin haklarının korunması için çabalamamak anlaşılır değildir. Adalar İtalya'nın elinde iken, Adalarda ki Türk nüfusunu koruma politikasının uygulanmaya çalışıldığı düşünülürse, Yunanlılara karşı Türk haklarının güvence altına almamak İtalyan dönemi takip edilen politikalardan da taviz verildiğinin işaretidir.

Lozan Antlaşmasında Batı Trakya'da Türk çoğunluğu olmasına rağmen, stratejik önem bahanesiyle buralar Yunanistan'a verildi ancak burada yaşamlarını sürdürmeye devam eden Müslüman Türklerin haklarının güvence altına alınması için Yunanistan'la ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Yine Lozan'da Adaları İtalya'ya verirken, Batı Trakya Türkleri için yapılan antlaşma, adalar İtalya'ya verildiğinde Oniki Ada Türkleri için yapılmamıştır. Bu arada sorulması gereken, Oniki Ada Türk halkının Lozan'da İtalya'ya devredilirken neden Adalarda yaşayan Türklerin hukuki

---

<sup>213</sup> Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, C. 1, 12. Baskı, İstanbul 1996, s.192.

statüsü görüşülmemiştir ya da neden hukuki statüleri belirlenip korunmamıştır. Aynı biçimde, benzer bir soru daha karşımıza çıkıyor, adalar Yunanistan’a devredilirken, neden, Batı Trakya Türklerinin statüsü Ada Türkleri içinde geçerli duruma getirilmemiştir? Gerekçesi; Yunanistan’la nüfus mübadelesi ve batı Trakya Türklerinin statüsü için çetin görüşmeler sonucu yapılan anlaşma ve düzenlemeler sırasında adaların İtalya da olmasıdır. Adaların Yunanistan’a devrinden önce burada ki Türklerin statüsü için çaba harcanması gerekmez miydi?

Türk ve Yunan politikaları açısından bakıldığında Yunanlıların bağımsızlık için 1821 de ayaklanmalarından bu yana Yunanlılar daima aktif, Türk tarafının tutumunun ise pasif olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Türkler, Yunanlılar için “ ezeli ve ebedi” düşman olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Yunanlıların Türklere karşı politikalarında da bir devamlılık vardır. Etnik-i Eteryâ’nın 1814’te tespit ettiği 10 maddelik hedeflerinde sapma olmamıştır. Bunların çoğu gerçekleştirilmiş, diğerlerinin gerçekleştirilmesine de çalışılmaktadır.

Türkiye ise, Yunanlılara düşman gözüyle bakmamış, her zaman uzlaşma aramış, tavizler vermiştir. Gerçeği ifade etmek gerekirse Yunanlılara karşı tespit edilmiş bir devlet politikası olmamıştır<sup>214</sup>.

Yunanistan’ın gerçekleştirmiş olduğu hedeflerinin arkasında her zaman İngilizlerin desteği olmuştur. İngiltere Yunanistan’a sadece Oniki Ada konusunda değil, Yunanistan’ın hemen hemen bütün talepleri İngiltere tarafından desteklenmiş ve ABD ile Fransa da buna destek vermişlerdir.

Yunanistan, ‘savaş mağduru’ durumuna düşmesinin yarattığı havayı toprak ihtirasları için gayet iyi kullanmıştır. O kadar ki Paris Barış Konferansı görüşmeleri sırasında Sovyet Dışişleri Bakanı, Yunanistan’ın sınırsız iştahından şikâyet etmekten kendisini alamamıştır<sup>215</sup>. Batılıların özellikle İngilizlerin “ Eski Elen” uygarlığına duyduğu sempatinin, adaların sadece, Rum çoğunluk sebebiyle Yunanistan’a verilmesinde etkili olmuştur<sup>216</sup>.

Osmanlı İmparatorluğunun, 390 yıl yönetimi altında tuttuğu Oniki Ada halkına baskı uygulamadığı ve kimseyi Türkçe konuşmaya zorlamadığı için Oniki

---

<sup>214</sup> Belen, *a.g.e.*, s.127-128.

<sup>215</sup> Hayta, *a.g.m.*,s. 14–15.

<sup>216</sup> Taşkıran, “12 adanın Dünyü Bugünü”, s.91.

Ada halkının büyük kesimi Rumca-Yunanca konuşuyordu. Bu durum Oniki Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için müttefiklere bir koz olmuştur<sup>217</sup>.

Paris Barış Konferansında, dışişleri bakanları Oniki Ada hakkında ki kararı hukuk ve redaksiyon komisyonuna havale etmiş ve komisyonda iki paragraf halinde, barış antlaşması tasarısının 12. maddesine yazmıştır.

Yunanistan 12. maddedeki “ Oniki” deyiminden sonra bu adaların isimlerinin sayılmasını istemiştir. Buna dayanak olarak Lozan Barış Antlaşmasının 15. maddesini göstermiştir. Bunun üzerine söz konusu olan adalar teker teker sayılmış, İtalyan barış antlaşması tasarısının 12. maddesine yazılmış ve bu 12. madde 10 Şubat 1947'de İtalya dâhil 21 devlet tarafından imzalanan İtalya barış antlaşmasının 14. maddesini oluşturmuştur<sup>218</sup>.

Madde 14:

- 1- İtalya, isimleri müteakiben zikredilen oniki adaların tam hükümranlılığını, Yunanistan'a vermiştir; Stampalia ( Astropalia ), Rhodes, Calki, Casos, Piskopis ( Tilos ), Misiros, Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos, Simicos, Castellerizo ve bağlı küçük adacıklar.
- 2- Bu adalar gayr-ı askeri olacak ve öyle kalacaktır,
- 3- Bu adaların Yunanistan'a teslimine ait formaliteler ve teknik şartlar İngiltere ve Yunanistan arasında yapılacak bir antlaşma ile tespit edilecek ve yabancı kıt'aların çekilmesine en geç iş bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden 90 gün sonra tamamlanması için bu antlaşma yapılacaktır.<sup>219</sup>

Böylece Yunanistan 14.madde ile Oniki Ada'yı sahipleniyordu.

İtalya, barış antlaşmasının imzalanmasından sonra Rodos ve Oniki Ada'daki İngiliz yönetimi 1 Nisan 1947'de yerini Yunan askeri idaresine bıraktı ve Yunanistan bu adaları “Oniki Ada” (Dodecanese ) adını verdiği bir idari bölüm haline getirdi. Yunanistan'ın 100 yıllık emeli, kuvvetli hamilerinin de yardımıyla gerçekleşirken, yüzyıllarca adaların efendisi ve 35 yılda işgal altında veya İtalyan vatandaşı olarak yaşamış olan Rodos ve İstanköy Türkleri, yeniden tabiiyet

---

<sup>217</sup> Dilek, *a.g.e.*, s.99.

<sup>218</sup> Hayta, *a.g.m.*, s.14-15.

<sup>219</sup> Belen, *a.g.e.*, s.231.

değiştirmek veya öz topraklarını terk etmek gibi ikisi birbirinden farklı sonuçlara varan bir yol kavşagına gelmiş bulunuyorlardı.

Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesine Türkiye zaten sessiz kalmıştı. Adaların ise “zayıf” Yunanistan'a bırakılması Türkiye'de olumsuz bir hava yaratmamış aksine memnuniyet görülmüştür. Yeni Asır gazetesi bu gelişmeyi; ‘Paris Barış Konferansı dün mesut bir sürprizle karşılaştı. Oniki Ada meselesi halledildi’ başlığıyla duyurmuştu. Hüseyin Cahit yalçın da Haber Gazetesinde 1 Temmuzda “ Oniki Ada” başlığı altında yazdığı makalesinde, bu memnuniyete katılıyor ve ‘bundan 25 sene önce Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi söz konusu olsaydı Türkiye'de büyük fırtına kopardı. Bu gün ise fırtına değil memnuniyet duyuluyor’ diyordu.

Yine 14 Temmuzda ki bir başka yazısında: “Türk-Yunan milletleri arasında birbirlerini anlamaktan ve tecrübe geçirmekten doğmuş hakiki bir dostluk hüküm sürmektedir. Yunanistan'la siyasi ve iktisadi menfaatlerimiz müşterekti, bundan dolayı Oniki Ada'nın Yunanistan'a terki Türkiye'de ancak memnuniyet uyandırmıştır”<sup>220</sup> ifadesini kullanmıştır.

Yunan hükümeti 9 Ocak 1948 tarihinde çıkardığı 518 sayılı kanunla, Oniki Ada'nın Yunanistan'a ilhak edildiğini resmen ilan eder. Bu tarihten itibaren, adalarda ki İtalyan kanunlarının, Yunan hukukun aykırı olmamaları koşuluyla yürürlükte olacağını kabul ederler. Yine de zamanla bu kanunlar değişir ve resmi olarak Yunan kanunları uygulanır<sup>221</sup>. Sonuçta, Türkiye'nin Ege politikasının; Ege de mevcut anlaşmalarla ( Lozan ) sağlanan statükonun korunması ve sürdürülmesi; Ege deki hak ve menfaatlerimizin muhafaza edilmesi yönündeydi<sup>222</sup>. Ege de sağlanmış olan Türk-Yunan dengesinin bozulmasına yol açan Paris antlaşmasını saymazsak, Türkiye'nin Ege'de izlediği politikayı başarılı sayabiliriz.

---

<sup>220</sup> Hayta, *a.g.m.*, s.15.

<sup>221</sup> Nasuhoğlu, *a.g.e.*, s.25-26.

<sup>222</sup> Belen, *a.g.e.*, s.147.



### A- Oniki Ada'da Yunan İdaresi

Oniki Adayı bir an önce topraklarına katmak isteyen Yunanistan da savaş sonrası durumunu *Cumhuriyet* gazetesi şu şekilde anlatmaktadır;

“Yeraltı treni muattal bir halde olduğu için Atina’ya gitmekte ve vesait yokluğu çektik. Şehrin meşhur Omayya Meydanı en ziyade tahribata maruz kalmıştı. Atina’nın yüz akı olan binaların 200–300 kadarı ve istasyona giden yol tahrip edilmiş veya dinamitler atılmıştır.

Tahribata bilhassa Atina’nın elver kısımlarında şiddetle göze çarpmaktadır. Hayat Atina’da henüz normal bir duruma girmiş değildir. Birçok dükkânlar kapalıdır, açık olanlar da ise mal yoktur.

Eğer beynelmilel Kızılhaç’ın ve hükümetin yardımı olmasa orta tabaka halkın aç kalacağı ortadadır.

Onun içindir ki Türk hükümetinin Konya vapurunu buraya göndermiş olması büyük bir memnuniyet ve hatta minnettarlık duyguları uyandırmıştır.

Atina’da her kime tesadüf etmişsem Türkiye’ye karşı hayranlıktan bahsetmekte ve Türklerin gösterdikleri insaniyeti unutmayacaklarını söylemektedirler.

#### Naib’in Beyanatı

Türk- Yunan dostluğu Yunan milletinin şuuruna yerleşmiştir. Yunan Milleti karanlık ihtimaller devrinde, Türk milletinin Yunanistan’a yaptığı iyilikleri derin bir şükranla anacaktır. Yunan Milleti kurtuluş vapurunun içinde ki kıymetli yüküyle bahtsız Yunanistan’ın yanında dost Türkiye’nin, bu sadık komşusunun bulunduğunu gösteren efsanevi gelişini gözleri yaşla dolarak hatırlamaktadır.

Müşterek mefkûreler yolunda beraber yürüyen Türkiye ve Yunanistan’ı hiçbir şey ayıramamaktadır”<sup>223</sup>. Türkiye’nin bu yardımlarına ve Oniki Ada’nın Yunanistan’a terkine ses çıkarmamasına, Yunanistan’ın karşılığı, Oniki Ada Türklerine yaptıkları zulüm olacaktır.

II. Dünya Savaşının şiddetli olarak yaşandığı Rodos adasında, savaş bitiminde şiddetli bir açlık baş göstermiştir. Adalardaki bu şiddetli açlık hüküm

---

<sup>223</sup> Cumhuriyet, 10 Şubat 1945, Cumartesi.

sürdüğü için Türkiye’den adalara gıda maddeleri sevkine tekrardan başlanmıştır<sup>224</sup>. Bu tarihlerde hem Yunanistan hem de Oniki Ada’ya Türkiye’nin büyük yardımları dokunmuştur.

Oniki Ada Türklerinin en büyük sorunu Yunan idaresinde de eğitim olmuştur. Eğitim sorununun yanı sıra başka bir önemli sıkıntı da eğitimli din adamı yokluğudur. Türkler en azından bilgili bir müftünün adalarda görev yapmasını istiyorlardı.

Yunanistan, Batı Trakya’daki Türkler için 1928 yılında bir düzenleme yaparak müftülüğü hukuki statüye bağlamışlardır. Ancak, o tarihlerde Oniki Ada İtalyanlarda olduğu için, Rodos ve İstanköy’deki Türk cemaatine hizmet için müftülük ihdas edilmemiştir<sup>225</sup>.

### 1- Adalarda Eğitim

Yunanlıların Türk eserlerini yok etme teşebbüslerinin yanı sıra, Türkleri kendi içlerinde eritebilmek için, Türkçe eğitim yapan Rodos’ta 7 (biri hariç diğerleri tek sınıflıdır) İstanköy de 2 adet okul, Yunan resmi okulu haline getirilmiştir. Türkiye de eğitim görmüş hocaların tayin edilmediği bu okullarda, kültür dersleri Rumca okutulmuştur. Türklerin daha üst kademe okullarda da okutulmasına fırsat verilmemiştir. İstanköy Lisesinde sadece iki Türk talebenin bulunması da bunun kanıtıdır<sup>226</sup>.

Yunanlılar sistematik eritme çabalarını uygularken Türklere doğrudan baskı yapmama politikası benimsemişlerdir. Bazı uygulamalarıyla Türkiye’nin nabzını ölçmek istemektedirler. Adanın Yunan yönetimi ilk aşamada Türk okullarına ödenek ayırmayarak Ankara’nın tepkisini ölçmek istemişlerdir. Bu, bundan sonra Yunanistan ada Türklerine uygulayacağı baskıların ilk adımlarını oluşturmuştur. Rodos Başkonsolosluğundan alınan 20 Mayıs 1947 tarihli bir raporda Yunanlıların adalarda uyguladığı politikalara değinmektedir:

“Yeni Yunan idaresi Türk okulları öğretmenleri için tahsisat vermedi. Bu hususta cemaat tarafından kendilerine müracaat olunan umumi kâtip ve maarif

---

<sup>224</sup> Cumhuriyet, 15 Mart 1945.- BCA ( 030.10.179.236.9 ).

<sup>225</sup> Dilek, *a.g.e.*, s.124.

<sup>226</sup> Erinç-Yücel, *a.g.e.*, s71.

müdür Yunan hükümetinin mali müzayakalar içinde bulunduğunu ve Türk okullarına, bütün iyi arzularına rağmen, fazla yardım edemeyeceklerini bununla beraber Atina'dan mümkün olan istihale çalışacaklarını beyandan sonra, cemaat temsilcilerine konsoloslüğümüze müracaatı da tavsiye etmişlerdir. Öğretmenleri Mayıs aylığı cemaat tarafından, bütün mevcut paraları verilmek suretiyle, sağlanabildi. Haziran ve ondan sonra ki aylar için hiçbir karşılığı yoktur. Cemaatin bu derece parasız olmasının başlıca sebepleri cemaat ve evkafa ait emlakın pek fena idare edilmiş olması ve mevzuat icabı kiralarn bu günkü hayat seviyesine göre son derece düşük bulunmasıdır. Şimdi yeniden tensik edilen cemaat ve evkaf meclisleri emlak ve arazi idaresinin ıslah ve tanzimine ve hükümetinde yardımıyla, kiralarn makul hadlere iblağına çalışmaktadır. Diğer taraftan da cemaat az çok varlığı olan Türklerden okullar için muntazam bir gelir tahsili için hazırlıklar yapmaktadır.

Lakin bütün bu tedbirlerin matlup neticeleri vermeleri zamana, en az birkaç. Aya bağlıdır. Halbu ki öğretmenler her ay muntazaman aylıklarını alamayacak olurlarsa, geçim kaygısıyla, vazifelerini terke mecbur olacaklarından Rodos'taki, sekiz Türk okulunun kapanması tehlikesi baş gösterecektir. Mahiyeti ve neticeleri her bakımdan pek elim olabilecek olan böyle bir hadiseyi hükümetimizin acil bir yardımı önleyebilir. Ayda 250 dolarla vaziyet kurtarılabilir”<sup>227</sup>.

Yunanistan adaları ele geçirdiğinde bu yöndeki politikalarına hız verecekti. Ancak henüz adalar Yunanistan'a hediye edilmeden önce eğitim konusunda Türk cemaatinin duyduğu hassasiyet takdir edilmelidir. Ada Türk Cemaati, hala anavatandan medet ummakta ve yardım beklemektedir.

Ancak yukarıda belirttiğimiz belgede Hasan Saka'nın çabaları bir sonuç vermeyecektir ve Türk okullar yavaş yavaş kapanacaktır<sup>228</sup>.

Süleymaniye Medresesi 1937 yılında kapatılmış ve 1945 yılında tekrar eğitime açılmıştır. Ayrıca bu tarihte Fuat Sulaki tarafından çıkarılan Rodos gazetesinin 6. sayısında, okulun açıldığı ilk haber olarak verilen yazıda “adalarda Türklüğü müdafaa edecek neslimizin bu gün ilk ve hür adımı atılmıştır” denilmiştir<sup>229</sup>. Bu yazı, Türklerin eğitime verdikleri önemin bir kanıtıdır.

---

<sup>227</sup> BCA ( 030.10 256.725.22 ).

<sup>228</sup> Dilek, *a.g.e.*, s. 108.

<sup>229</sup> Konuk, *a.g.e.*, s.171.

Oniki Ada Türk Cemaati, okullarını Türkiye'nin himayesi altına almasını istemişlerdir. 24 Nisan 1946 da İstanköy Türk Cemaati başkanı Nazım, TBMM başkanına bir mektup yazarak bilgi verir. Bu dönemde 6 öğretmen, 164 kız, 176 erkek öğrenci ve okul dışında 80 kız, 30 erkek Türk çocuğu eğitim görmekteydi. Rodos Türk okulları müdürü Ali Rıza İdrisoğlu, 18 Eylül 1946'da Rodos'taki Türkiye Konsolosluğuna müracaat ederek Türkiye'den ders kitabı talep etmiştir.

“Rodos Türk okulları müdürü Ali Rıza İdrisoğlu başkonsolosluğumuza müracaat ederek, Türk öğrencilere dağıtılmak ve bunlara göre tedrisat yapılmak üzere örneği ilişik olarak takdim kılınan liste de cins ve miktarı yazılı kitapların milli eğitim bakanlığımız tarafından teminini iltimas eylemiştir.

Başkonsolosluğun bu hususta ki mütealasına göre otuz dört yıl süren İtalyan işgalinden ve İkinci Cihan harbinden sonra Oniki Ada Türkleri kültür bakımından bir zaaf içinde bulunmakta ve kat'i bir kalkınma hareketine ihtiyaç hissetmektedirler.

Keyfiyetin bakanlığım tarafından milli eğitim bakanlığına arz edilmesi üzerine alınan cevapta, okul kitaplarının mütedavil sermayeli bir kurum tarafından bastırılması hasebiyle istenen kitapların parasız olarak gönderilmesine imkân olmadığı bildirilmiştir.

Bahis konusu olan Rodos'taki Türk öğrencilerinin geri durumda kalan kültür seviyelerinin kuvvetlendirilmesine ve tahsillerine devam edebilmelerini sağlamak için sözü geçen okul kitaplarımızın parasız olarak oraya ulaştırılmasının yerinde ve lüzumlu bir hizmet olacağı mütalaa edilmektedir.

İstenen Kitapların Listesi;

| Kitabın adı   | Sınıf |    |     |     |     |
|---------------|-------|----|-----|-----|-----|
|               | V     | VI | III | II  | I   |
| Alfabe        | -     | -  | -   | -   | 400 |
| Okuma kitabı  | 30    | 55 | 100 | 170 | 400 |
| Dil Bilgisi   | 30    | 55 | -   | -   | -   |
| Hayat bilgisi | -     | -  | 100 | 170 | 400 |
| Matematik     | 30    | 55 | -   | -   | -   |
| Geometri      | 30    | 55 | -   | -   | -   |

|                         |    |    |   |   |   |
|-------------------------|----|----|---|---|---|
| Tarih                   | 30 | 55 | - | - | - |
| Coğrafya                | 30 | 55 | - | - | - |
| Yurt bilgisi            | 30 | 55 | - | - | - |
| Tabiat Bilgisi          | 30 | 55 | - | - | - |
| Aile Bilgisi            | 30 | 55 | - | - | - |
| İlkokul coğrafya atlası | 30 | 55 | - | - | - |

Ortaokul birinci sınıf talebeye mahsus 25 takım kitap istenmiştir”<sup>230</sup>.

Adalardan istenen bu kitapların temin edilemeyeceğinin bildirilmesi çok önemle üstünde durulması gereken bir husustur. Türkiye’den de umduğu desteği göremeyecek olan Türk okulları kaderlerine terk edilmiştir.

Böylece, Osmanlı Devleti zamanında ki cemaat okulları artık yerini tek tip eğitim yapan Yunan okullarına bırakmıştır.<sup>231</sup> II. Dünya Savaşı sonunda, Türkiye üzerinde ki baskılardan dolayı, 1930’da başlayan ve II. Dünya Savaşı sırasında da devam eden Oniki Ada ile olan alakasını savaş sonrası gösterememiştir. Hatta neredeyse, Yunan yönetiminde ki adalarla hiç ilgilenmemiştir. Savaş zamanı ve sonrası Türkiye’nin Yunanistan’a yaptığı yardımlar düşünülürse, Oniki Ada Türklerinin daha fazla özgürlük hak ettiğini söylemekle haksız olmayız.

## 2- Oniki Adada Türk Arazileri

1945 yılı Oniki Ada Türklüğü için felaket yılı olmuştur. Adaların geleceği ile ilgili görüşmeler devam ederken de Türk Kamuoyu, Yunanistan’ın elinde ki adalarla fazla ilgilenmemiştir. Yunanistan’ın eğitim alanında ki politikalarından sonra ada Türklerini adalardan silebilmeleri için iki farklı yola başvurmuşlardır.

1- Müslüman din adamlarının tayin edilmesi, evkaf meclislerinin seçimlerinin yönetimi ve mali kontrolüne ait kanunla bunların kontrollerinin sağlanması.

2- her hangi bir kanuna dayanmadan, Türkler ait vakıf mallarını gasp edilmesi, mescitlerin ele geçirilerek Hristiyan dini tapınakları haline getirilmesidir<sup>232</sup>.

<sup>230</sup> BCA ( 030.10.239.613.23 ).

<sup>231</sup> Kaşhoğlu, *a.g.e.*, s.155.

<sup>232</sup> Orhonlu, “12 Ada’da Türk Eserleri ve Türk Nüfusu”, s.32–33.

Yunan işgali öncesine kadar, Menteşe Adalarında büyük toprakların mülkiyeti Türklere aitti. Rumların ise çok fazla toprağı yoktu. Adaların hâkimiyeti Yunanistan'a geçince İtalyanların istimlâk ettiği Türk toprakları Rumlara bölüştürülmüş; 300 dönümden büyük arazinin topraksız köylüye dağıtılacağına dair amir “ mecburi icar emirname” siyle Türk mülkiyetinde ki toprakların Rumlara geçişi sağlanmıştır<sup>233</sup>.

Rodos vakıf idaresi; adanın Yunanistan'a geçmesiyle çıkarılan, ancak aslında İtalyanların çıkardığı kanunun bir tercümesinden ibaret olan vakıf nizamnamesine göre yürütölmeye başlanmıştır. Nizamnameye göre kurulacak olan idari heyet, adada ki Müslüman Türkler tarafından önerilecek isimler arasından, valilikçe atanacak 7 kişiden oluşması gerekiyordu. Ancak bu uygulama kâğıt üzerinde kalmış, bu da 390 yıllık vakıfların yağmalanması için kapı açmıştır.<sup>234</sup> Nizamnamede ki amaç, Yunanlıların, Türk vakıf gelirlerinin vakfın şartlarına göre harcanıp harcanmadığının denetim görevi idi. Kısacası vakfın gelişmesi ve sorumluluğunu da üstlenmiş oluyordu<sup>235</sup>. Bu nizamnameye göre yönetilen Rodos vakıf idaresi, Yunan otoritelerinin çeşitli yöntemleriyle, epeyce mülkünü kaybetmiş, bir kısmını da metropolitliğe hibe etmiştir<sup>236</sup>.

Yunanistan'ın ada Türkleri üzerinde uygulamış olduğı baskı politikaları işe yaramış ve İtalyanların hâkimiyeti sırasında başlamış olan türlü entrikalar, baskı ve tehditleri devam ettiren Yunanistan zamanın da, ada Türkleri mallarını yok pahasına satarak Türkiye'ye göçe başlamışlardır ve adalarda ki Türk varlığı hızla azalmıştır.

### 3- Nüfus ve Göç

Yunan Hükümeti, Türkleri her alanda baskı altına almaya çalışmışlardır. Türkler için önemli bir mesele olan eğitim ve Müftölük Adalarda ki Yunan hâkimiyeti zamanında da, Türkleri Adalarda sindirmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Yunan Yönetimi, Rodos ve İstanköy'de müftölük binası ihdas etmemiştir. Gerekçesi de; 1928 yılında yaptığı düzenlemeyle, hukuki statüye

---

<sup>233</sup> Yücel, a.g.e., s.70.

<sup>234</sup> Dilek, a.g.e., s.147.

<sup>235</sup> Kaşhoğlu, a.g.e., s.109.

<sup>236</sup> Macar, a.g.m., s.44.

kavuşturduğu Batı Trakya Türklerinin, aynı düzenlemeyi, belirtilen tarihlerde adaların İtalya elinde olmasını bahane edecektir.

Yunan Hükümeti Rodos Müftülüğünün varlığını gayr-ı resmi olarak kabul eder ama Rodos müftüsünün maaşını keser. Türkiye bu duruma karşı ilgisiz kalmamıştır. Rodos'tan gönderilen belge de Türkiye'nin yaklaşımı şu şekildedir:

“Yunan idaresi Rodos müftülüğünün de öteden beri işgal hükümetleri tarafından verilmekte olan aylığını kesti. Oniki Ada Türklerinin en zekisi ve işe yararı olan Rodos müftüsü Süleyman Kaşlıoğlu'nu elde tutmak bir zarurettir. Bu zatın başka tarafa sığınmaya mecbur kalması Oniki Ada Türklerinin mukadderatı bakımından pek zararlı neticeler verebilir. Oniki Ada Türklerinin Trakya'da ki soydaşlarımızın akıbetine uğramamasını şimdiden alacağımız tedbirlere çok bağlı olduğum kanaatindeyim. Bu itibarla Rodos müftüsünün tahsisatının, tensip buyrulacak şekilde, tarafımızdan verilmesinin çok faydalı olacağını ve ayda 50 doların maksadı temine kâfi bulunduğunu”<sup>237</sup> bildirmiştir.

1947 yılı başlarında, Türkiye'yi iltica eden Türklerden edinilen bilgiye göre, Rodos'ta sefaletin arttığı ve bütün iş sahalarının kapalı olduğu, geçimin zor olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden de Türkler, Anavatan'a gelmek arzusundadır<sup>238</sup>. Bu tarihlerde menteşe adalarının en fakir sınıfı Türklerdir. Onlara sadece temizlik ameleliği, gazete satıcılığı, şoförlük ve liman bekçiliği gibi işler yapabilmişlerdir. Rodos pazarlarında da Türklerin sadece ufak tefek şeyler satmasına müsaade edilmiştir<sup>239</sup>.

1946 da yani adalar Rum idaresine geçtikten 1 yıl sonra, 6000 olan Türk nüfusu 2200 e düşmüştür. Bu 3800 kadar Türkün Anayurda göçmek zorunda kaldığını ifade eder. Ada Türklerini her türlü baskıyı kullanarak göçe zorlayan Yunan Hükümeti bunda başarı sağlamıştır.<sup>240</sup>

19 Ekim 1947 tarihinde Yunan Milli İstatistik kayıtlarına göre adanın nüfusu şöyledir. Oniki Ada'nın nüfusu 115.343 kişi, Rodos'un şehir nüfusu 22.344, İstanköy 18.545, Kalimnos 12.227, Sömbeki 4.090, Tilos 1085, Astipalya 1.800, Halkit 731, Lipsi 873, Meis 663, Leros 6.161, Patmos 7.416, Kasos 1.336, Nisiros,

<sup>237</sup> BCA ( 030.10.256.725.23 ).

<sup>238</sup> Yılmaz, *a.g.e.* , s. 162.

<sup>239</sup> Yücel, *a.g.e.* , s. 71.

<sup>240</sup> Orhonlu, *a.g.m.* , s. 34.

2.499 kişidir.<sup>241</sup> İtalya idaresinin son zamanlarında sadece Rodos adasında 11.000 olarak tahmin edilen Türk nüfusu vardı. Bu sayı 1947 yılının sonlarına doğru 3.400'e düşmüştür.<sup>242</sup> Rakamlara dikkat edilirse Türk nüfusun hızla eritilirken adalara Yunanlıların dolduğu anlaşılmaktadır.

1947'de Yunanistan' a ilhak edilen adalardaki Türkler çok büyük sorunlar yaşamışlardır. Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Oniki Ada'da ki Türklerin durumu hakkında bahsi geçen bir belgede şunlar aktarılmaktadır: “Rodos'ta ki soydaşlarımızın umumi durumu hakkında Rodos başkonsolosluğumuzdan alınan bir raporun dikkate değer kısımları aşağı aynen nakledilmiştir:

Rumlar İtalyanların bütün tazyiklerine ve faşizmin şiddetine rağmen nüfus, milliyet, kültür ve servet bakımından geri gitmemiş bilakis inkişaf göstermişlerdir. Bu halin amilleride din gayretinin ve kilise nüfuzunun Rumlarla birliği ve milli duyguları takviye etmesi, başlarına çok münevver kişiler bulunan papasların da yine aynı gaye uğrunda fedakarane çalışmaları, adalardan mısır, Amerika ve kuzey Afrika'ya giderek zenginleşen Rumların çok esaslı ve devamlı yardımları, Yunan âleminin ve Yunan Hükümetinin kilise ve papaslar vasıtasıyla Oniki Ada Rumlarıyla temas ve münasebetlerini idame etmeleri ve nihayet Rumların iktisadi sahadaki gayret, teşebbüs ve karşılıklı yardımları olmuştur.

Buna mükabil İtalyan işgalini mütakip kısa bir müddet milli birliğini muhafaza edebilen Oniki Ada Türklüğü inhitat yoluna girmekte gecikmemiş ve bu yolda süratle kaymıştır.

Oniki Ada Türklerinin kültür seviyesi Rodos idadi mektebinin ilkokul seviyesine düşmesini nisbetinden daha fazla gerilemiştir. Faşizm idaresinin son devrinde Oniki Adadaki cemaat okulları tamamen kapatılmıştır. İngiliz işgaliyle cemaatlara serbesti verilince Rodos ve İstanköy'deki on Türk okulu yeniden açıldı. Bu okullar her ne kadar nazari olarak cemaatin idaresi altında iseler de öğretmenler İngiliz idaresi tarafından tayin ve aylıkları da onun tarafından tavsiye edilmiştir. Yeni gelen yunan idaresinin ne dereceye kadar bu hali idame ettireceği malum değildir.

---

<sup>241</sup> Nasuhoğlu, *a.g.e.* , s. 88- 89.

<sup>242</sup> Taşkiran, “*Ürkek Bir Siyasetin Tarih Önünde ki Ağır Vebali ONİKİ ADA Hatalı kararlar Acı Kayıplar*, s. 93.



Okullarımızın öğretmenleri içerisinde muntazam bir lise tahsilini ikmal etmiş veya doğru dürüst bir muallim mektebini bitirmiş bir kişi dahi yoktur. Zaten bütün Oniki Ada Türkleri arasında İtalyan mekteplerinde orta tahsilini bitiren kadın erkek 5- 6 kişiden ibarettir.

Büyük çoğunluğu ilkokula bile devam etmemiş olan Oniki Ada Türk kadınlarından bir takımının milli duyguları hayli zayıflamıştır. Türkiye'nin düşmanı olarak memleketi işgal eden İtalyanlarla muvaneset o derece ilerlemiş ki birçok Türk kadınları ve kızları İtalyanlarla ülfetten çekinmemişler ve bu haller Türkler arasında umumi bir takbih ve nefret tezahüratını bile mucip olamamıştır. Rum Metropolit İtalyanlarla evlenecek Rum kızlarının aforoz edileceğini ilan etmesine mukabil Türk kızlarının İtalyanlarla evlenmeleri pek nadir hadiselerden olmamıştır. Umumi bilgiden mahrum, sanatlara bigane ve cemiyet hayatından uzak olan, fikir meşgalesi, mendi eğlencesi bulunmayan kadınların çoğunluğunun başlıca ve esaslı meşgale ve eğlencesi dedikodudan ibarettir.

Cehalet içinde kalmış, iktisaden gerilemiş, Türklük ve efendilik hüviyetleri pek zayıflamış, başsız ve idealsiz kalmış olan erkeklerin çoğunluğunda başlıca eğlencesi, hatta birçokları için meşgalesi içkidir.

Bazı Türkler İtalya'ya gitmeğe kalkıştılar, bazıları her nereye olursa olsun buradan başka bir yere gitmek sevdasına koyuldular. Büyük çoğunluğunun ise gözü ve aklı Anadolu'da. Hepsinde hâkim kanaat bundan sonra Oniki Ada Türkleri için yaşama imkânlarının kalmayacağı ve tek kurtuluş çaresinin Türkiye'ye göç etmekten ibaret olduğudur. Bu panik havsını tadil etmek ve kendilerini teskin için tabi azami gayret sarf ediliyor.

Eğer Oniki Ada da Türklerinin yerlerinde kalması devletimizin siyaseti icabı, milli bir zaruret ise bu millettaşlarımıza korunmaları ve kalkınmaları için gerekli yardımları esirgememeliyiz.

- a) İstikbal ümidi olan çocukların tahsilini sağlamak için önümüzdeki ders yılından itibaren yurtda ehliyetli üç dört öğretmen gönderilmesi.
- b) Okullar için gerekli kitapların ve tedris levazımının temini.

- c) Tahsil ve tecrübe görmüş, milli karakteri sağlam birkaç yurttaşımızın buraya gelerek münasip suretle Türklerin arasına karışmaları ve yavaş yavaş cemaat işinin başına geçmeleri
- d) Bundan böyle yurdumuzda tahsilini yapacak Oniki Adalı Türk çocuklarının hiç olmazsa muayyen bir müddet memleketlerine dönüp kendi meslek ve sahalarında çalışmalarına mecburi kalınması.
- e) Oniki Adalı Türklerin yurdumuza göç etmelerine ve tabiiyet değiştirmelerine katiyyen mumanaat edilmekle beraber ziyaret, tedavi, iş maksatlarıyla mümkün olduğu kadar sık ve kolay yurdumuza gelip gitmelerinin sağlanması.
- f) Yurdumuzla Oniki ada arasındaki ticari münasebet ve muamelelerde nazarı dikkati celb etmeyecek ve mahremane bir surette Oniki Adalı Türk tacirlerinin ve müteşebbüslerinin bir himayeye mazhar edilmesi
- g) Adalarda iâşe durumu daha ziyade güçleşip açlık tehlikesi baş gösterecek olursa Türkleri açlıktan kurtarmak için gerekli yardımlar yapılması,
- h) İhtiyarlık, hastalık gibi sebeplerle buralarda kalmaları bir faideyi mucip olmadıktan başka cemaatler için fazla yük teşkil eden bazı kimselerin yurda gelmelerine müsaade edilmesi, tedbirlerinin şimdiden tarafımızdan yapılması lazım olan başlıca yardımlar olduğu kanaatindeyim.

Eğer devletimizin siyaseti icabı Oniki Ada'da ki Türklerin yerlerinde kalmaları matlup ve mültezem değilse bu Türklerin maddi ve manevi sefalet içinde tamamen kaybolmamalarının tek çaresi bunların imkânlarının müsaade etiği en uygun şartlarla tedricen yurdumuza göç etmeleridir”<sup>243</sup>.

Görüldüğü gibi Rumların bir arada kalmasını sağlayan en önemli unsurun eğitim ve eğitilmiş din adamları olduğu belirtilmiştir. Hasan Saka aynı hassasiyetin Türkler içinde gösterilmesini istemiştir. Adalarda ki Türklerin, milli kimliklerini

---

<sup>243</sup> BCA (030.10.239.613.25 ).

kaybetmemeleri ve dolayısıyla adalarda Türk varlığı ve Türkiye'nin etkisinin kaybedilmemesi amaçlanmıştır. Ancak, Hasan Saka'nın gösterdiği hassasiyet ve çabaların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

İtalyan işgalini sevinçle karşılayan, İtalyanların zulmüne Türklerle beraber uğramış olan Rumlar, II. Dünya Savaşı sonunda İtalyanlardan öğrenmiş oldukları baskı politikalarını Türklere uygulamakta çekinmeyeceklerdir.

## SONUÇ

Günümüzde de Türkler için sorun olan Oniki Ada meselesi, İtalya'nın Oniki Ada'yı işgal etmesiyle başlamıştır. İtalyan işgaline kadar yaklaşık 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmış olan adalarda Osmanlı egemenliği, İtalya'nın buraları işgal etmesine kadar sürmüştür. İşte Oniki Ada sorunu da bu işgalle başlamış oluyordu.

1912 yılında İtalya, Trablusgarp Savaşını bitirmek amacıyla, Ege Adalarını geçici olarak işgal etmiştir. İşgalden sonra adaları geçici olarak işgal ettiğini bildiren İtalya, buralarda kalıcı olabilmek için her türlü yola başvurmuştur. İşgalin ardından yapılan Uşi Antlaşmasıyla adaları geri vereceğini taahhüt eden İtalya, Balkan Savaşlarının çıkmasıyla, bu savaşı bahane ederek adaları geri vermemiştir. İtalya, Adaları geri verirse Yunanlıların buraları Osmanlıdan alabileceğini bahane ediyordu. Bu endişeyi taşıyan Osmanlı Devleti de adaların şimdilik İtalya elinde kalmasını uygun bulmuştur. Ne de olsa ileri de bu adaları geri alabileceklerine dair bir antlaşma imzalamışlardı. Ancak durum Osmanlı Devletinin beklediği gibi olmadı. Balkan Savaşları sonunda İtalya yine Uşi Antlaşmasıyla alakası olmayan bahaneler ortaya sürerek adaları Osmanlı Devleti'ne vermemiştir. Bu süreç devam ederken I. Dünya Savaşı patlak verdi ve I. Dünya Savaşında yenilen devletlerin safında savaşmış olan Osmanlı Devleti, savaş sonunda işgallere uğramış ve İtilaf devletleri tarafından paylaşılmıştır.

Savaş sonunda, Oniki Ada'nın kendisine verilmesi için her türlü çabayı göstermiş olan Yunanistan, İtalya'nın yayılmacı politikaları karşısında bu adaları Osmanlı Devleti'nde koparmış olan İtalya'dan alamamıştır.

Çünkü Adalar İtalya için Anadolu'ya sıçramanın kapısı durumundaydı. Anadolu'ya yapılacak hareketlerde ilk önce Rodos ve diğer Oniki Adalara geliniyor buradan da Anadolu'ya geçiliyordu. Böyle önemli bir üssü İtalyanlar Yunanlılara vermeyeceklerdir elbette.

İtalya'nın işgalin başından beri, çeşitli bahaneler öne sürerek vermek istemediği adalarda “geçici işgal” tabirini de kullansa adalarda kalıcı olmak için çeşitli politikalar uygulamıştır. İlk olarakta Türk-Yunan vatandaşlarının arasına

nifak sokmak olmuştur. İtalyan yönetimi adaları Türklerden tamamen alıncaya kadar ki süreçte Rumlara gayet iyi davranmış ve Türkler 2. sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir. Böylece, Rumları Türklere karşı kışkırtarak, adalarda Türk-Rum anlaşmazlığını ortaya çıkarmak istemişlerdir.

Mustafa Kemal'in Anadolu da işgalcilere karşı vermiş olduğu mücadele başarıya ulaşınca adalar konusu yeniden gündeme gelecektir. Elbette ki İtalya'da Mussolini'nin iktidara gelmesi adaları çetin bir tartışma konusu yapacaktır.

Lozan Antlaşmasında adalar konusu gündeme geldiğinde Türk tarafının adalarda ki politikasında, Türkiye'ye yakın adaların silahsızlandırılmış statüsüne daha önem verdikleri görülmektedir. İlk etapta Türkiye'ye yakın adaların alınmasına çalışılmış ancak İtalya'nın ve Mussolini'nin yayılmacı politikaları ve doğuya açılan kapının anahtarı olarak gördüğü adaları gerçek sahiplerine vermek gibi bir niyeti yoktu. Çünkü hem Anadolu'da hem de Akdeniz'de egemenlik kurmak için adalar çok önemli bir role sahiptir.

Lozan'da adalarla ilgili çetin tartışmalar geçmiş ancak savaştan yeni çıkmış ve rejimini oturtmak isteyen Türkiye, barış ortamına ihtiyaç duyuyordu, bunu sağlamak içinde adaların İtalyanlara verilmesini kabul etmiştir. Ancak Meis konusunda ısrarcı olunmuşsa da bu ada da İtalyanlara terkedilmiştir. Lozan'ın 15. ve 16. maddeleriyle adalarda ki haklarımızdan İtalya lehine vazgeçilmiştir.

Lozan'da Oniki Ada'nın egemenlik hakları tartışılırken Yunanistan'la da Batı Trakya sorununuz tartışılıyordu. Batı Trakya'nın Yunanistan için taşıdığı stratejik önem söz konusu olarak buralar Yunanistan'a verilmiştir ancak halkının çoğu Türk olan Batı Trakya Türkleri için bir azınlık statüsü sağlanmış ve Batı Trakya Türklerinin hakları iki devlet arasında ki antlaşmalarla güvence altına alınmıştı.

Benzer bir şekilde adaların Türkiye için taşıdığı stratejik önem vurgulanarak adaların bir kısmını alabilmemiz söz konusu olmamıştır. Bunun anlaşılabilir bir yanı vardır ki o da; Türkiye'nin acil bir barış ortamına ihtiyaç duymasıdır. Ancak Oniki Ada'da yaşayan talihsiz Türkler unutulmuş olmalıdır ki; ada Türklerinin hakları tartışılmamış ve de İtalya ile yapılabilecek ikili antlaşmalarla Batı Trakya Türklerinde olduğu gibi hakları güvence altına alınmamıştır. Burada bir eksiklik

olduğu muhakkaktır. Adaların verilmesinde Ege’de Türk-Yunan dengesi dikkate alınmış ve Yunanistan’ın elinde ki adalarla Türkiye’nin elindeki adalar ve İtalya’ya verilmiş olan adalar göz önünde bulundurulmuş ve bir Türk –Yunan dengesi gerçekleştirilmiştir. Burada İtalya’nın Ege Denizine olan uzaklığı da göz önünde bulundurulmuştur.

Lozan Antlaşmasıyla adaları resmen alan İtalya’nın adalarda ki siyaseti de değişmiştir. Daha sıkı bir şekilde İtalyanlaştırma politikalarına başlamışlardır ve Türkler için de İtalyan işgaliyle başlayan sıkıntıların 2. aşaması başlamış oluyordu. Adalarda yaşayan Türklerin hakları güvence altında olmadığından 1925 yılında çıkarılan bir yasayla ada halkının İtalyan vatandaşlığına geçme mecburiyeti getirilmiştir. Bunlar daha başlangıç niteliğinde olacaktır. Baskılar II. Dünya Savaşı öncesine kadar katlanacak ve II. Dünya Savaşı sırası ve sonrasında ise farklı bir boyuta taşınacaktır.

Türkiye’nin adalarda ki Türklerle 1930’lara kadar pek ilgilenemediği görülmüştür. Bu tarihten sonra Türkiye’nin ada Türklerine olan ilgisi artmış ve Türkiye’nin Ege Denizi ve adalarındaki politikası oluşmaya başlamıştı. Bu tarihlere kadar herhangi bir şekilde yoğunlaşmadığı bu adalarda bu tarihten sonra, ileri de adalar konusunda söz sahibi olabilmek amacıyla, ada Türklüğünün korunması ve Türklerin adalarda ki nüfuslarının korunmasına yönelik bir politika benimsenmiştir. Bunun içinde gerekli önlemler alınmış ve hem gelen Türklerin geldikleri adalara geri gönderilmesine çalışılmış hem de Türkiye’ye kalıcı olarak yerleşmemeleri için gereken ekonomik önlemler alınmaya çalışılmıştır.

II. Dünya Savaşı öncesine kadar devam eden bu politika savaş zamanı da aynı şekilde devam edecek ancak savaş bitimi tamamen farklı bir boyut da değerlendirilecektir.

Savaş zamanı tarafsızlık politikası amaçlayan Türkiye savaşa dâhil olmamak için her türlü toprak talebine de “hayır” cevabını vermiştir. Savaş zamanı Türkiye’yi kendi tarafında savaşa dâhil etmek isteyen taraflar (Mihver ve Müttefik Devletleri) Oniki Ada konusunu zaman zaman gündeme getirmiş ve bu adaların bir kısmının Türkiye’ye verilmesi gerektiğini belirtmişler ancak Türkiye savaş dışı kalmak için bu teklifleri reddetmişti.

Savaş yılları hem Türkiye hem de adalarda yaşayan Türkler için zor dönemler olmuştur. Türkiye savaşa dâhil olmamak için denge politikasını sağlamaya çalışmakta aynı zamanda ada Türklüğünü korumak içinde Türkiye'ye göçleri önlemek için önlem almaya çalışmaktaydı. Ada Türkleri de adalarda karşılaştıkları güç durumdan kurtulmak için Türkiye'ye kaçmaya çalışmaktadırlar. Bu sıkıntılar II. Dünya Savaşının bitimine kadar devam edecek ve ada halkı en büyük sıkıntıyı adalardaki Alman-İngiliz mücadelesi zamanında göreceklerdir.

II. Dünya Savaşı bitince Türkiye için yeni bir sorun belirecektir o da “Sovyet tehlikesi” dir. Türkiye Sovyet tehdidinden kendine müttefik bularak kurtulmaya çalışacaktır ancak bu dönem, Türkiye'nin dış politikasında yalnız kaldığı bir dönem olacaktır. İngiltere'nin desteğini sağlamak isteyen Türkiye daha 1944 yılında Yunanistan'a resmi bir yolla Oniki Ada üzerinde her hangi bir istekte bulunmayacağını bildirmiştir. Görünen odur ki Türkiye üzerinde ki Sovyet tehdit algılaması çok yoğundur.

Türkiye bu ortamda iken Paris Barış Konferansı görüşmeleri başlamış ve Türkiye bu konferansa katılamamıştır. Aslında sadece Oniki Ada konusunda olmak kaydıyla fikrinin alınması zaruret olan Türkiye'nin konferansa davet edilmemiş olması devletlerarasında ki politika da güç esasını bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu konferansa katılmak için Türkiye başvuruda bulunmuşsa da, bu başvuru geri çevrilmiştir.

Lozan da Sovyetler ile İtilaf Devletleri aynı safta yer almadıklarından Türkiye bu dengeyi kullanmasını bilmiş, tüm istedikleri olmasa da Misakı Milli'yi büyük oranda sağlamıştı. Ancak şimdi, Lozan'dan farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Lozan'ın itilafları ve Sovyetler aynı safta savaştıklarından Türkiye'nin kullanabileceği bir kozu olmamıştır. Bunun üstüne Türkiye üzerinde ki Sovyet istekleri Türkiye'yi dış politikada daha çekingen kılmıştır.

Türkiye'nin üstündeki bu tehditler elbette bazı adımlar atılmasına ve harekete geçilmesine engel teşkil etmiştir. Ancak Türkiye'nin aceleci tavırları da dikkat edilecek bir noktadır. Daha barış görüşmeleri başlamadan 1944 yılında adalarda hak iddia etmeyeceğimizi bildirmek, gereksiz bir aceleciliktir. Daha sonra da barış görüşmelerine katılamadığımızda geriye dönüp, hak iddia etmeyeceğimizi

bildirmiş olmamıza bakmamız lazım. Sovyet tehdidi nedeniyle Türkiye, hem sıkıntılı bir durumdaydı hem de elindeki tek koz olan adaların mülkiyeti ve adalarda ki Türkler kozundan vazgeçmiştir.

1945 yılı ise ada Türklüğü için yine sıkıntılı bir dönem olmuştur. Her ne kadar adalarda İngiliz idaresi olsa da Yunan hakimiyeti her alanda görülüyordu ve İngilizlerin söylemleri de adaların Yunanistan'a verilmesi yönündeydi. Zaten Türkiye'de bunu kabul etmiş görünüyordu.

10 Şubat 1947 de Paris Barış Antlaşmasıyla adalar Yunanistan'a verilmiş ve Türkiye bu duruma sessiz kalarak kabullenmiştir. Zaten barış görüşmelerine katılmadığımız için fikrimiz dahi sorulmamıştı şimdi de sessizlik politikamız bu durumun kabulünden ibaret olmuştur.

Birçok kişi adaların Yunanistan'a kaptırılması hususunda yönetimin zafiyetine vurgu yapmışlardır. Ancak dönemin koşulları yakından incelenirse Türkiye'nin durumu da göz önünde bulundurulursa bu eleştirilerin biraz haksız olduğu ortaya çıkmaktadır. Yüzyıllarca Türk egemenliğinde kalmış ve hem yönetim tarzıyla hemde görünümüyle tipik bir Türk şehri olan Oniki Ada'nın alınamaması diplomatik bir başarısızlıktır ancak Anadolu'da toprak kaybetmektense Lozan'da İtalya'ya vermiş olduğumuz adaların alınamamış olması daha makul görünmektedir.

Ancak burada Lozan'da yapılmış olan hatanın aynısı tekrarlanmıştır. Adaların Türkiye'nin hâkimiyetine girmemiş olması çeşitli sebeplerle anlaşılabilir bir durumdur. Ancak yine ve yine Oniki Ada'da yaşayan Türklerin unutulması yadırganacak bir durumdur. Adalarda İtalyan işgalinden beri, sadece Türk olmalarından dolayı yaşadıkları bin bir türlü sıkıntıyı şimdi de Yunan hâkimiyetinde yaşamak zorunda kalacaklarıdır. Sebebi sorgulandığında ise Türklük haklarının güvence altına alınmamış olmasını göstereceğiz.

Daha İtalyan yönetimi zamanında ada Rumlarının yaşadığı sıkıntılar Yunanistan da olsun Amerika da olsun çeşitli şekillerde protesto edilmiştir ancak ada Türkleri için böyle bir politika izlendiğini söyleyemeyeceğiz. Bu tür protestolar adalarda ki Yunan haklarının varlığını dünya kamuoyunun gözleri önüne sermiş Türk hakları ise gizli de kalmıştır. Adaların Yunanistan'a devrinde bu protestolar ve aktif Yunan politikası da önemli bir rol oynamıştır.



Tüm bunların neticesi adalar Yunanistan'a hediye edilmiş ve adalarda yeni bir dönem, Yunan dönemi başlamış oluyordu. Tükler için de yine sıkıntılarla dolu yeni bir dönem başlamış oluyordu.

Tarih boyunca Anadolu ile bağları olan bu adaların, hatta o kadar ki adalar da kurulan şehirler Anadolu'ya bakan kısımlarda ve Anadolu'ya en yakın kısımlara kurulmuşlar, Anadolu ile bağlarının hukuken bir hukuksuzluk yapılarak kesilmesini acı bir şekilde gözlemlemiştir.

## KAYNAKÇA

### BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

BCA ( 030.10.238.606.6 )  
BCA ( 030.10.234.576.25 )  
BCA ( 030.10.238.605.12 )  
BCA ( 030.10.237.602.2 )  
BCA (030.10.116.871.12 )  
BCA ( 030.10.191.308.7 )  
BCA ( 030.10.124.882.4 )  
BCA ( 030.10.117.813.5 )  
BCA ( 030.10.55.367.23 )  
BCA ( 030.10.117.813.11 )  
BCA ( 030.10.171.185.22 )  
BCA ( 030.10.236.597.4 )  
BCA ( 030.10.238.608.2 )  
BCA ( 030.10.82.12.12. ) kararname  
BCA ( 030.18.82.102.16 ) kararname  
BCA ( 030.18. 25.5.10) kararname  
BCA ( 030.10.237.601.32 )  
BCA ( 030.10.237.604.20 )  
BCA ( 030.10.237.602.29 )  
BCA ( 030.10.237.600.5 )  
BCA ( 030.10.237.599.16)  
BCA (030.10.238.607.16 )  
BCA ( 030.10.237.600.1 )  
BCA ( 030.10.239.613.25 )  
BCA ( 030.10.256.725.23 )  
BCA ( 030.10. 239.613.23 )

BCA ( 030.10.237.604.23 )  
BCA ( 030.18.96.72.3 ) karaname  
BCA ( 030.10.55.367.30 )  
BCA ( 030.10. 124.882. 16 )  
BCA ( 030.10.179.236.9 )  
BCA ( 490.01.605.93.5 )  
BCA ( 030.10.124.882.12 )  
BCA ( 030.10.178.234.21 )  
BCA ( 030.10.256.725.22 )  
BCA ( 030.10.130.934.11 )  
BCA ( 030.10.117.815.17 )

## KİTAP VE MAKALELER

Aydın Mustafa, “II. Dünya Savaşı ve Türkiye 1939–1945”, **Türk Dış Politikası** (C. I, 1911- 1980 ), Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları.

Avcı Necati, **Tarih sürecinde Rodos**, İlahiyat Yayınları, Ankara 2002.

Bastıyalı Mehmet, **Rodos ve Oniki Adalar Tarihi**, İzmir 1992.

Bennet Lindsay, **Rodos**, çev: Fehime Ahtar Odabaşı, Dost Kitapevi, Türkçe 1. baskı 2003.

Carretto Giacomo E., **Akdeniz de Türkler**, Çev: Durdu Kundakçı- Gülbende Kuray, Ankara 2000.

Çam Nusret, **Yunanistan’da ki Türk Eserleri**, TTK Basımevi, Ankara 2000.

Çelebi Mevlüt, **Milli Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri**, Ankara 1999.

Çelikkol Zeki, **Rodos’taki Türk Eserleri ve Tarihçe**, TTK Yayınları, Ankara 1992.

\_\_\_\_\_ **İstanköy’deki Türk Eserleri ve Tarihçe**, TTK Yayınları, Ankara 1990.

Çomak Hasret, **Ege Adaları ( Konumu, Tarihi, Hukuki Statüsü ve Silahsızlandırılmış Statüsü )**, İstanbul 1996.

\_\_\_\_\_ “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Temel Özellikleri”, **Cumhuriyet Aydınlanması**, Kocaeli 2004.

Dilan H. Berke, **Siyasi Tarih 1914–1939**, Alfa Basım Yayın, 1998.

Dilek, Bahadır Selim, **Egenin Unutulan Türkleri**, Cumhuriyet Kitapları, 2008.

Erinç Sırrı-Yücel Talip, **Ege Denizi ve Türkiye ile Komşu Ege Adaları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

\_\_\_\_\_ **Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları**, Ankara 1988.

Erozan Ekrem, **Tarihi Ege Adalarından Kıbrıs, Girit Sisam, Rodos, Sakız, Midilli Tarihleri**, Kardeşler Basımevi, İzmir 1949.

**Ege’de Egemenliği Devredilmemiş Adalar**, SAEMK, araştırma proje dizisi 1, Sertaç Hami Başeren, Ali Kurumahmut, Ankara 2003.

**Ege Adalarının İdari, Mali Sosyal Yapısı**, SAEMK, Araştırma Proje Dizisi 2, Editör: İdris Bostan, Ankara 2003.

**Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi**, SAEMK, araştırma Proje Dizisi 6, Editör Cevdet Küçük, Ankara 2001.

**Ege Denizi ve Ege Adaları**, Harp Akademileri Basımevi, 1995.

Grossi, Fabio L., **İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923 Kamuoyu ve Dış Politika**, Çev: Nevin Özkan-Durdu Kundakçı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Fırat Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1919–1980**, Editör; Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Hayta Necdet, **1911’den Günümüze Ege Adaları Sorunu**, Gazi Kitapevi, Ankara 2006.

Hatipoğlu Murat, **Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan**, Siyasal Kitapevi, 1997.

İnönü Erdal, **Anılar ve Düşünceler**, C. 1, 12. Baskı, İstanbul 1996

**İtalya**, Genelkurmay başkanlığı Yayınları, Ankara 1938

İşbilir Ömer, “Ege Adalarında Sosyal Yapı”, **Ege Adalarının İdari, Mali ve Sosyal Yapısı**, SAEMK, Araştırma Proje Dizisi 2, Editör: İdris Bostan, Ankara 2003.

Kaşlıoğlu şahap, **Rodos’ta Saklı zamanlar**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2007.

Konuk Neval, **Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy’de Osmanlı Mimarisi**, Ankara 2008.

Koçak Cemil, **Türk- Alman İlişkiler (1923- 1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri Ve Ekonomik İlişkiler**, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Köstüklü Nuri, “Türk-İtalyan İlişkileri”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, c. 2, 2004.

Kurtcephe İsrail, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911–1916)**, Ankara 1995.

Küçük Cevdet, **Ege Adalarında Türk Egemenliği Dönemi Ege’de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Yay. Haz: Ali Kurumahmut, TTK Basımevi, Ankara 1998.

**Lozan Barış Konferansı Tutanaklar- Belgeler**, Çev; Seha L. Meray, 3. Baskı, 1.Takım, Cilt 1 Kitap 1, İstanbul.

Macar Elçin, “Lozan’dan günümüze Oniki Ada Türklerinin Sorunları”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, İstanbul 2006

Nasuhoglu M.Sadi, **Rodos ( Anılar-Öyküler )**, Muğla Üniversitesi Basımevi, Muğla 2004.

Oran Baskın, “Savaş Kaosunda Türkiye; Göreceli Özerklik”, **Türk Dış Politikası**, cilt I. 1911–1980, Editör: Baskın Oran, iletişim Yayınları, İstanbul 2003

Orhonlu Cengiz, “Oniki Ada Meselesi”, **Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Yıl–2, S:23, Ankara 1964

\_\_\_\_\_ “Oniki Ada’daki Türk Eserleri ve Türk Nüfusu”, **Türk kültürü**, Yıl 2, S: 24, Ankara 1964.

Örenç Ali Fuat, **Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006

Söylemezoğlu Haşim-Çevikalp Mesut, “Rodoslu Hala Osmanlı Çeşmesinden Su İçiyor”, **Aksiyon**, sayı 702, 19–25 Mayıs 2008.

Şıvgın Hale, **Trablusgarp Savaşı ve 1911–1912 Türk- İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.

Taşkıran Cemalettin, **Oniki Adanın Dünyu Bugünü**, GNKUR ATASE Başkanlığı yayınları, Ankara 1996.

\_\_\_\_\_ **Ürkek Bir siyasetin Tarih Önündeki Ağır Vebali ONİKİ ADA Hatalı Kararlar Acı Kayıplar**, Babı Ali Kültür Yayıncılığı, 3. Baskı, İstanbul 2009.

Tuncel Metin- Bostan İdris, “Dünden Günümüze Ege Adaları”, **Coğrafya Dergisi-Ayrı Basım**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İstanbul 1998.

**Türk Hâkimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi**, Editör: Cevdet Küçük, SAEMK, Araştırma proje dizisi 2, Ankara 2002.

Tunç Gürsu Sevil, “Tarihte Batı Anadolu, Ege, Ege Adaları”, **VIII. Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım**, Ankara 1979.

Uçarol Rifat, **Siyasi Tarih ( 1789–1999 )**, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000.

Yavuz Celalettin, **Menteşe Adalarının (Oniki Ada ) nın Tarihi**, İstanbul 2003.

Yılmaz Gülcan, **Oniki Ada Sorunu (yayınlanmamış doktora tezi)**, İstanbul 2003.

\_\_\_\_\_ “Rodos ve Oniki Adada İtalyanların Sosyo-Ekonomik Baskılar (1912–1947)”, **Cumhuriyet Aydınlanması**, Kocaeli 2004.

## GAZETELER

Cumhuriyet, 1944–1945

## İNTERNET

Barlas Dilek, **İki dünya Savaşı Arasında Türkiye ve İtalya**,  
[http://www.obarsiv.com/cagdas\\_turkiye\\_seminerleri\\_0607.html](http://www.obarsiv.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0607.html) (20 Haziran 2010)

Dilek Bahadır Selim, **Ege’den Yükselen Çığlık I, Oniki Ada’da zulüm**  
<http://www.abttf.org/html/index.php?link=727&arsiv=1> (20 Haziran 2010)

Sarısrı Serdar, “2.Dünya Savaşı Yıllarında Anadolu Sahillerine Sığınan Yunanlı Sivil Mülteciler”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**,  
<http://turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s27/21serdar.pdf> (20 Haziran 2010)

Ünal Afşin, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahri Sefid (Akdeniz-Ege Adaları) yada Kaptan Paşa Eyaleti**  
[http://www.sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi\\_12\\_16\\_a\\_a\\_unal\\_251\\_161.html](http://www.sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_12_16_a_a_unal_251_161.html). (20 Haziran 2010)

<http://www.istanköy.org/documents/46.html> (20 Haziran 2010)

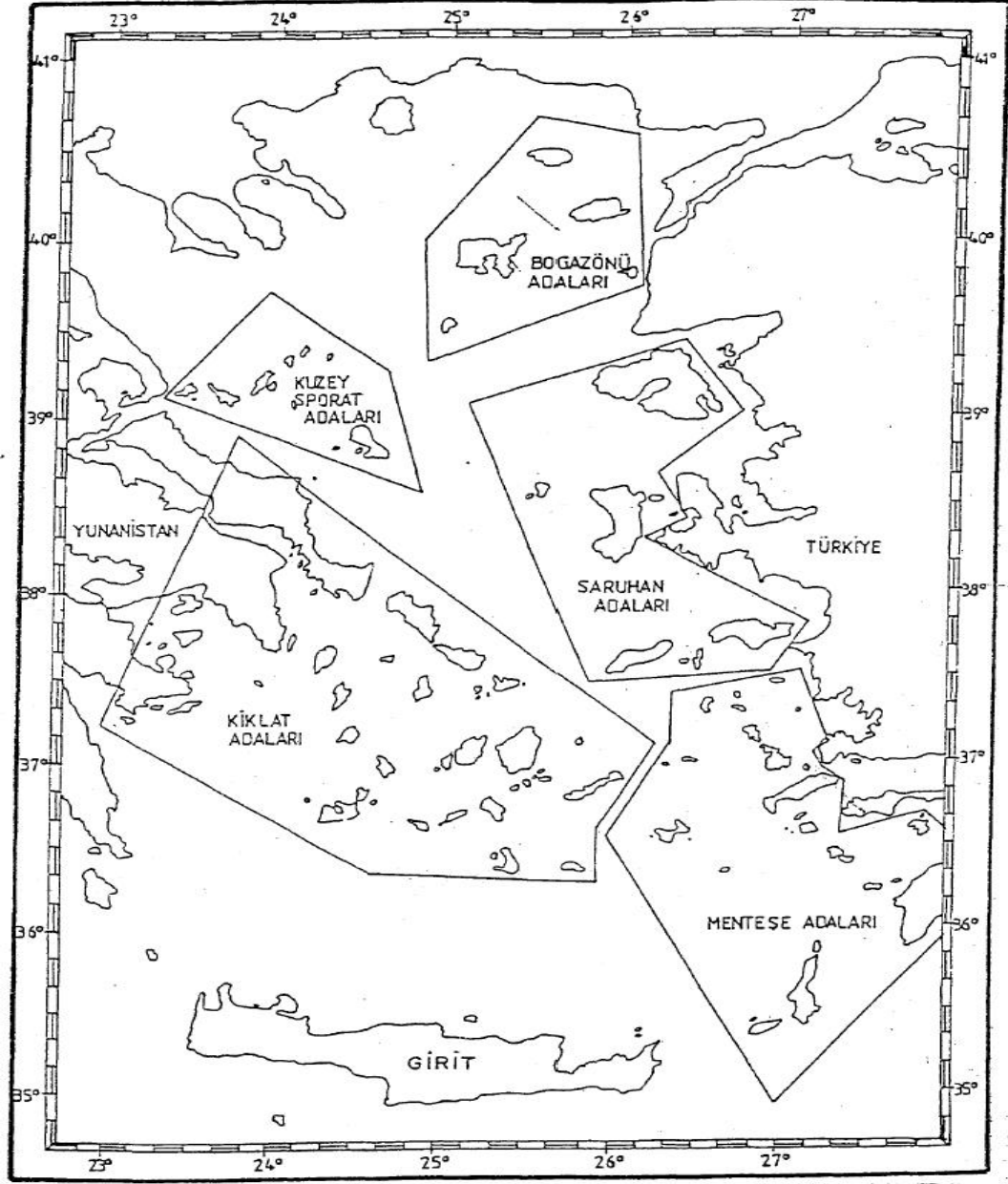
[http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Oniki\\_ada](http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Oniki_ada). (20 Haziran 2010)

<http://www.genelbilge.com/ege-adalarinda-turk-egemeligi-donemi.html> (20 Haziran 2010)

<http://www.ttk.org.tr/index.php?Page=Sayfa&No=249>. (20 Haziran 2010)

<http://www.google.com/earth/index.html> (15 Aralık 2010)

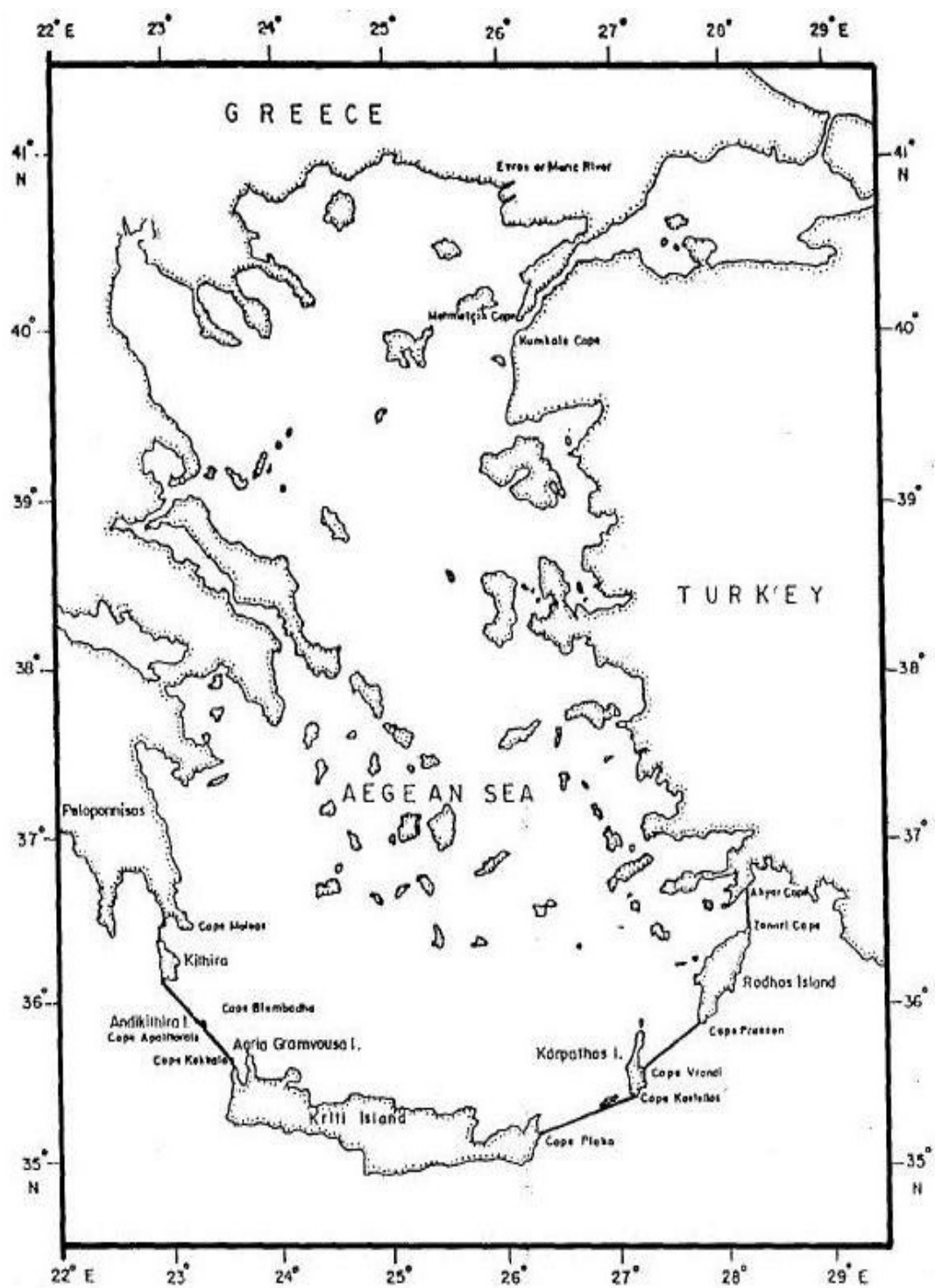
## EKLER



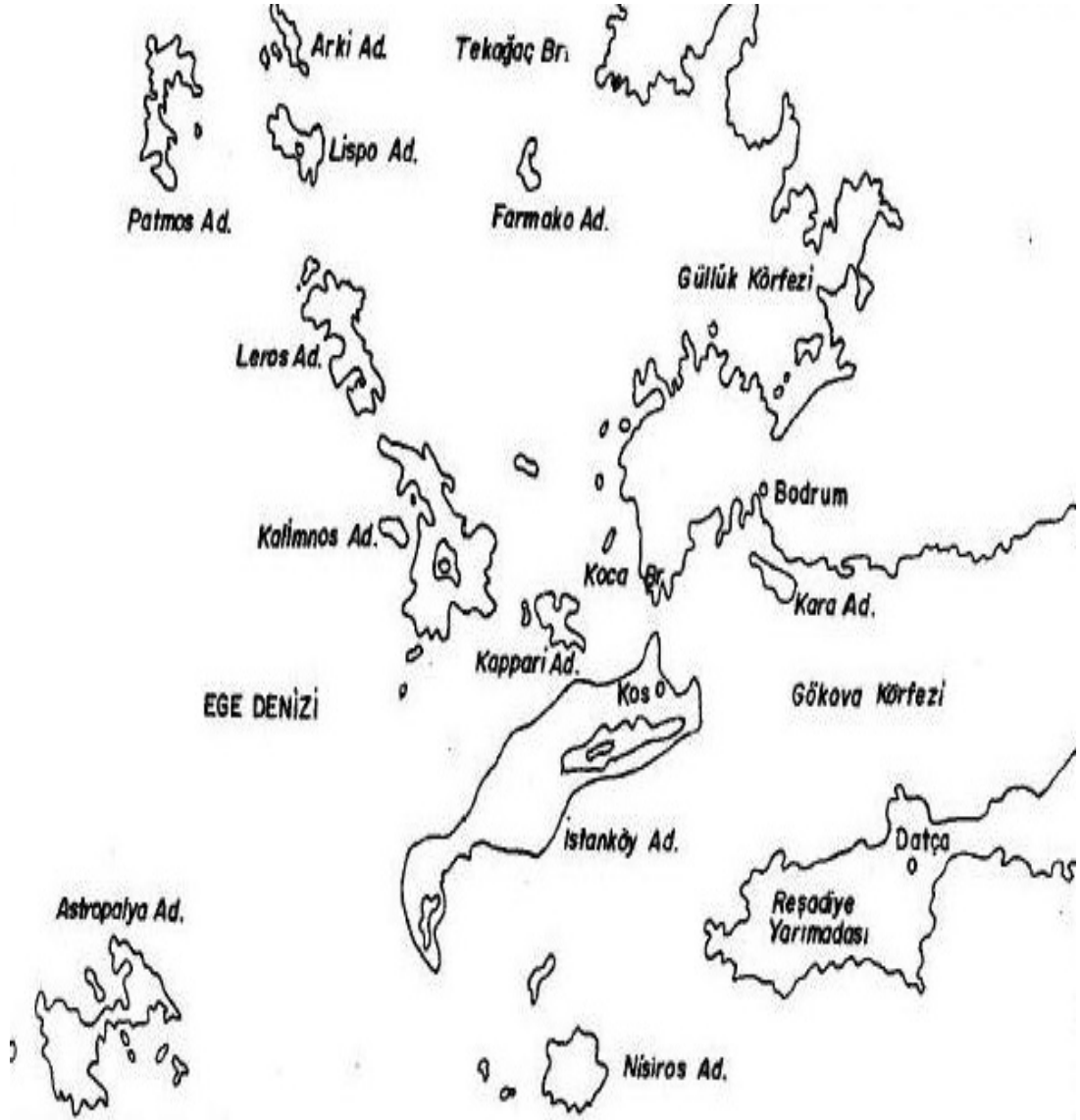
HARİTA-1<sup>244</sup>

<sup>244</sup> Ege'de Temel Sorun Egemenliği Tartışmalı Adalar, yay. Haz; Ali Kurumahmut, TTK, Ankara 1998.



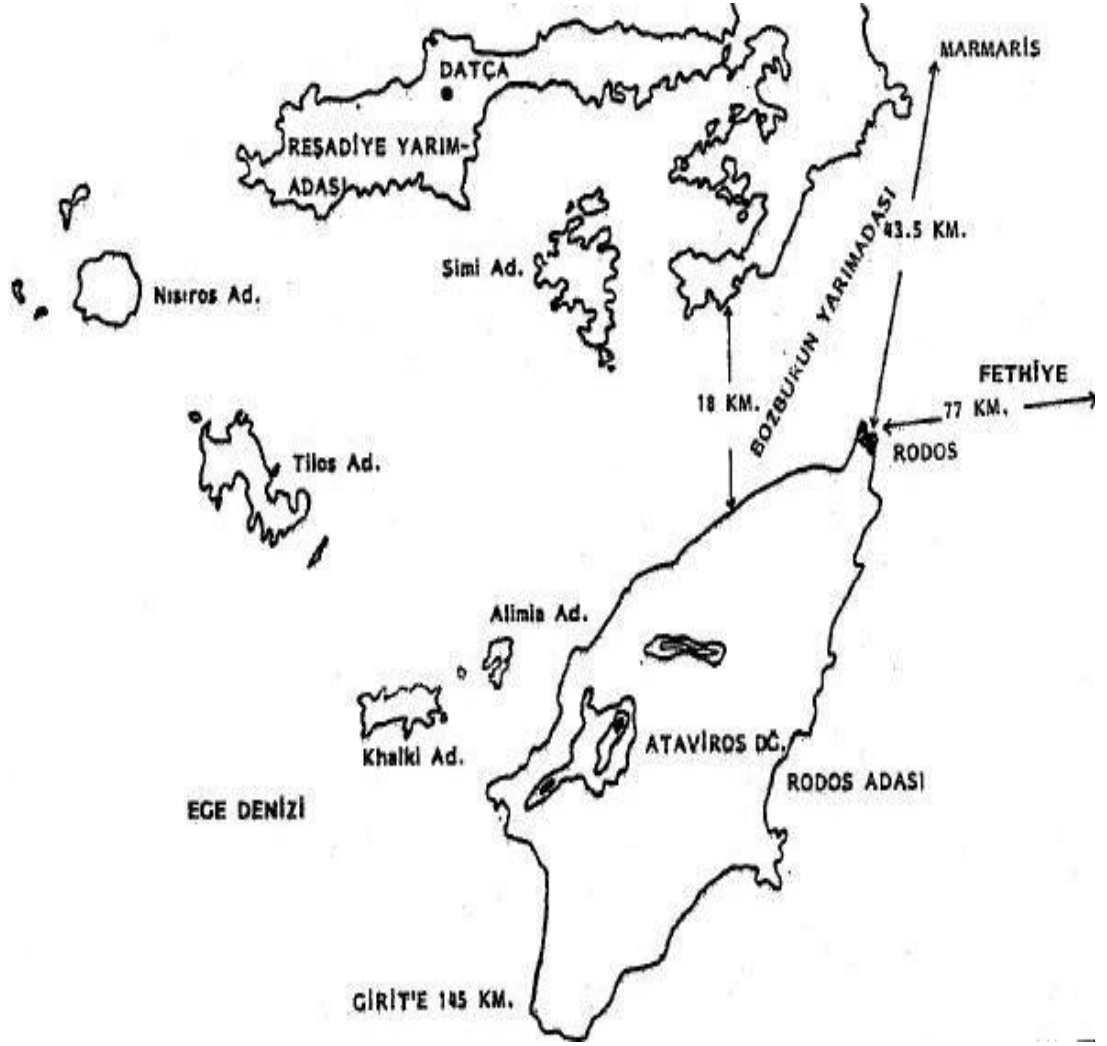


HARİTA-2



HARİTA-3<sup>245</sup>

<sup>245</sup>Ege Denizi ve Ege Adaları, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995.



HARİTA-4



**HARİTA-5**

T. C.  
GÜMRÜK VE İNHİSARLAR  
VEKÂLETİ

Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı

1. Şube 3. Kısım  
U. 29837

Sayı H. 3725

Eki



Ankara

21 Eyl/1943

Yüksek Başvekâlete

Ö z ü

İtalyan mültecileri  
H:

Marmaris Gümrük Muhafaza bölük komutanlığından alınan 19/Eylül/1943 günlü raporda:

1 - 16/Eylül/1943 de Rodöstan 21 Subay, 12 Erbaş, 1 Deniz Onbaşısı, 31 Er, 12 Tabanca, 1 Dürbün, 1 Gazmaskesiyle 13 Sivil Erkek, 2 Çocuk ve 1 Kadının Marmarise, aynı gün 1 Yarbey, 1 Yüzbaşı, 9 Teğmen, 10 Başçavuş, 2 Onbaşı ve 25 erle 4 Sivilin 4 Tabanca, 1 Dürbünle Bozukkaleye, 17/Eylül/1943 günü 1 Yüzbaşı, 2 Üsteğmenin 3 Tabanca ve 16 Mermi ile Marmarise,

18/Eylül/1943 günü 6 Subay, 10 Erbaş, 2 Onbaşı ve 4 erin 3 Tabanca, 4 El Bombasıyla Kadırgaya, iltica ettikleri bildirilmiştir.

Derin saygılarımla arz ederim.

2 - Yüksek Başvekâlete, Dahiliye Vekilliğine, Genelkurmay Başkanlığına arzedilmiştir.

Gümrük ve İnhisarlar  
Vekili

Arzedildi

19/9/23.9.1943

Suadettin Güner

Karşılıklarda şube adının ve sayısının yazılması

K. örnek, 138-1941

030

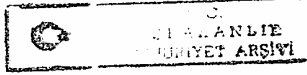
10

55

367

30

EK-1



T. C.  
Daniliye Vekâleti  
Ticariye, Kâhane, Mühürhane

|               |         |                       |         |
|---------------|---------|-----------------------|---------|
| Yazıldığı yer | Angla   | Telgraf merkezine No. | 151     |
| Tarihi        | 5-8-934 | Kâhane galeği         | 6-8-934 |
| Kısmetesi     | 7060/23 | Açıldığı              | 6-8-934 |

Daniliye Vekâletine

İzinli olarak Radosta bulunan Mektep talebeleri-  
mizin başlarındaki resmî mektep şapkalarının -  
çarşı içersinde ve Mandraki mevkiinde baza -  
Rum ve yanudiler tarafından yırtıldığı ve İtal-  
yan hükümetine şikâyetle bulunulmuş ise de müte-  
cevizler hakkında hiç bir muamele yapılmıyarak  
Şapka bedellerinin verilmek istenildiği ve bu tek-  
lifin talebelerimiz tarafından kabul edilmediği -  
alınan habere atfen Fethiye kaymakamlığından bil-  
dirilmiştir.

Daniliye vekaletine ,B.E.Harbiye Reisliğine arz e-  
dilmiş ,Dağ livası kumandanlığına ,İzmir,Aydın,An-  
talya Vilayetlerine yazılmıştır.

Vali  
Ömer Cevat

*Harbiye*

EM. K. D. M. E.

15. AGUST 1934

*Vedat bey*

8.8.934

*Hifz*

18.7.935

EK-2

T. C.  
Dahiliye Vekâleti  
Hesusi Kalem Müdürlüğü

15  
2707

|               |           |                        |               |
|---------------|-----------|------------------------|---------------|
| Yazıldığı yer | Muğla     | Telgraf Merkezinin No. | 502           |
| Tarihi        | 13/8/934  | Tarih                  | 13/8/934      |
| Numarası      | 734/12479 | Açıldığı               | M.A. 14/8/934 |

Dahiliye Vekâletine



1- Rodos adasında askerî vaziyetlerde bir tebeddülât olmadığı ve yalnız umumî seferberlikte Avusturya'dan alınan ve kıymeti harbiyesi bulunmayan bir torpitorun ada muhafızı olarak bulunmakta olduğu.

2- Rodos'ta Türk ve İtalyan tebaalı Türk'lere karşı tatbik olunan muamelelerden dolayı hemen umumiyetle bunların Türkiyeye hicret istedikleri ve bir kısmının pek ucuz fiyatla mallarını satmakta oldukları Rodos'taki habercimiz Mustafa Efendinin iş'arına atfer Fethiye Kaymakamlığından bildirilmiştir.

Dahiliye Vekaletine, Büyük Erkanı Harbiye Riyasetine arz, Dağ Livası Kumandanlığına, İzmir, Aydın; Antalya vilayetlerine yazılmıştır.

Muğla Valisi  
Ömer Cevat

Hefaz  
18.7.35

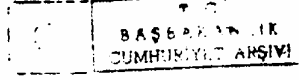
-1-

030 10 237604 20

EK-3

Türkiye Cumhuriyeti  
Hariciye Vekâleti  
5. nci Daire Umum Müdürlüğü  
nci Şube

49932  
1141



Başvekalate

Mahalli idarenin konsolosluğa ve tehsaya sarfı muamelatında değişiklik hususile geldiğinden ve buna ait vakialardan bahsile takip edilecek hattı hareket hakkında talimat talebini Havi Rodos Konsolosluğumuzdan alınan 22-11-933 tarihli ve 2336/935 numaralı raporun sureti ilişik olarak takdim olındı, efendim .

HK

Takdim  
21-12-933

Hariciye vekili w.

A. Corak

4

|     |    |  |  |     |     |    |
|-----|----|--|--|-----|-----|----|
| 030 | 10 |  |  | 237 | 601 | 32 |
|-----|----|--|--|-----|-----|----|

1

EK-4



2336  
335



22/11/1933

*Handwritten signature/initials*

#### Hariciye Vekâletine

Bir kaç vakıttanberi Hukûmeti mahalliyyenin alolumun türklere ve konsolosluğumusa karşı muamele tarzında baris bir degişiklik hissedilmektedir.

Mayıs 1933 de Vekâleti celile ile temas etmek üzere açık telyası ile telakki ettiğın emir üzerine Ankara'ya gelerek tekrar avdetinden sonra bu vasiyet günden güne daha dikkati e olâhaya bağlanmış ve bilhassa Cumhuriyetimizin onuncu yılı münâ sebebiyle yapılmış olan temahuratın sonra çok müs'ile bir şekil almıştır.

Hukûmeti Cumhuriyenin bilhassa bu son beş altı ay sarfında muhtelif vesilelerle adalardeki vatandaşlarımız hakkın da gösterdiği alâkanın Adalar mahalisi üzerindeki fevkalâde te-sirleri, mahallî hukûmetin şimdiye kadar görmediği ve tahmin etmediği bir şey olmuştur. Bu alâkanın, mahallî hukûmetec ne kadar asabiyetle karşılanmışsa alolumun türklere ve hatta rum lara e nisbette lehimize imale etmiştir.

Malum devletleri olduğu üzere İstanbul'da 23 misandaki hareketârsında Bedrus belediyesince yapılan ilk muaveneti müte akıp Hilâli Ahmerinin tarafından konsolosluğumuz marifetile vatandaşlara para dağıtılmış ve nihayet Dahiliye Vekâletinin emrile Kenya vapuru İstanbul'a uğrayarak felaketsedeleri Çeşmeye nakletmiştir. Bu alâkanın ve Dahiliye Vekâletinin, türk mülteciler hakkında gazetelerde intişar eden tamimi, İstanbul'daki ital yan tebeası türklere bir geçunun türkiye için pasaport alma larını ve memleketi geçmelerini muşir e muştur. Bu hal de hukû met tarafından infial ile karşılanmıştır.

Eylûl aptidalarında Maarif Vekâleti, lise ve orta mekteplerimizde okutturulmak üzere masabaka açmış ve konsolosluğumuzda yapılan imtihanda kazanan italyan tebedden iki türk ge ouğu Adana lisesine yerleştirilmiştir. Hukûmeti mahal ayenin Bedestaki türk mekteplerinin hukûmete devri için Cemati isle niye nendinde yaptığı teğebbüs ve propaganda da bu sırada ahim kalmış ve bu, konsolosluğumuzun butapta muassir olduğu yolunda bir sahabe yol açmıştır.

Bir müddet evvel, muhtae türk çocukları giydirilmek üzere konsolosluğumuzda yapılan teğebbüs Himayei etfal Cemiyet tarafından hüsnukabul ve isaf edilmiş ve muhtae 45 türk çocuk Bayramda giydirilmiş ve Himayei etfalimizin bu şefkatli yard bütün türklerin Hukûmeti Cumhuriyenine karşı minnet ve iltif duygularını pek parlak bir surette ishara vesile olmuştur.

2/.

EK- 4'ÜN DEVAMI

Yirmi aydanberi Redesa ugramayan türk vapurları da Eylül iptilâsından itibaren muntazam sefer yapmaya başlamıştır Cumhuriyet bayramının İzmir ve Ankara da tosit etmek için yünlece türküm memleketimize gitmek ve türk vapurlarını tereh etmek hususunda gösterdikleri tehalük de dikkatle takip olunmuştur.

Türk-Yunan dostluk siyaseti Redesta türk-rum dostluğuna musait bir saha hazırlanmış, muhtelif suretlerle tanyık altında bulunan rumlar da Adalarda Türk idaresinin avdetini alemlen temenni etmekte bulunmuşlardır. Bu sırada Kerfa, Atina ve Pire hadiseleri de Adalarda muhim akisler uyandırmıştır. Hukümeti mahalliyeye e günlerde bir hayli telâş göstermiş ve türk rumca gazeteleri memleketi keymamış ve hususî muhaberatı sahip lerine vermeye gibi tedbirler almış ve bu meydana namına gelen gazetelerden bir kısmı ile bir kaç hususî mektubunun da siyaset ugratıldığı bilahara tahakkuk etmiştir.

Şen altı ay içinde birbirini takip eden bu hadisatın halk ve hükümet üzerindeki tesiratını Cumhuriyet bayramı münaseleti ile ahhalinin yaptığı temahurut ve hükümetin gösterdiği felâ ve asabiyet ile ölçmek mümkündür.

1931 senesi cumhuriyet bayramında konsolosluğa gelen lerin adedi 100 raddesinde iken bu sene italyan tebası türk ve rumlardan pek çok kimseler siyarette bulunmuş ve bunların miktarı bilahabalağa 1500 raddesine varmıştır. Gece yarısına kadar devam eden bu tahassus karşısında sivil memurlar konsolosluk dahiline gönderilerek bir çok siyareteillerin isimleri tesbit ettirilmiş ve bilahara karabinyer kumandanının yanına çağırılarak Türk konsolosluğuna gitmiş olmalarından dolayı serguya çekilmiş ve hareketlerinden dolayı muhassa olunarak tehdidatta bulunulmuştur. Konsoloshane günlerce sıkı surette gisli ve açılkar tahassusda tabi tutulmuş hareketin de ayrıca takip edilmiş ve edilmekte bulunmuştur.

Hükümetle münasebet ve temaslarında hakkında çok nazıgane ve tervihakar muamelede bulunulmakta devam edilmekle beraber şahsını istihdaf eden bazı vasiyetler ihdasına çalış tıklarının da öğreniyorum; Bu bapta ihtiyat ve temni ile hareket edilmesi tabii asede gerek türk ve rumların temahurat ve temahulatı ve gerekse hükümetin buna karşı aldığı van'u tavır ve takibe başladığı tanyık siyaseti ehemmiyetle mutaleaya layık olma gerektir.

Bundan başka Adalar ahaliisi italyan tebası adededil mekle beraber şimdiye kadar vatandaşlık hukuk ve vesaifi nekte sından istisnai muameleye tabi tutulmakta iken bir kaç günden beri, Hükümet işlerinde çalışan italyan tebasına, vatandaşlığa kabul edilmelerini istide etmeleri lüzumu resmen bildirilmiş ve vatandaşlığa kabul edileceklerden 33 yaşına kadar olanların askere celbelunacaklar ve bunların çocuklarının da badem askere alınacakları bu tebligata riayet etmeyenlerin işleriğden çıkarılacakları resmen teblig edilmiştir. Bu tebligat bilianu ahaliyi heyecan ve tereddide düşürmüştür. ./.

|     |    |  |  |        |    |
|-----|----|--|--|--------|----|
| 030 | 10 |  |  | 237601 | 32 |
|-----|----|--|--|--------|----|

EK- 4'ÜN DEVAMI

22760132

Bir kaç gündemleri buaptı konsoloslukımıza mütemedi murasatlar vaki olmaktadır. Bunlar, italyanlara askerlik yap-  
mıyacıklarını ve Anavatanı altından başka bir çare düşünmedikle  
rını beyanla kendilerine bir yol gösterilmesini rica etmektedir  
ler. İtalyan vatandaşlığını (citadinanza) ıktisap için şimdilik  
yalnız memurlara yapılan bu tebliğat alelumun İtalyan tebasası  
(suddite) alanlara teşmil edildiği takdirde bir çok ailelerin  
yine hürmete kalkışacakları tabiidir.

Hükümeti mahalliyenin mektepleri kapamak ve gençleri  
askere almak suretille anesini İtalyanlaştırmak, nakli terbiye ve  
duyguları buna müsait olmaları da Adaları terke mecbur etmeyi  
istisna ettiği tahmin oluna bilir.

Diğer taraftan söz zamanlarında Yunanistan ve dışardaki  
eniki adalı rumların faaliyetleri geçtiklerini ve devletlere ve cem-  
yete akvama murasatla Adaların makamının tayini için tepe-  
bus v. propaganda başladıklarını gösteren haberler işlenmekte  
dir. Adalıların vatandaşlığı kabulü meselesinin ortaya çıkartılması  
kıs buna karşı itiraz edilmiş bir tedbir el mai da mümkündür.  
Ahaliinin ekseriyetine vatandaşlığa kabul istisnası verilmeye  
muvafık oldukları takdirde bir nevi reyname murasat edilmiş gibi  
bir vaziyet ihdas edilmiş olacaktır ve Adalar mahallisinin İtalyan  
vatandaşlığını kendi arzularıyla ıktisap etmiş, olduklarını ve buna  
enaleyh ertada bir enikiadallılar meselesi mevcut olamayacağını  
müdafa maksadını hazırlanmış olmaktadır.

Keyfiyetleri eder ve subapta takip edilmesi lüzumlu ve  
faideli görülecek hattı hareketin emir ve ıfarrına müsaade buyu  
rul asıl istihkam eylerin efendim.

Hed es konsolosu

22760132

4

EK- 4'ÜN DEVAMI

8 / I / 1934

**T. C.**  
**Dahiliye Vekâleti**

Nüfus U. M.

S 1 M

Mayı

599-

3/1

Hulâsa :

Yüksek Başvekâlete



Lozan Muahednamesinin meriyete vaz'ı tarihinde Rodos ve İstanköy'de bulunarak ahden İtalyan tabiiyetini iktisap eden bu Adalar Türkleri mallarını terk etmek suretiyle sahillerimize kaçmakta oldukları haber alınmış ve dağılmalarına meydan bırakılmıyacak ve gelenleri geri gönderecek tedbirler alınması ve oralarda bu suretle propaganda yapılarak gelmelerine meydan verilmemesi Hariciye Vekâletine , Muğla, İzmir Vilâyetlerine yazılmıştır .

Malûmaten Arzeylerim Efendim .

Dahiliye Vekili

*N.*

*S. Kaya*

*H. H. H.*

9-1-34

-1-

Cevaben yazılacak Evrak. Cevap olduğu muharrerinin tarih numarası ile hangi daire ve şube ihdevsiyle yazıldığına dair bilgilerin derçolunması rica olunur.

|     |    |  |  |        |   |
|-----|----|--|--|--------|---|
| 030 | 10 |  |  | 237602 | 2 |
|-----|----|--|--|--------|---|

S.

EK-5

T. C.  
BAŞVEKÂLET  
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ  
Karar sayısı  
2

Kararname

12195

Oniki aya 1939 senesi sonuna kadar verilmiş olan ahdî konten-  
jan bakiyyesinden iki milyon lîret kıymetinde canlı hayvan ile, 500000  
lîret kıymetinde alelumum kuru sebzelerin 2/II869 sayılı kararnameden  
istisnaen ihracına izin verilmesi; Ticaret Vekillîğinin 19/IO/939 ta-  
rih ve IO098 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine icra Vekil -  
leri Heyetince 23. TEŞ.EV.1939 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V.

*B. Haydaroğlu*

Ad. V.

*Fethi Okyar*

M. M. V.

*M. M. V.*

Da. V.

*Sayık Öztürk*

Ha. V.

*S. S. S.*

Ma. V.

*Ma. V.*

Mf. V.

*Y. V.*

Na. V. ve  
Zr. V. V.

*A. F. Cebesoy*

İk. V. ve  
Ti. V. V.

S. İ. M. V.

*S. İ. M. V.*

G. İ. V.

*G. İ. V.*

Zr. V.

Mü. V.

*A. C. Cebesoy*

Ti. V.

|      |    |    |    |    |     |    |
|------|----|----|----|----|-----|----|
| 0120 | 18 | 01 | 02 | 85 | 102 | 16 |
|------|----|----|----|----|-----|----|

EK-6

T. C. BAKANLIĞI

DAHİLİYE VE İÇİŞLERİ

Emelîyet Umum Müdürlüğü

14 Mart 1945

ÖZÜ : Adalardan gelecek

mültecilerin kabul edil-  
memesi Hk.

Şube Büro Dosya Numara  
7.A 71871-II/12 12851

T. C.  
BAŞBAKANLIK  
CUMHURİYET ARŞİVİ

İmza

1

Başbakanlık Yüksek Makamına

Almanya ile harp halinde bulunmamız dola-  
yısıyla adalardan gelecek mültecilerin yurda  
kabul edilip edilmemesi hususunda Muğla Vali-  
liğince Bakanlığımızdan sorulan hususa yüksek  
emirleri üzerine verilen müsbet karşılığın bir  
örneği bağlı olarak sunulmuştur .

Başbakanlık Yüksek Makamına, Hariciye ve  
Sıhhat ve İç. Mu. Bakanlıklarına arz edildi .

Dahiliye Bakanı

*Hicmi Uzun*

14-3-235 1202 1

Kayıtlıklarda: Dosya sayısıyla numara ve tarih bilgisi rica olunur.

EK-7

BAKANLIĞI  
XXXXXXXXXX

Em.  
7.A

C R N E K

14/3/945

71871-II/12

C

T. C.  
BAŞBAKANLIK  
CUMHURİYET ARŞİVİ

İzmir Valiliğine

Ka: 27/2/945 gün ve I/687 sayılı şifreye.

1 - Adalardan gelecek mülteciler Hk.

2 - Alman işgali altındaki adalardan gelecek mültecilerin evvelce olduğu gibi yurda kabulü Başbakanlığın emri iktizasındandır. Gereginin yapılması rica.

3 - Em.Ş.7. ( 12846 ) sayılıdır.

Dahiliye Bakanı

Aslı gibidir

*Luffy*

|     |    |  |  |     |     |    |
|-----|----|--|--|-----|-----|----|
| 030 | 10 |  |  | 117 | 815 | 17 |
|-----|----|--|--|-----|-----|----|

2

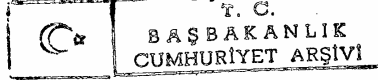
EK-7'NİN DEVAMI

T. C.  
SAHAT ve İÇTİMAİ  
MUAVENET VEKÂLETİ  
İskân Umum Müdürlüğü  
~~Bahatlık - Kısaca~~  
Genel No. B:İ  
Özel No. 109667

Ankara 16-10-1945

Geriye dönmek istemeyen  
Rodos ve İstanköy adaların  
dan gelen mülteciler H:

Başbakanlık yüksek Katına



Rodos ve İstanköy adalarından Muğla sahillerine  
gelen Türk mültecilerinden heman yüzde doksan beşi  
kendi istekleriyle Marmaris , Bodrum ve Fethiyeden  
iskân Umum Müdürlüğünce tedarik edilen motorlarla gel-  
dikleri adalara ide edilmişlerdir .

Geri ile maddî ve manevi hiç bir alâkası bulun-  
mayan pek cüzi bir kısmı da geriye dönmek istememiş-  
ler ve Türkiyedeki yakınları yanında kalmayı veya  
serbest olarak çalışmayı tercih etmişlerdir .

Bu durumda bulunan ve adedleri pek az bir mik-  
dara baliğ olan bu türk ırkına mensub mültecilerin  
ana vatanda kalmak hususundaki arzularına rağmen  
geriye iadelerinin muvafık olmayacağını Bakanlığımız  
mütalea etmekte olduğundan bu husustaki yüksek düşün-  
celerinin emrû işarını saygılarımla arz ve rica ede-  
rim .

D. e. Atasayın

Sağlık ve Sosyal Yardım  
Bakanı

*[Handwritten signature]*

*[Handwritten signature]*

030 10 124 882 16

V.E  
BAŞBAKANLIK EVRAKI  
17-10-45 4/4637

EK-8



T. C.  
SAĞBAKANLIK  
MUAHVENET VEKÂLETİ

İskân Umum Müdürlüğü

Genel M

Özel M

İlgisi:

49374  
137

Başvekelet Yüksek Kuruluna

Ender Motörriyle batan 209  
Yunanlı hakkında:

Yunan Adalarından Geçmeye gelen ve umumî karar mucibi-  
bince geldikleri Adalara iade edilmek üzere 235 Yunan  
mültecisini hamilen 4/4/942 tarihinde Geçmeden hareket  
eden Kaptan Ahmet Gürbüz Akyürek idaresindeki Ender na-  
mandaki Türk Motörünün Seferihisarın Çelik mevkiinde Ka-  
yaya çarparak battığı ve Kaptan dadakil olmak üzere 209  
Yunanlının boğulduğu ve üç Türk tayfa ile yirmialtı Yunan  
mültecisinin kurtuldukları ve bunların Seferihisarda  
iskân ve ibate edildikleri ve mes'eleyle Cumhuriyet Müdaci-  
umunîliğince el konduğu İzmir Valiliğinden alınan 7/Mısır  
942 tarih ve Emniyet 1489 sayılı telle bildirilmekle key-  
fiyeti beraya malûmat saygılarımla arz ederim .

Sıhhat ve İctimai Muavenet  
Vekili

Dr. H. Alataş

Dr. Alataş

10. 4. 1942

030 10 171 185 22

S.1

EK-8'İN DEVAMI

T.C.  
DAHİLİYE VEKÂLETİ  
Umum Jandarma  
KUMANDANLIĞI

S. 3 Ks. 1

E. 5251

Başvekillete

ANKARA  
- - 929



Mağla vilâyetinin 18/5/929 tarih ve 2/2123 numaralı gizli  
suretidir .

Pa . 2/2123 dır .

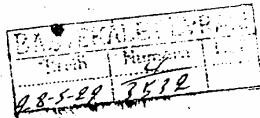
Mağla'nın on dokuzuncu pazar günü İtalyan karalarının Rodosa gele-  
ceği ve mahiyetinde yirmi beş parça kadar cefakâr harbiye ve  
dinde Tayyare ve Hâliyetli Bahri ve jandarma ofradı bulunacağı  
ve on gün kadar Meis , İstanbul adalarında ziyaret edeceği ha-  
ber alındığı Fethiye kaymakamlığının şif'arına atfen marudur .

Vall  
Lebip

Başvekillete , Hariciye vekâletine , Büyük erkânharbiye reis-  
liğine arz edilmiştir . 26/5/929



g



A  
Cevaplarda Şube ve Kısım numaralarının derel mercudur

|     |    |  |  |     |     |   |
|-----|----|--|--|-----|-----|---|
| 030 | 10 |  |  | 236 | 592 | 4 |
|-----|----|--|--|-----|-----|---|

2

EK-9

**T. C.**  
**DAHİLİYE VEKÂLETİ**  
Emniyet Umum Müdürlüğü  
Şube Birinci  
Hususi 1592/108  
Umumi 444

Başvekâleti celileye

Acele

Ankara  
19/5/929

T. C.  
BAŞBAKANLIK  
CUMHURİYET ARŞİVİ

İtalya kralı ve kraliçesi ve Mosolini ,  
kızı refakatlarında otuz harp sefineşi , kırk bin asker bir kaç -  
taryare olduğu halde pazar günü Rodosa gelip üç gün kaldıktan --  
sonra Meise gidecekleri ve Meiste iki saat kaldıktan sonra avdet  
edecekleri ve üç gün evelden Meis limanının bütün merakibe sedde-  
dileceği Muğla ve Antalya vilâyetlerinden bildirilmiştir .Arzede-  
rim efendim .

Dahiliye vekili

*R. F. F.*

*J.*

*S. F. F.*

BASVEKÂLET EVRANI  
Tarih Numara  
15-5-99 3400

Riyasetisumhur umumî kâtibliğine, Hariciye vekâletine ve Büyük er-  
kânaharbiye riyasetine atzedilmiştir .

Cevaben yazılacak muharrerata alt olduğu şube tarih ve numarasının deret rica olunur efendim.

030 10 236 597 4

3

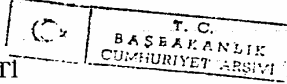
EK-9'UN DEVAMI

**T.C.**  
**DAHİLİYE VEKÂLETİ**  
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube Birinci Ka

Husust

Umumi



9 / 6 / 1929  
10

Baş vekâleti celileye

*Evrex 496*

Radosa geldiği 26/5/929 tarih ve 1643 numaralı tez  
kere ile arzedilen İtalya kralı yanında kraliçe ve üç Prenses ol  
duğu halde iki torrido muhafazasındaki yatla 26/5/929 günü saat  
konda Neise gelmiş ve halk müessesileriyle esnaya mülkilemede Kral  
tarafından ; halukun ne ile istigalettiği , Anadolu'da bulunan Me-  
icililerin nasıl geçindiği ve pasaport muamelâtında meşhûrî teshi-  
lât olup olmadıkları yolunda sorulan üç suale Belediyenin ifade-  
sine atfen Rados umum valisi tarafından ; halukun gemicilik ve kö-  
mürlükle istigalettiği ve diğer ayda için de Türkiye'den mü-  
cadele istihsaline tevessül bulunduğu ve Anadolu'da daimi surette  
bulunmuş Neisli bulunmadığı ve pasaport muamelâtında gündükleri tes-  
hîlâtten sonraki bulundukları gelişinde cevaplar verilmiş ve müte-  
akiben Kralın hazaruna ve Neisli doktorlara kitaben Anadolu'dan ge-  
lecek hastalara iyi bakılmasını ve İtalyanların en iyi dostu ol-  
maları ile husnî münasebette bulunmalarını tavsiye etmiş olduğu  
Antalya vilâyetinden bildiriliyor , arz ederim efendim.

Dahiliye vekili

*S. Fırat*

-1-

|             |        |      |
|-------------|--------|------|
| BAYAN KATİP |        |      |
| Adı         | Soyadı | İsmi |
| 10-6-29     | 3977   |      |

Cevaben yazılacak muharrerata alt olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur efendim.

030 10 236 597 6

**EK-9'UN DEVAMI**

2  
16418

KARARNAME

Dahiliye Vekilliliğinden yazılan 3/7/1941 tarih ve 7164/1065 sayılı tezkerede; Yunan Garbî Trakyası ahalisinden olup da 1/4/1941 tarihinden evvel ve Akdeniz ve Ege Denizindeki adalar halkından olup da 20/4/1941 tarihinden evvel yurdumuza iltica eden ve ahvali hazıra dolayisile memleketlerine iadeleri mümkün olmayan bazı ailelerin mülteci olarak kabullerini istemekte oldukları ve 2/15802, 2/15626 sayılı kararnameler hükümleri karşısında bunların bu taleplerinin terviğ edilememekte bulunduğu bildirilmiş ve geldikleri yere dönemeyen ve yurdumuzla kanunî ve hukukî bir rabita tesis edemedikleri için vatandaşlık hak ve menfaatlarından da istifade edemeyen ve bu yüzden pek müşkül bir vaziyette bulunan bu ailelerin mülteci olarak kabulü ile vaziyetlerinin tesbit ve tayini bir çok bakımdan faydalı olacağı cihetle 2/15802 ve 3/15626 sayılı kararnameler hükümlerinin bu mültecilere de teşmili hususunda bir karar ittihazi istenilmiş ve Sıhhat ve İktimaî Muavenet Vekilliliğinden yazılan 4/8/1941 tarih ve 36522/-288 sayılı mütaleanamede; Yunan ve Bulgar Garbî Trakyasından evvelce Türkiye'ye gelmiş ve mülteci muamelesine tabi tutulmamış olan ve memleketlerine iadeleri de mümkün bulunmadığı anlaşılan Türklerin vaziyeti hazıra dolayisile 2/11966 sayılı kararnamede yazılı kayıt ve gar ta tabi tutulmadan mülteci olarak kabulleri ile haklarında serbest göçmen muamelesininin tatbiki muvafık olacağı bildirilmiştir.

Bu iş icra Vekilleri Heyetince 13 Mart 1941 tarihinde görüşülerek; Yunan ve Bulgar Garbî Trakyası ile Akdeniz ve Ege denizindeki adalar ahalisinden olup da 2/15802, 2/15626 sayılı kararna-

|    |   |    |    |    |    |    |   |
|----|---|----|----|----|----|----|---|
| 02 | 0 | 18 | 01 | 02 | 96 | 72 | 3 |
|----|---|----|----|----|----|----|---|

**T. C.**  
**BASVEKÂLET**  
**KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ**  
Karar sayısı  
**2**

16418

Kararname

- 2 -

melerle tesbit olunan tarihlerden evvel Türkiyeye gelmiş olan ve muhtelif sebeplerle memleketlerine iade edilemeyen Türkler hakkın-  
da 2/II966 sayılı kararname hükümlerinden istisnaen mülteci ve ser-  
best göçmen muamelesinin tatbiki kabul olunmuştur.

REİSİCÜMUR

*İsmail İsmail*

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.  
*S. P. Aygün* *A. Memmen* *S. Arkan* *Saygı Özgür* *S. Sami*

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V. S. İ. M. V.  
*A. Ağır* *Yücel* *A. F. Celisau* *Yay Day* *S. H. A. Keten*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.  
*B. Kuvadin* *M. İ. Yılmaz* *C. K. J. Kuvadin* *M. Ö. Kuvadin*

05 06 18 01 02 96 22 13

EK-11

T. C.  
BAŞVEKÂLET  
Muamelât Müdürlüğü  
Şube: ...  
Sayı: 12177

KARARNAME

On iki Ada ahalii asliyesinden olup elyevm İtalya tabiiyetinde bulunan Rumların Anadolu'da kâin emlâkinin mubadillere ait emlâk meyanında tabi tutuldukları vaziyet muamelesinin ref'i ve Türk tebaasına ait emlâkin de İtalya hükûmeti tatarafından sahiplerine verilmesi hakkında mezkûr hükûmetle cereyan eden müzakeratın bir itilâfa x müneer olamadığından bu işlerin Lahay Beynelmilel adalet Divanına x havalesi ve bu bapta İtalya murahhası ile bir tahkimname tanzim ve imza ederek mezkûr divanda Ajan sıfatile hükûmetimizi temsil maksadı ile İzmir Meb'usu Mahmut Esat Beyefendiye salâhiyet itası; Hariciye Vekâletinin 20/I/932 tarih ve 1451/50 numaralı tezkeresile vukubulan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 20/I/932 tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur .

20/I/932

REİSİCÜMHUR

*Caferi M. Kemale*

Bş.V.

*İsmail*

Ad.V.

*Yusuf Kemale*

M.M.V.

*Levent*

Da.V.

*S. İsmail*

Ha.V.V.

*S. İsmail*

Ma.V.

*Mehmed Ali Kemale*

Mi.V.

Na.V.

*Ali İsmail*

İk.V.

*İsmail*

S.M.V.V.

*Mehmed Ali Kemale*

G.V.

*Ali Rıza K.*

Zr.V.

*Mehmed Ali*

|     |    |    |    |    |   |    |
|-----|----|----|----|----|---|----|
| 030 | 18 | 01 | 02 | 25 | 5 | 10 |
|-----|----|----|----|----|---|----|

EK-12



8191

5/7/938 tarih ve 2/7005 sayılı Genel İthalât Rejimi kararnamesinin 4 üncü maddesi hükümlerine göre ticarî mübadelâtta bulunduğumuz Ege Denizindeki İtalyan Adalarına yapılacak ihracata karşılık yalnız bu adalar menşeli mal ithali hakkında İktisad Ve-killiğince hazırlanarak 15/2/938 tarih ve 1659 sayılı tezkere ile teklif edilen ilişik kararnamenin mer'iyete konulması; İcra Ve-killeri Heyetince 17/2/938 tarihinde onanmıştır.

17/2/938

REİSİCUMHUR

*K. Atatürk*

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

*C. Beyaz*

*E. Yılmaz*

*V. Özgenç*

*S. Kaya*

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

*H. R. Rias*

*O. Akpali*

*S. Akıncı*

*A. Çetinkaya*

İk. V. ve Zr. V. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

*H. Akpali*

*S. H. Akpali*

*Kana Karahan*

|     |    |    |    |    |    |    |
|-----|----|----|----|----|----|----|
| 050 | 10 | 01 | 02 | 82 | 12 | 12 |
|-----|----|----|----|----|----|----|

EK-13



## **ÖZGEÇMİŞ**

**ADNAN MUHACİR**  
**TARİH ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS**

### **EĞİTİM**

**TEZSİZ YÜKSEK LİSANS 2006-** Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

**LİSANS 2002-** Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih  
Bölümü

**LİSE 1996-** Ceyhan Lisesi- Sosyal Bilimler Bölümü

### **KİŞİSEL BİLGİLER**

**Doğum Yeri ve Yılı:** Ceyhan / 12.12.1981

**Cinsiyeti** : Erkek

**Yabancı Dil:** İngilizce

**Medeni Hali:** Bekar